

Jog

történeti szemle

XX. évf.
1. szám
2022

BUDAPEST · DEBRECEN · GYŐR · MISKOLC · PÉCS · SZEGED

A TARTALOMBÓL

A kölni érseki szentszék működése és szervezete a középkorban

A járványok elleni védekezés büntetőjogi eszközei a kodifikációs kísérletek előtti magyar jogban

A képviselőjelölési rendszer kritikája az 1938. évi választójogi törvény országgyűlési vitájában

Az országbíró bíraskodása a királyi udvarban

A konzuli bíraskodás reformja (1891–1898)

A biztosításfelügyelet története Magyarországon a rendszerváltozástól napjainkig

Bethlenfalvi Thurzó Elek

A középkori Európa közjogi rendszerében a bíraskodás természetszerűleg hozzátartozott a hatalomgyakorláshoz. A közhatalom pozíciójában élők hivatali kötelezettsége volt a joghatóságuk alá tartozók jogvitáit tárgyalás alá venni és eldönteni. Igaz volt ez nemcsak a világi hatalmat kezükben tartókra, hanem az egyházra is. Az egyház mint *societas perfecta*¹ a kezdetektől igényt formált nemcsak a saját jogi normák megalkotására, hanem a jogszolgáltatásra, a bíraskodásra is. A széles értelemben felfogott egyházi *iurisdictio* formailag és tartalmában is nagyon eltérő intézményeket alakított ki a történelem során. Kiemelést érdemel, hogy két jogföldrajzi régió alakult ki Európában, nagyjából a romanisztikai hatás leképeződéséig: Észak- és Dél-Európa, ahol a vízvonal az Alpok volt. A német ajkú területek meghatározóan az északi típusba tartoztak, aminek leginkább szembeűnő sajátossága az volt, hogy az egyházmegyei bíróságok élén nem a püspöki helynök, hanem az *officialis* állott.

A legfontosabb jogforrástani kérdés az alkalmazott jog volt. Az egyház az újrafelfedezett tudós pápák, valamint egyházi jogtudósok munkássága nyomán továbbfejlesztett római jog fejlett kultúrájának talaján állt, s a IV. lateráni zsinattól (1215) kezdődően fokozódó mértékben érvényesült az az elvárt gyakorlat, hogy a szentszéki bíraskodásban alkalmazott jogot mint egyfajta tudós jogot (német nyelvterületen: *gelehrtes Recht*) kell alkalmazni. Ez azt jelentette, hogy az egyházi bíróságokon azt az Európában egyetemnek számító jogot (*ius commune*) használták, amely csaknem teljes mértékben az antik római jog adaptációjára épült, az ismert tétel szerint: *ecclesia vivit lege Romana*. Ezt a jogot egyik európai nemzet sem tekinthette élő, nemzeti jognak, ezért ma így mondanánk: szupranacionális jog volt, s tudós jognak is nevezhető, mert az egyetemeken oktatták, ott lehetett elsajátítani, tudományos fokozatot szerezni belőle, s a forrásokból nyomon követhető, hogy a németországi szentszékeken az idő haladtával mind több *doctor*² tevékenykedett.

A recipiált római jogon felépülő kánoni anyagi és eljárásjog bontakozott ki a középkori egyházi jogi kultúra, amely nem maradt meg az egyház keretei között élők jogaként, hanem kiterjedt a társadalom minden tagjára – legalábbis azokban a hatáskörökben, amelyeket az egyházi bíróságok gyakorol(hat)tak. A jogi kultúrtörténetnek ebben a folyamatában azok a tanult jogászok vitték a főszerepet, akik eleinte döntően klerikusok voltak, majd lassan önálló jogász professzióvá fejlődtek, és a világi származásúak tömegeit is befogadták. A mai jogász hivatásrend fejlődéstörténetének elődei ők, akiket a téma legjobb ismerője, Bónis György találóan jogtudó értelmiségnek nevezett el.³ Ezek az itáliai és franciaországi egyetemeken tanult jogászok a római jog intézményi rendszerének és jogász gondolkodásmódjának elsajátítása révén, hazájukba visszatérve, az egyházi bíróságokon rendszerint bírói pozíciót betöltve alakították évszázadokon át a joggyakorlatot.

Külföldi tanulmányokat ezek a német származású peregrinusok főleg a 14. század közepéig folytattak; akkortól fokozódó mértékben jelentek meg a német tartományokban alapított újabb egyetemek, így már egyre kevésbé kel-

Balogh Elemér

A kölni érseki szentszék hatásköre és szervezete a középkorban

lett külföldre utazni a római és/vagy kánoni jog elsajátítása céljából.⁴ Hangsúlyozni kell a kétféle jog kettősségét, különbözősége mellett a szoros egybetartozást is, amelyet ez az egyetemista réteg személyesített meg, s amelynek szerepe a kiformalódó németországi egyházi bíraskodásban jogtörténelmi jelentőségű.⁵ Az egyetemeken tanult jogot (*gelehrtes Recht*) alkalmazó bírák új paradigmát alapoztak meg, amely a kontinentális európai jogi kultúrában máig érvényes: *iudex secundum allegata, non secundum conscientiam iudicare debet*.⁶

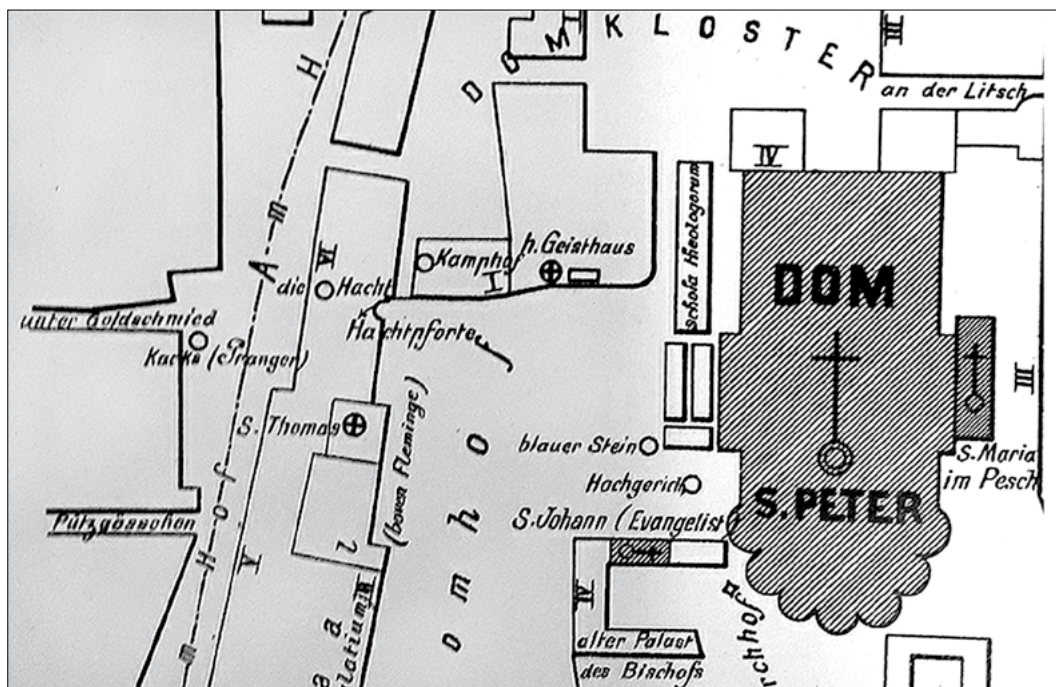
A rendszerint püspökök által vezetett egyházmegyéek bíróságai között sajátos helyet foglaltak el azok a németföldi fórumok, amelyek élén egyházi tartományurak állottak. Ez nem volt Európában általános jelenség, hiszen például a magyar királyságban egyetlen püspökség sem számított önálló tartománynak, abban a hűbérjogi vagy közjogi értelemben bizonyosan nem, ahogyan az Németországban megvalósult. Elsősorban hűbérjogi szempontból volt kiemelkedő jelentősége a három egyházi választófejedelemnek, a mainzi, trieri és a kölni érseknek, akik a hűbéri struktúrában (*Heerschildsordnung*) a második birodalmi hűbér szintjén helyezkedtek el, s a legmagasabb birodalmi tisztségviselők között találjuk őket. Egyházi bírósága mindhárom érseknek volt, s a jellemző közös vonások mellett mindegyik számos egyéni jegyet is magán viselt.

1. Ügykörök

A kölni egyházi bíraskodás legfontosabb hatásköreit tekintve természetesen nagyon hasonló volt a többi németországi szentszékhez, ezért ehelyütt csupán néhány különös esetkört említek. A rend megőrzését szolgáló büntetőjogi karakterű ítélkezés a legősibb püspöki vándorbíraskodás (*Sendgerichtsbarkeit*) hagyományaira épült, és senki nem kifogásolta, hogy az egyházi bírák ezen a területen is aktívak ne legyenek.

1. 1. Büntetőjog

A bírósági természetű bűnüldözés kezdetben elválaszthatatlanul összekapcsolódott a lelkipásztori gondoskodással. Itt említendő Siegfried von Westenburg érsek (1274–

Az érseki bíraskodás helyszíne (térképrészlet)⁷

1297), aki megkövetelte az egyházmegye plébánosaitól, hogy jelentsék azokat a híveket (*ad nos vel ad officialem nostrum seu ad ordinarium loci*), akik nem járulnak legalább évente egyszer szentgyónáshoz. Ugyanebben a statútumban felsorolták az érseknek vagy helyettesének fenntartott eseteket, természetesen a gyónási titok sérelme nélkül, ezek: gyilkosság, egyházi hamvasztás, természet elleni bűnök, szüzek megbecstelenítése, paráználkodás apácákkal, vérfertőzés, erőszaktevélet szülőkön vagy egyháziakon, jövendőmondás, varázslás, nyilvánvalóan hamis eskü, hit és erkölcs elleni tettek, szimónia, tévtanítás, istenkáromlás. Heinrich von Virneburg érsek is hasonló tartalmú rendelkezést bocsátott ki (1330), megtoldva a plébánosok jelentési kötelezettségét azok irányában, akik alapos indok nélkül több mint egy éve kiközösítésben élnek, akik házassági akadályuk tudatában házasságra lépnek, az uzsorások etc.

Az *officialis* büntető hatásköre nemcsak laikusokra, hanem klerikusokra is kiterjedt. Wikbold von Holte érsek (1297–1304) elrendelte, hogy a dékánok készítsenek egy jegyzéket a funkciójukat el nem látó plébánosokról. Walram von Jülich (1332–1349) rendelkezése szerint az érsek mellett az *officialis* is feloldozást adhat olyan, büntetés alatt álló klerikusoknak, akik az egyházi rendhez méltatlan viselkedésük miatt kaptak elmarasztalást (például illetlen haj- és ruhaviselet, részvétel fegyveres játékokon). Ugyanő írta elő az olyan papok összeírását, akik napjában többször miséznek, vagy akik a borozókban, sörözőkben az egyházi rendhez méltatlanul viselik magukat, s emiatt kiközösítésbe estek – ők is csak akkor oldozhatók fel a büntetés alól, ha esküvel ígérik, hogy megjavulnak. Az érsek vagy az *officialis* engedélyére volt szükségük a misézéshez a külföldről érkezett papoknak, akiknek hitelt érdemlően kellett bizonyítaniuk felszentelt státusukat, vagy

bemutatniuk különleges engedélyüket. Különösen vonatkozott ez az előírás arra az esetre, ha külföldi személy valamely egyházi hivatal elnyerésére törekedett.

1. 2. Házassági ügyek

A házassági ügyek a kezdetektől vitán felül szentszék elé tartoztak, itt most csak néhány különös szempontot említek. Az első oklevelekben azokról a fellépésekről esik szó, amelyekben az egyház megtiltja az érvénytelen, például titokban kötött házasságok megáldását. Az eltitkolt házasságkötések miatt kiközösítéssel sújtott személyeket csak a kölni *officialis* oldozhatja fel.⁸ Sok gond adódott abból, hogy egyes plébánosok házasodni engedték azokat a híveiket, akiknek az *officialis* vagy más illetékes egyházi bíró előtt függőben lévő házassági pere van. Hermann érsek szigorúan tiltotta az ilyen gyakorlatot, függetlenül a szóban forgó per eredményétől, s csak annak lezárása után, annak kimenetelétől függően engedélyezhető a házasságkötés.⁹

1. 3. Igazgatás

A kölni *officialis* feladatkörébe, ha másodsorban is, számos igazgatási jellegű megbízatás is beletartozott.¹⁰ Az előbb említett érsek bízta meg *officialis*ját a kölni klérus kiváltságainak érvényesítésével; egy másik alkalommal a bíró rendelkezett egy vitás plébánia betöltéséről, s szintén ő referált az érseknek egy prépostság és káptalanja közti súrlódás elrendezéséről.

Az egyházi birtokokkal kapcsolatban is rengeteg teendő adódott. Már Siegfried von Westenburg érsek elrendel-

te, hogy azokat a hatalmaskodókat, akik egyházi birtokot merészelnék elidegeníteni, jelentsék neki vagy *officialis*-nak. Wikbold von Holte elrendelte az *officialis* fellépését az olyan világi bírák, esküdtek és tanácsnokok ellen, akik akadályozzák a kegyes célből történő végrendelkezéseket. Különleges és nagy volumenű feladatot jelentett a dóm építésével kapcsolatban adódó ügyek intézése. Az érsek-ek ugyanis teljes szigorral léptek fel az építést nem elég „lelkesen” támogató klerikusokkal (plébánosok, dékánok) szemben, s a szükség esetén alkalmazott fenytékek feloldása, az ehhez szükséges feltételek fennállásának mérlegelése folyamatos feladatot adott az *officialis*-nak.

Az egyházmegye pénzügyeinek intézése olyan értékben koncentrálódott az *officialis* kezében, hogy Heinrich von Vineburg érsek elrendelte (1316) az egyház vagy egyházi személyek adósleveleinek kézbesítését az *officialis* kezéhez, a teljesítéstől számított egy hónapon belül, kiközösítés terhe alatt.¹¹ Adódtak azonban súlyos konfliktusok is e feladatkör gyakorlása során. Dortmundi polgárok emeltek panaszt (1287) amiatt, hogy a kölni *officialis* rájuk erőltetett egy előljárót (*rector*), s mikor szót emeltek ellene, kiközösítéssel fenyegetőzött. Johann von Frascati püspök, pápai legátus a régi és az új dóm dékánjait és a münsteri *officialist* bízta meg az érseki bíró elleni kifogások kivizsgálásával. A három delegált bíró meghagyta a rektornak, hogy idézze meg a bepanaszolt *officialist* Münsterbe, a jogvitát rendezendő. Ez a példa arra is rámutat, hogy Rómában a delegált bírák kiválasztásakor gyakran figyelmen kívül hagyták a bírósági hierarchiát.

1. 4. Hiteleshelyi tevékenység

A középkori szentszékek mellett tevékenykedő közjegyzők és bírósági személyzet, élén a bíróval, is látott el olyan, az írásbeliséggel kapcsolatos tevékenységet, amelyet hazai jogtörténeti analógiával élve hiteleshelyi tevékenységnek mondhatnánk. Az *officialis* feltűnésének első írásos emlékei között mindig megtaláljuk az oklevélhitelesítő funkcióban eljáró személyt. Ilyen alkalom volt az a jogvita, amely Köln városa és Engelbert von Falkenburg érsek között pattant ki, s a viszályt lezáró, a megbékélést rögzítő választottbírói ítéletet (1263) hitelesítő személyek között találjuk az *officialist*. Személye, a hozzá kapcsolódó pecséthasználattal, különleges autoritást kölcsönzött az okleveleknek:

„[...] a szentszéki pecsét különös hitelességű volt, a vele megpecsételt oklevelek teljes hitelességet (*fides publica*) élveztek elsősorban az egyházi bíróságokon, de idővel más hatóságok előtt is. Így történhetett, hogy ezek a püspöki bíróságok mellett működő hivatalok formálisan is elfogadott, oklevéladó helyekké váltak, mégpedig abban az általános értelemben, hogy az itt kiállított oklevelek nem csupán az adott ügyben és a nevezett szentszék eljárásában bírtak jogerővel, hanem minden más hivatal által is elfogadott, feltétlen hitelességet élvező okiratoknak számítottak.”¹²

Az oklevélhitelesítő funkcióval a legközelebbi kapcsolatban állott a magánjogi ügyletekben való közreműködés (*freiwillige Gerichtsbarkeit*). Minden más németországi *officialis*hoz hasonlóan a kölni is szerteágazó tevékenységet fejtett ki ezen a területen. Néhány példa: öröklési szerződést kötnek a közreműködésével (1283), Siegfried érsek és Dietrich főesperes társaságában adásvételi szerződést foglal írásba (1285), két évvel később ugyanilyen szerződést készít egyedül, majd ugyanabban az évben egy ajándékozást is okiratba foglal (1287).¹³ Ugyanebben a feladatkörben mint választottbíró is eljár. Ez történt, amikor a dómprépost *officialisa* és a domonkos rend priorja társaságában egy kápolna felépítése és felszentelése körüli vitában járt el (1300); két évvel később Heinrich von Virneburg dómprépost társaságában Wikbold érsek és Jülich grófjai közt támadt viszályban dönt; a münsteri dóm egyik tisztségének (*Unterkellneramt*) betöltéséről határoz (1306); eldönt egy Budberg templomával kapcsolatos vitát (1307)¹⁴ etc.

A kölni bíró (*officialis curie Coloniensis*) szorosán vett bírói tevékenysége természetesen a kezdetektől domináns volt. Megemlítendő itt az a Konrad von Hostaden érsek és Köln városa közti jogvita (1258), amelyben kifejti az érseki bíróság illetékességének jogalapját. Legerősebb „fegyverét” veszi kézbe magister Dionysius, amikor Remagen plébánosának meghagyja (1266), hogy a Johann Cadolf ellen engedetlenség miatt elrendelt kiközösítést súlyosítsa (*aggravatio*); végítéletet hoz egy makacssági eljárásban Kaiserswerther esküdtségi és tanácsnokai ellen, bizonyos egyházi intézmények jogtalan megadóztatása miatt (1279); egy lovagot *pro contumacia* kiközösítő ítéletet hoz, és elrendeli annak kihirdetését (1280). Különböző plébánosokat bíz meg azzal, hogy egy másodfokon megítélt fizetési kötelezettség végrehajtására szólítsák fel az adóst (1306). Ugyanebben az évben a világi hatalom tényezőihez (*brachium saeculare*) fordul segítségért egy tizedet visszatartó, s emiatt már kiközösítés alá került lovgagal szemben.¹⁵

2. Joghatóság és eljárásrend

Az érseki bíráskodás hatáskörének, eljárásrendjének, ügyvitelének szabályai hosszú idő alatt alakultak ki. Az elszórt kezdeti szabályozások után Heinrich von Virneburg érsek (1304–1332) fogalmazott meg először összefüggő szabályozást: a státutumok konkrét indokai szinte mindig abban ragadhatók meg, hogy a visszaéléseket és a szerteágazó, kiszámíthatatlan és gyakran elhúzódo eljárásokat akarja az érsek megreformálni. A reformokat Wilhelms von Gennep (1349–1362) *officialis* egészítette ki és erősítette meg (1356), szakértők bevonásával.¹⁶ Ugyanezt a munkát folytatta Dietrich von Mörs (1414–1463). A visszaéléseknek azonban nem akart vége szakadni: éppen halála esztendejében panaszolták az érseki templom papjai, hogy „mind egyházi, mind világi tárgyú perekben a bírósági eljárás gyakran nélkülözi a szakszerűséget”.¹⁷

A reformok mellett kötelezte el magát Ruprecht von der Pfalz (1463–1480) is bírósági rendtartásában (1470).

Ennek bevezetőjében sorolja az okokat, amelyek szükségessé teszik az ügymenet szigorú szabályozását. Felemlíti, hogy az ügyvédek és prokurátorok, valamint a jegyzők gyakorta eltérnek a szabályos eljárástól, s ezzel nemcsak a peres költségeket, hanem azoknak a pereknek a számát is növelik, amelyeket Rómába megfellebbeznek, s ott gyakorta megsemmisítenek – sértve ezzel a kölni érseki szék tekintélyét. A rendtartást a továbbiakban némileg kiegészítették – Hermann IV. von Hessen (1480–1508) és Philipp von Daun (1508–1515) érsek alatt, de a 16. század elején Hermann V. von Wied (1515–1547) ismét megerősítette (1528) és terjedelmes reformjavaslatokat fűzött hozzá.

Az egyházi bírászkodás akadályozásával kapcsolatos kérdések is folyamatosan jelen voltak. Az *officialis* egyik legkorábbi említésével esik egybe az az érseki panasz (1258), amely kifejti, hogy Köln városában mindennemű bírászkodás eredője maga az érsek, és határozottan elítéli azt a helyi joggyakorlatot, amely szerint egyháziakat érintő ingó és ingatlan javakról a kölni városi bíróság dönt, jöllehet az ismert kiváltság (*privilegium fori*) okán ügyük csakis szentszék elé kerülhet.¹⁸ Energikusan követelte a legfontosabb ügyekben (uzsora, hamis eskü, paráznaság és házasság) való szentszéki illetékesség elismerését.¹⁹ Az érsek és a város közt támadt joghatósági vitát döntőbírák elé vitték (Goswin dómdékán és főesperes, Heinrich von Severin és Philipp von Soest prépostok, és Albert domonkos olvasókanonok), akik úgy határoztak, hogy az előbb említett ügyek kétségekívül egyházi fórum elé tartoznak, de az érsek egyéb igényei (mint ünnepnapok megsértése, immunitások, mértékek meghamisítása, adásvételek etc.) felől világi bíróság is dönthet. Az érsek egy további követelése ezt az irányt folytatta, amikor felpanaszolta, hogy a polgármester és esküdtársai olyan mélyen belenyúlnak az egyházi perekbe, hogy a perfüggés alatt is képesek akadályozni az ügy tárgyalását. Erre nézve a bírák úgy foglaltak állást, hogy világi bírának nincs joguk egyházi dolgokról és egyházi személyekről ítélni; az egyházi bírák illetékességét pedig mindenkor előbbre valónak ítélik, „mert hiszen az egyházi dolgok mindenben megelőzik a világiakat, így a fejedelmek törvényei nem ronthatják le a szent kanonok érvényét”.²⁰

Az idő haladtával az érseki ambíciók egyre erőteljesebbé váltak. Siegfried von Westerburg (1274–1297) egyházmegyéje valamennyi papjához intézett levelében kiközösítéssel fenyegeti meg mindazokat, akik az érseki kúria és a főesperesek bíróságainak munkáját akadályozzák. Miként más helyeken, a főesperesekkel való viszony Kölnben sem volt felhőtlen. Ugyanezen érsek *officialisa* fordult (1287) valamennyi plébánoshoz és káplánhoz a felszólítással, hogy csakis a tartományi zsinatok által meghatározott illetékességi körben bírászkodjanak, s kiközösítés terhe alatt tartózkodjanak más ügyektől, mert azok már az érseki jogszolgáltatásnak vannak fenntartva. Heinrich von Vineburg érsek azokkal a papokkal szemben is fellépett, akik elégtelen vagy hamis delegált bírói felhatalmazással rendelkeztek; kétség esetén a legitimitáció megítélése az érsekre vagy *officialis*ára tartozott.

Egy évszázaddal később a problémák még nagyjából ugyanazok. Egy részletes statútumában (1375) Friedrich III. von Saarwerden érsek energikusan támadja az egyházi törvénykezést akadályozó világi bírászkodást. Utóda, Dietrich von Mörs úgy próbálta konszolidálni a helyzetet, hogy világosan rögzítette a szentszéki kompetenciákat, utalva azokra az ügyekre is, amelyek egyértelműen a világi jogszolgáltatásra tartoznak. Utóbbiakhoz sorolja a teljesen profán természetűeket, mint szóbeli sértegetések, visszaélések, sebesítések, avagy adásvételek, birtokviták – feltéve az utóbbiak esetében, hogy: az ügy tárgya 2 gulden érték alatti, mindkét fél Köln városától egy mérföldön belül lakik és világi személyek. Az ilyen ügyek pereskedőit az *officialis* világi bírókhoz kell, hogy utasítsa. Az időközben felmerült perköltségek a felperest terhelik. A világi fórumokon elindult perek esetén az *officialis* csak akkor hivatkozzon a prevencióra, ha kifejezetten egyházi ügyekről (*causae ecclesiasticae*) van szó.

2. 1. A perrend reformjai

Az írásbeliség a szentszékek egyik nagy értéke és a világiakkal szemben gyakran nagy előnye volt, ám csakis gondos ügyvitel és iratkezelés mellett. Dietrich kölni *officialis* egyik rendelkezése (1356) előírta, hogy a hivatalból kiállított idézéseknek teljes terjedelmében tartalmazniuk kell a peres felek megnevezését (*Namen und Beinamen*). Hasonló feltételeknek kell megfelelniük a bírósági beadványoknak is: le kell pecsételni, széljegyzetekkel ellátni, megfelelően bekötni, a külzeten a kérelmező nevét és a jogigényt feltüntetni – ezek hiányában a kérelem nem fogadható be. Kisebb perértéknél (6 gulden alatt) nem szükséges terjedelmes beadványt készíteni, csak egy két-három oldalas regisztert. Ezen is fel kell azonban röviden tüntetni az ügy lényegét, valahogy ekként:

„Ezen és ezen a napon kijelentette Johannes, hogy egy bizonyos összeget kölcsönzött, amelyet be akar hajtani. Petrus a követelés jogosságát vitatja. Johannes kap nyolc napot, hogy állítása bizonyítására tanúkat állítson.”

Az ilyen esetekben csak egy tárgyalási időpontot kell kitűzni, s ekként az ügyek nagy száma gyorsan megoldható. Különösen állt ez az egyszerűbb perviteli lehetőség az alacsonyabb rendbéli polgárok csekély jelentőségű ügyeiben: az *officialis* ilyenkor lényegében sommásan, minden formalitástól mentesen eljárhatott.²¹

Az ügyfelek költségeinek kímélése céljából a tanúvalomásokat csak egyszer kell leírni, s az egyéb bizonyító eszközök szövegeit sem kell megismételni, hanem csak utalni rájuk („Wie oben“, „wie auf Seite so und so“). A formailag kifogástalan beadványokat akkor is továbbítani kell az *officialis*hoz, ha ügyvéd nem ellenjegyezte.

A partárgy értékétől függően megkülönböztettek egyszerű (*causae summariae et leves*) és összetett ügyeket (*causae plenae*) – előbbiekhöz tartoztak a 12 gulden alattiak. Értéktől függetlenül az összetett perek eljárásrendje

érvényesült a javadalom- és tizedperekben, házassági és uzsoraügyekben. A legcsekélyebb jelentőségű kategóriába sorolták a 8 kölni márka értéknél alacsonyabb, valamint a nagyon szegény emberek által vitt pereket.²²

A 12 rajnai gulden perérték fölötta következő a perrendszerű eljárás. Az első idézésben meg kell jelölni a per időpontját, éspedig az alperest a második napra kell idézni, hogy legyen ideje a keresetlevelet megismerni. Amennyiben a keresetlevél még nincs készen, úgy egy feljegyzést kell számára átadni arról, hogy amint elkészül a keresetlevél (*actio libelli*), másnapra kézbesítik. Csakis a keresetlevél kifogástalan benyújtását követően lehet a tárgyalásra határnapot kitűzni, amikor is mindkét félnek meg kell jelennie, s kérelmét, valamint ellenkérelmét az *officialis* előtt előadnia. Az alperest háromszor kell idézni, második és harmadik alkalommal kilátásba helyezve egyházi büntetést, amennyiben válasza sem méltatja a keresetet. A keresetet és az ellenkérelmet az *officialis* megvizsgálja, s dönt a kereset visszautasításáról vagy annak befogadásáról. Utóbbi esetében másnapra ki kell tűzni a tárgyalást, ahol a felperes előadhatja kereseti kérelmét. Ezután az alperes következik, aki szintén kifejtheti álláspontját, s megnevezheti bizonyítékait (ha azok nincsenek kéznél, két nappal később még bemutatathatja őket). Abból a célból, hogy mindkét fél valamennyi bizonyítékát a bíróság elé tárhassa, még szükség szerint egy utolsó határnapot kell kitűzni, utána azonban a bizonyítás lezárul, és ítéletet kell hozni.

A másodfokú tárgyalásoknak is hasonlóan kell folyniuk, de az elsőfokú tárgyaláson részletesen megnevezett kereseti kérelmekre csak utalni kell (*ad articulandum*), s azokra az eljárási cselekményekre, amelyekre előzőleg két napra, itt másnapra kell határnapot kitűzni. Az alapos és meggyőző bizonyítás végett összesen négyszer kell határnapot megállapítani, de – nem akarván az időt húzni – mindig a soron következő bíraskodási napra. A tisztán egyházi jellegű ügyek másodfokú tárgyalásakor szintén az a rend, hogy a következő napokra kell tárgyalást kitűzni, kivéve az első alkalmat (amikor a kereseti kérelmek előadása történik), ekkor itt is második napra kell idézni. A harmadfokon ez a garanciális feltétel is elesik, s szintén az első napra történik az idézés.

A tisztán egyházi természetű ügyekben (egyházi javadalom-, házassági és tizedperek, valamint uzsora) az eljárás lehetséges gyorsítását célzó intézkedéseket fogalmazott meg Ruprecht. Ezekben az eljárásokban az első tárgyaláson szóban is elő lehet adni a kereseti kérelmeket, és le kell tenni az esküt (*Gefährleid*). Ekkor az alperest a második napra kell idézni, amikor mindkét fél továbbra is elég, ha szóban nyilatkozik. Ezután megint csak a következő második napra kell az alperest idézni. Ha nem ad választ, makacsági vádat kell ellene emelni. Ezután a bizonyítás folytatódhat, mindig másodnaponként tűzve ki a tárgyalásra határnapokat. Ha bármelyik fél abba kívánja hagyni a pereskedést, az ő oldalán a bizonyításnak vége szakad (*Aktenschluß*). Az alperes távolmaradása alapvetően nem befolyásolja a tárgyalás menetét, egészen a végítéletig – kivéve azt a kiközösítő ítéletet, amelyet a bíróság az alperes nyilatkozattételének elmaradása miatt szabott ki.

Az egészen egyszerű ügyekben (ti. a 12 rajnai gulden érték alattiak, valamint a szóbeli sérelmek) további könynyítések szolgálják a gyors pervitelt. Ekkor egyáltalán nincs szükség a szokásos perrendre, elég, ha egy kis cédu-lára tételesen feljegyzik a kereseti kérelmeket. Az alperest másnapra kell idézni, feleletre. A bizonyítékok és nyilatkozatok előadása után az eljárás bizonyítási szakasza le is zárul. A jegyzők figyelmét különösen felhívják a jegyzőkönyvezés alkalmával a rövid, tömör fogalmazásra.

Az egyszerűsített ügyrend érvényes a hivatalból indult egyházi perekben is. Itt is értesítik (idézik vagy megintik) az alperest az ellene felmerült vádokról, s felhívják a személyes védekezésre, amelyet nem kell írásba foglalni. Ha megérkezik a felelet, az *officialis* vagy a pecsétnök megbizsa az érseki bíróság egyik jegyzőjét, aki az alperes eskü alatt tett kihallgatását – a pecsétnök jelenlétében – elvégzi és leírja. Amennyiben elismeri bűnét, mértéktartó vezeklést írnak elő számára; könnyebb súlyú esetekben a szankciót a pecsétnök, súlyosabb esetekben az *officialis* állapítja meg. Ha azonban tagad, pontról pontra végig kell menni a kérdéseken. Ekkor szabályosan meg kell idézni a szokásos második napra, s az eljárás a profán perekhez hasonlóan folytatódik.²³

Dietrich von Mörs a bírósági szankciók alkalmazásakor takarékosági okokból bizonyos önállóságot engedélyezett az illetékes plébánosoknak. Abban az esetben, amikor az *officialis* az első súlyosítást tartalmazó levelet kiküldi számára (amelynek kézbesítése avagy kihirdetése a plébános feladata), nem kell várnia az esetleg szükséges további parancsokra, hogy havonta a további (második és harmadik) súlyosítások felől intézkedjen.²⁴

2. 2. Végrehajtás

Főként a súlyosabb esetekben fordult elő, hogy az ítéletet nem tudták végrehajtani, s felmerült a világi kar (*brachium seculare*) segítségül hívásának az igénye: erre szokásosan az egy esztendő letelte után került sor. A világi hatalom – gyakran bíróság – eljárásakor is kiderülhet, hogy a pervesztes túlságosan szegény, és képtelen tartozásának kifizetésére: ekkor az eljárást folytatni kell, az egyházi szankciók alkalmazásától pedig tartózkodni kell. Ha a pénzfizetésre kötelezettnek nincs fedezete, a világi bíró zálog alá veti az adós javait, s a hitelező azokból kielégítheti magát. Ha ilyen javai sincsenek, a bírónak be kell záratnia: a fogvatartás költségeit azonban háromnapoként a hitelezőnek kell fizetnie, s ha elmulasztja, az adóst elengedik.²⁵

A végrehajtás rendszeres újraszabályozása Hermann von Wied nevéhez fűződik. Megállapítja, hogy a világi hatalom segítségül hívása gyakran ad alkalmat vitákra, s az eljárás kimenetele nagyon bizonytalan, minek oka az alapos szabályozás hiánya (is). A jövőben folytatandó gyakorlat hivatott az együttműködést megjavítani. Eszerint, amikor valamely egyházi bírói parancs kibocsátásra kerül egy világi bíróhoz, a megesketett küldönc (*Bote*) először a levéllel ahhoz a plébánoshoz menjen, akinek körzetében az elmarasztalt személy lakik. Ezután

a plébános forduljon az illetékes világi bíróhoz vagy hatalomhoz, közölve vele a bírói parancs tartalmát. Ezután a világi hatalom embere a plébánosnak ad egy határidőt (nyolc napnál rövidebbet), amelyen belül az elmarasztalt személyt elfogja, javait (*Hab und Gut*) pedig lefoglalja. Ez az állapot addig tart, amíg az elítélt nem teljesít, vagy nem tisztázza másként magát. Ha a plébánost erről a világi hatalom tényezője értesíti, a plébános jelentést tesz az *officialis*nak. Más esetekben (*ob non partitionem rei iudicatae* vagy *on non solutionem recogniti seu confessati*) a világi bíró a plébánosnak megjelöl egy napot, amelyen átadja neki az adóst. A plébános erről is köteles jelentést tenni. Az alapper jogosultjának az egész eljárás költségeiről költségkimutatást kell készítenie a világi bíró számára, amelyet az érseki kúrián hitelesítenek. A fogságba vetett éllemezését, valamint a világi bíróság és a küldönc költségeit meg kell téríteni. A lefoglalt jószág elsősorban a peres tárgy volt; az említett bírósági költségek között az utazással kapcsolatban felszámítható összeg legfeljebb 1 kölni márka lehetett.

Ha az elmarasztalt személy (*ob rem liquidam*) kiközösítés alatt áll, a világi bíró bármilyen alkalmas jószágot lefoglalhat. Először mégis az ingó javakat kell zárolni, mégpedig azokat, amelyek nagyobb gond és költség nélkül őrizhetők (bor, ló, ökör, egyéb állat vagy dolog), ilyen hiányában a zálogtárgyakat a háztartásból vagy egyéb használati tárgyak közül kell venni. Ha semmilyen ingó nincs, következhet az ingatlan. Ha ingatlana sincs, fogságba kell vetni, míg helyzetére megoldás nem kínálkozik. Amennyiben azonban sikerült zálogtárgyakat lefoglalni, az eljárásrend a következő. Költségekkel járó zálog esetében azokat csak három napig kell őrizni. Ez idő alatt válthatja ki a zálogot az elítélt, és elégítheti ki a hitelezőit vagy a pernyerteseket. Idő múltával esküdtek útján fel kell becsültetni a zálogtárgyakat és értékesíteni azokat, majd a hitelezőket kifizetni, és a felmerült eljárási költségeket megtéríteni. Ha a befolyó összeg nem elég minderre, elsősorban a hitelezőket kell kifizetni. Ha az összeg éppen elegendő, akkor a kielégítés rendben lefolytatható. Amennyiben pedig nagyobb összeg folyik be, úgy a hitelezők a nekik járó rész és a költségek levonása után fennmaradó részt a pervesztesnek visszajuttatják.

A költségekkel nem járó, lefoglalt ingó zálogtárgyak őrzési és visszaválthatósági határidejéül 14 napot állapítottak meg. Idesorolt tárgyak (példálózóan): láda, ágy, takaró, ruha, kocsi, talicska, szántóeszköz. E tárgyak sorsa is ugyanaz volt, mint a fent említett esetben. Ha nem találhatik vevő, a hitelezőnek a zálogtárgyakkal kell beérnie. Ingóságok hiányában itt is az ingatlanok (ház, szőlő, kert, mező, erdő) következnek. Ezekben az esetekben azonban a tulajdon átszállása lényegesen nehezebb. Előbb itt is felbecsülik az ingatlant, majd három egymást követő vasárnapon a templomban kihirdetik, amelynek az a célja, hogy hátha akad valaki (az adós rokona vagy hozzátartozója), aki a zálogtárgyat magasabb értéken kiváltja. Ha nem jelentkezik senki, sor kerülhet a zálogtárgy átadására. Ám ekkor is van még egy feltétel: a szokott időn belül (*Jahr und Tag*), azaz egy éven és hat héten belül az adósnak (és rokonainak) még jogában áll

az illető birtokot a zálogérték és a költségek kifizetése ellenében visszaváltani. Ez idő elteltével azonban a záloghitelezőt a helyi szokásoknak megfelelően a bírónak be kell vezetnie a jószág birtokába.

Amilyen figyelemmel van a szabályozás az adósra, úgy gondja van a hitelezőkre is. Így szigorúan tiltja a lefoglalt tárgyak értékbecslésekor a túlértékelést. Ha azonban nem kerül vevő, aki megadná a becsült árat a dolgokért, a hitelező pedig csak sokkal kevesebbre becsüli azokat, úgy a becsülő köteles a hitelező által megszabott áron a dolgokat megvásárolni. A teljesen vagyontalan adós végül is szabadul, de előbb fogságba kerül. Itt azonban csak addig tartható, amíg fogvatartásának költségeit a hitelező fizeti (naponként 4 fillér az éllemezésre és másik 4 a börtönőröknek). A valóságban ez a forgatókönyv ritkán érvényesült, hiszen egy nyilvánvalóan nincstelen személy fogva tartásáért folyamatosan fizetni kidobott pénz volt. A vége az volt az efféle raboskodásnak, hogy amennyiben a hitelező nyolc napon át elmulasztotta a fizetés teljesítését, a fogvatartottat szabadon kellett bocsátani.

Az egyházi bíróság egyes eljárási aktusainak (intés, idézés, kiközösítés etc.) árát Hermann rendtartása 2 fillérben rögzítette. A szomszédok értesítése a bírósági cselekményekről 4 fillérbe került, a világi bíróságokhoz, hatóságokhoz fordulás ára pedig 1 *albus* volt.²⁶

3. A bíróság tisztségviselői

A kölni érseki kúrián működő szentszék a legtöbb tekintetben hasonlóan épült fel a hasonló bíróságokhoz, de adódtak tanulságos és érdekes eltérések is.

3. 1. A bíró

Az első kölni *officialis* a 13. század közepén kezdte meg működését, s bíróságát többféle elnevezéssel említik a források: *aula*, *curia*, *consistorium*, *sael*.²⁷ Kétségkívül nyugati (angol, francia) hatás nyomán alakult ki a tisztség, tehát nem delegált bíró, hanem az érsek a bírói hatáskör gyakorlója, s bár ez a legerjedelmesebb feladatköre, emellett sokáig még rengeteg más, igazgatási természetű feladata is volt.

Az érseki bíró Kölnben nemcsak a bírászkodás első embere volt, hanem bizonyos mértékig a kúriai személyzet cenzora is:

„Az *officialis* az érseki bíróság legfőbb hivatalnoka volt, valóságos bíró, aki amellett, hogy elsősorban a gyors és szakszerű jogszolgáltatásért volt felelős, felügyelnie kellett a kúria valamennyi alkalmazottjának szolgálati és szolgálaton kívüli életét is.”²⁸

Emellett hatásköre természetesen nem parttalan, ellenkezőleg: kellően szabályozott volt.

Dietrich von Mörs rendtartásában szigorúan meghagyta, hogy a kölni érsekség *suffraganeusai* irányában a szokásjog (*gemeines Recht*) alapján járjon el. Kánonjogi ügyekben pedig különösen pedig IV. Ince, VIII. Bo-

nifác és IX. Gergely pápák rendelkezései (*Liber Sextus Decretalium*) az irányadók, méghozzá a hivatalvesztés terhével.²⁹ Az *officialis* hivatali túlkapasai, indokolatlanul szigorúan alkalmazott egyházi fenyítékei ellen maga az érsek is felléphetett, mint tette ezt Heinrich von Virneburg (1306). Ugyanő meghagyta egyúttal, hogy a szabályosan elrendelt egyházi büntetéseket nem szabad indokolatlanul feloldani. A kiközösítés megszüntetésének egyik lehetséges útja volt a peres felek bíróság előtti kiegyezése. Az is megese, hogy a felperes egyszerűen széttépte vagy eldobta a kiközösítő bírósági ítéletet, nem akarván ellenfelével tovább pereskedni – ilyenkor a kiközösítő ítélet hatálya bizonytalanná vált: erre vonatkozóan egy alkalommal (1330) Heinrich von Virneburg érsek távollétében helyettese, Heinrich, bonni főesperes és prépost úgy rendelkezett, hogy az érintett személyek mindaddig kiközösítetteknek tekintendők, amíg szabályos bírói feloldozást nem kapnak.³⁰ Walram von Jülich érsek azt is meghagyta *officialis*ának (1335), hogy egyháziakat csak akkor oldozhat fel, ha azok eskü alatt ígérik megjavulásukat.³¹

A kiközösítéseket nemcsak sűrűn rendelték el, hanem szintén sűrűn adtak feloldozást is alóla. Főleg házassági ügyekben fordult elő gyakran, hogy illetéktelenek (például dékánok) nyújtották ezt az engedményt, s ez ellen a gyakorlat ellen már Heinrich von Virneburg érsek is fellépett (1306, 1310), és büntetéssel fenyegette meg az ilyen klerikusokat, az általuk adott feloldozást pedig – amelyet csakis az *officialis* adhat – semmisnek nyilvánította.

A kiközösítő ítéletek sűrű alkalmazása szükségszerűen hozta magával a kölni gyakorlatban is a szankció tekintélyének romlását. Dietrich von Mörs rendtartása úgy próbált javítani ezen a helyzeten, hogy a kiközösítő ítéleteket mindkét bírósági főtisztviselővel, a bíróval és a pécseátnökkel is ellenjegyeztette és megpecsételtette. Az bizonyosan nem véletlen, hogy Hermann von Wied érsek átfogó reformjaiban (1528) különös gondot fordított a kiközösítés szabályozására:

„Az *officialis* köteles különös gonddal mérlegelni a kiközösítés kimondását, úgyszintén feloldását, mert az ilyen határozatok könnyelmű alkalmazása minden másnál alkamasabbak a kívánt hatás csorbítására.”³²

Az *interdictum* büntetésével kapcsolatban ugyanezt a körütekintő alkalmazást írja elő, sőt még inkább abban a mértékben, amennyivel komolyabb fenyítékről van szó. Ez a rendtartás – hasonlóan Dietrich von Mörs reformjaihoz – gyakorlatias útmutatóval is szolgált. Mindenekelőtt az *officialis* feladatává tette a kiközösítő ítéleteket megfogalmazó közjegyzők és írások szigorú felügyeletét. Ennek részeként az említett hivatalnokok mindaddig nem készíthetik el a kiközösítő határozatot, amíg az alapul szolgáló bírósági parancs el nem készül, s meg nem bizonyosodnak afelől, hogy ezt az érintett tudomására hozták. Ha bármit hibáznak, az *officialis* köteles azonnal intézkedni, akként, hogy az eljárásban vétkes hivatalnok költségére elrendeli a szabálytalanul kirótt szankció megsemmisítését, azonfelül minden jogsértésért 1 aranygulden büntetést

is kell fizetniük, amit a kúriai fiskalprokurátor (nem a pécseátnök!) hajt be.

A társadalom szegényeinek jogvédelme különös hangsúlyt kapott a kölni státútumokban. Egy *officialis* rendelkezésben (1356) az ügyvédek és prokurátorok figyelmét felhíva rájuk kérte, hogy csekélyebb díjazás mellett vagy akár díjazás nélkül (*Gotteslohn*) is ugyanolyan lelkiismeretesen lássák el képviselőtüket, sőt Dietrich von Mörs rendtartásában azt is előírta, hogy számukra e célból a bírónak ki kell rendelnie őket. Ráadásul az ügyek torlódása esetén pereik elsőbbséget élveznek.³³

Az eljárások lehetőség szerinti gyorsítása folyamatos törekvés tárgya volt. A magánjogi ügyekben a pertárgyérték szerint próbálták racionalizálni az eljárást. Az olyan esetekben például, ahol az éves tartozás 12 kölni fillér (*Weißpfennigen*) alatt volt, a pereket három hónapon belül be kellett fejezni. Magasabb perérték mellett (12 és 100 gulden között) hat hónap állt a bíró rendelkezésére. Ezen túl általános határidőként egy év volt meghatározva, addig ítéletet kellett hozni.³⁴

Az *officialis* bírászkodásának színhelye, mint máshol, Kölnben is az érseki udvar (*aula et consistorium*). Egyedi eljárási cselekmények, főleg tanúmeghallgatások, természetesen máshol is elvégezhetők voltak, de a tárgyalás fő cselekményei csakis itt folyhattak. A tárgyaláson az *officialis* elnököl, de ha elhagyja a termet, helyét egy jegyzőnek kell elfoglalnia, s a pert folytatni kell. Ez a szabály is azt a célt szolgálta, hogy a megindult eljárási cselekmények mindenképpen továbbhaladhassanak, ne váljon a felek hátrányára a bíró időleges távolléte sem. Ez a könnyítés azonban csak a kisebb ügyekre vonatkozott, a komolyabbakban az *officialis* vagy a pécseátnök mással nem volt helyettesíthető. Ebben a szabályban is tetten érhető az a gyakorlat, hogy az *officialis* első számú helyettese a pécseátnök, s csak hiányában következhet egy *advocatus*, feltéve, hogy az illető klerikus, jó hírű és külső megjelenése is megfelelő.³⁵ A bíró helyettesítése különösen a tanúk kihallgatásakor aggályos, hiszen ez a legfontosabb bizonyítási cselekmény, ezért csak ritkán kerülhet rá sor. A tárgyalóteremben való személyes jelenlétet a bírósági rendtartások nemcsak a bírónak írják elő, hanem a jegyzőknek, ügyvédeknek is. Csak az érsek különleges engedélyével állíthatnak maguk helyett valakit. Különösen tilos nekik más bíróság vagy bíró előtt ellátni egy másik vagy hasonló hivatalt. Akadályoztatásának oka csak betegség vagy más hasonló súlyos körülmény, avagy a pécseátnök engedélye lehet, ilyenkor lehetséges a helyettesítés.

Az *officialis* kezdetben még nem volt az egész bírósági személyzet előjárója és ekként a beosztottak felettese, de a fejlődés ebbe az irányba haladt. A 14. század közepétől hatályos rendtartásban (1356) már az *officialis* írja elő az ügyvédeknek és jegyzőknek, hogy mind a bíróság előtt, mind azon kívül ügyeikben okosan és szerényen járjanak el. Magaviseletükben tartózkodjanak a civakodástól. Ha csúfolódó megjegyzéseket kapnak, ne válaszoljanak rá szemtelenül, hanem a jogszerű utat válasszák, a bírót pedig könnyelmű megjegyzésekkel ne illessék. Az ügyfele iránti kötelességeit elhanyagoló prokurátort az *officialis* megbüntetheti, például megvonhatja tőle hivatalát 8 nap-

ra, ha a hivatalos periratokat nem mutatja meg idejében ügyfelének. Ruprecht érsek rendtartása (1470) szerint azokat az ügyvédek, prokurátorok és jegyzők, akik hanyagságukkal szükségtelen költségeket varrnak ügyfeleik nyakába, nemcsak kártérítéssel tartoznak, hanem számíthatnak az *officialis* fenyítésére is.

A bíró tekintélyének védelmében fogalmazták meg a rendtartások azt a szabályt, amely büntetéssel fenyegette azokat az ügyvédeket, akik az elvesztett perért felelősségüket a bíróra igyekeztek hárítani:

„Az említett érseknek meg kellett tiltania, hogy a bírósági személyek a hivatalt becsméreljék, és a peres feleket ellene hangolják. Ez történik gyakorta, amidőn az ügyvédek saját hanyagságuk következményeit a bíróság számlájára próbálják íratni, különösen pervesztés alkalmával.”³⁶

Az ilyen helyzeteket megelőzendő Wilhelm von Gennep *officialis* azt a gyakorlatot vezette be, hogy új ügyvédek és jegyzők felvételekor esküt vett ki tőlük a rendtartás tiszteletben tartására.

Az érseki *officialis* széke fellebbviteli fórum is volt, a *suffraganeus* püspökségek irányából.³⁷ Ami más provinciális központokban is strukturális sajátosság volt, hogy ti. az adott egyházmegyében élők számára egy bírósági szinttel kevesebb állt rendelkezésre, az Kölnben is állt; ezen Hermann von Wied rendtartása úgy próbált segíteni, hogy a kölni kúriában két bírósági szintet hoztak létre, s az alsóbbtól (*iurisdictio delegata*) a feljebbvalóhoz (*iurisdictio mandata*) már lehetséges volt a fellebbezés.³⁸ A további fellebbezésnek már csak egy fóruma volt: Róma.³⁹

3. 2. A pecsétnök

A pecsétnök először Wikbold von Holte érsek statútumai-ban tűnik fel (1300), mint akitől a dékánok és plébánosok a zsinati rendelkezéseket megkapják. Bírósági tevékenysége az idők során három fő területen bontakozott ki: fegyelmezési jog gyakorlása, a bíróság pénzügyeinek kezelése és a pecsét használata.

Az elsőként említett feladatkört eleinte az *officialis* társaként, majd fokozatosan mindinkább helyette látta el.⁴⁰ A legtöbb feladatot a húsz irodista (*Bankalen*) ellenőrzése jelentette. Ezeket a hivatalnokokat ő vette fel és tanította be, s folyamatosan rajtuk kellett tartsa szemét, hogy az ügyfeleknek ne okozzanak indokolatlan költségeket, s mindenben szabályosan intézkedjenek. A kötelességszegőket időleges vagy végleges hivatalvesztéssel sújthatta. Ez az ellenőrző funkció idővel továbbfejlődött, s általánosabb értelemben érvényesült a klerikusokkal szemben. Ez a kompetenciabővülés eleinte inkább csak az *officialis* pénzügyeivel kapcsolatban álló személyek irányában nyilvánult meg. Ebben az értelemben rendelte el Walram von Jülich (1335, 1336), hogy a jövedelemmel nem rendelkező plébánosok – felszólításra – a pecsétnöknek kötelesek pénzügyeikről jelentést tenni. Ugyanő néhány évvel később, mintegy folytatva ezt a rendelkezését, azoktól a

klerikusoktól, akik tiltott borkereskedelemről hasznot húznak, a pecsétnöknek tartoznak beszámolóval, s ő fogja a büntetést kiszabni. Az alkalmasint elrendelt kiközösítés alóli feloldozásra csak az előbbi vétség miatt elrendelt büntetés elszenvedése után kerülhet sor.⁴¹ A renitens klerikusok ellen kiszabandó egyházi fenyítő jogkör alkalmazását egészen általánosan átruházta az *officialis* a pecsétnökre.⁴²

A pecsétnök pénzügyi kompetenciája alapvetően a pecséthasználattal állt kapcsolatban. Már Heinrich von Virneburg szót emelt (1329) a pecsételésért húzott túlzott díjszabás miatt, és követelte annak szerényebb mérték szerinti számítását. A tételesen megállapított díjszabást azonban csak Dietrich von Mörs érsek vezette be. Ennek nyomán például egy engedetlenség miatt hat hónapnál hosszabb időre megszabott büntetés feloldásáért kiállított okirat díja 1 márka, hat hónapnál rövidebb büntetés esetében havonként számított 1 *Weißpfennig* volt. Más, időleges büntetések vonatkozásában a díj havonként 1 *albus* volt – elvileg annyi korlát volt csupán, hogy a pecsétnöknek járó díj összege nem lehet magasabb, mint az alapul szolgáló ügylet.

Alanyi vetülete is volt a díjszabásnak: egy pap feloldozásáért kiállított oklevélért 1 felsőrajnai guldent kellett fizetni. A szegények által fizetendő tételek számításánál ezt a körülményt figyelembe kellett venni (a szegénységet szavahihető férfiak által igazolni kellett). A leggyakoribb – a házasságot érintő – perekben az oklevelekért 2 guldent kellett leróni. A díjak beszédésével a pecsétnök nem várt mindig az ítélet meghozataláig, hanem olykor hamarabb beszédte. Ilyenkor az ügyfél számára a pecsétnöknek egy írásbeli, megpecsételt bizonylatot kellett kiállítania, megakadályozva ezzel, hogy az eljárás végén is követelje az illetéket. A beszédett pénzt a pecsétnök egy ládába tette, amelyet két kulcs nyitott: az egyik nála, a másik az érseknél volt. Ebbe a pénzesládába tették azokat a különböző okiratokért húzott bevételeket is, amelyek szokásjog szerint az érseki kúriának jártak (*der vierte Teil*).

A pecsétnök irányában évnegyedenként elszámolási kötelezettséggel tartoztak a fiskálprokurátorok is. Hasonló volt még a helyzet az *audientarius* vonatkozásában, akinek a díjazását is a pecsétnök állapította meg. A díjszabáshoz tartozó szabály volt még, hogy az ítélet vagy az egyezés megpecsételése után már nem lehetett a felekkel egyezkedni, a megpecsételés kötőereje tehát az illetékkiszabásra is kiterjedt.

A pecsétnök pénzügyi tevékenysége azonban a bírósági illetékeken messze túlterjedt. Vele kellett elszámolni minden olyan végrendelettel kapcsolatban, amelyet az érsek vagy a székesegyház javára tettek. Ezt a kompetenciát is kifejezetten az *officialis* ruházta át a pecsétnökre. Ugyanez a bíró rendeli el, hogy valamennyi végrendeleti végrehajtó Köln városában és az egyházmegyében a pecsétnöknek tartozik, két hónapon belüli jelentéstétellel.

A pecsétnök fő tevékenysége természetesen maga a pecséthasználat volt. Wilhelm von Gennep rendelkezése szerint csak azokat az okleveleket láthatja el vele, amelyeket felesketett jegyzők készítettek és a szokásos ellenjegyzéseket már rávezették. A jegyzőknek és prokurátoroknak

meg volt tiltva, hogy megpecsételetlen idézéseket vagy végrehajtással kapcsolatos okleveleket felolvassanak. Mi több, az *officialis* is csak a megpecsételt okiratokból tájékozódhatott.⁴³ Természetesen minden hivatalos bírósági okiratra rá kellett tenni a pecsétet. A pecsétet azonban nemcsak a bírósági okiratokra kellett ráütni, hanem például az általános helynök által kibocsátott rendelkezésekre is, s ezek a pecsételések is az érseki kúriát gyarapító illetékfizetést vontak maguk után.

A pecsételés tevékenységét a bíraskodás helyszínén kellett gyakorolni. A szokásos törvénynapokon már a kora órákban jelen kell lennie; jogszerűen csak valamilyen, lelkiismeretileg menthető okból lehet távol. A helyszínt csak azt követően hagyhatja el, hogy valamennyi, rá váró feladatot elvégezte. Az idő haladtával kialakult az a gyakorlat, hogy a pecsétnök a rutinfeladatokban helyettest (*Untersiegler*) állíthatott.

Miként az *officialis* fokozatosan az érseki bíróság első főtisztviselőjévé fejlődött, úgy a pecsétnököt az ő közvetlen közelében találjuk. A bírósági rendtartások hangsúlyozzák e két főtisztviselés kiválóságát és egymáshoz fűződő szoros kapcsolatát – méghozzá akként, mint amely a bíróság tekintélyét emeli. Különösen hangsúlyozza ezt a szoros kapcsolatot Dietrich von Mörs rendtartásának az a rendelkezése, amely a csakis az *officialis* által kiszabható *interdictum* elrendeléséhez a pecsétnök hozzájárulását is megkívánta.⁴⁴

3. 3. A jegyzők

Wilhelm von Gennep statútumaiban a jegyzői és az ügyvédi, ügyészi hivatalokra vonatkozó rendelkezések még nem váltak el élesen egymástól. Olyannyira nem, hogy alkalmilag az egyes hivatalokat ugyanazok a személyek töltötték be. Ez az unió természetesen gondot okozott sok esetben, ezért azt a megoldást találták ki, hogy azokban az ügyekben, amelyekben valamelyik személy ügyvédként vagy prokurátorként jár el, nem lehet egyben az okiratok kiállítója is.⁴⁵ A jegyzők által kiállított okiratokon mindig fel kellett tüntetni az ügyben eljáró prokurátor nevét. A bíróság hivatalában tehát kezdetben a jegyzőség és az ügyészi hivatal (*Notariat und Prokuratur*) egységet alkotott, de egyazon ügyben a kétféle funkció betöltése tilos volt.

Mindezzel összefüggésben, a jegyzői hivatal dolgozóit négy csoportba osztották. Az első osztályba tartoztak azok, akiknek a kompetenciája mindhárom tevékenység végzésére feljogosította őket, vagyis a jegyzői munka mellett az ügyfelek vagy az egyház hivatalos képviselőiből (*tabellionatus officio sibi salvo*) adódó teendőket is ellátták. A második osztályba tartozók kizárólag a jegyzői és a közhivatali funkciókat látták el. A harmadik osztályba tartozók csak jegyzői munkát végezhettek, a negyedik csoportbeliek pedig az „egyszerű jegyzők” voltak, akiknek a bírósági idézések, intések, súlyosítási végzések etc. iratainak kiállítása volt a dolga.⁴⁶

A jegyzői hivatalban dolgozók száma rendtartászerűen eleinte nem volt meghatározva, csupán annyi tudunk, hogy új személy csak halál vagy kilépés miatt támadt üre-

sedés esetén vehető fel. Dietrich von Mörs idejétől viszont már rögzítik a kúriai jegyzők számát, akik közül kiemelnek kettőt: az egyik az *officialis* asszisztense (*Sententiar*), a másik az általános helynök szolgálatára áll. Utóbbi dolga a különböző permutációk, engedélyek etc. lejegyzése, kiállítás.⁴⁷ A jegyzők megjelenésével, magatartásával kapcsolatban egy *officialis* 1356-ban szigorú rendelkezéseket bocsátott ki, méghozzá különbség nélkül a nőtlen klerikusokra és a házásokra, mely utóbbiak az egyházi rendhez tartozás előnyeiket akarták élvezni. Az előírások főleg az illő ruházat viselésére vonatkoztak, és a fegyverzet viselésétől is eltiltották a jegyzőket.⁴⁸ Szankcióként időleges hivatalvesztés volt kilátásba helyezve, de az végleges is lehetett, második házasságkötés esetén.

3. 3. 1. Eljárásrend a jegyzői hivatalban

A jegyzőkkel szemben támasztott legfontosabb követelmény természetesen az volt, hogy jól és helyesen tudjanak írni. A munkát alapvetően személyesen kellett ellátniuk, de a bíró engedélyével alkalmanként mások segítségét is igénybe vehették – utóbbiak említése minden rendtartásban olvasható, tehát alappal lehet arra következtetni, hogy a kúriai jegyzők rendszeresen bíztak meg másokat is írni feladatokkal. A jegyző csakis az általa készített okiratot írhatja alá; ha egy másik jegyzőtől vette át a jegyzőkönyv készítését, a tényleges okiratkészítő az aláíró. Ha utóbbiak hibás okiratokat készítenek, azokat össze kell tépni, a kárért pedig a jegyző felel. Tanúkihallgatásokról felvett jegyzőkönyvet ilyen helyettesek csak akkor készíthettek, ha előtte esküt tettek. A jegyzők azonban tartósan nem lehettek távol Kölnből. Egy hónapot meghaladó távollétéhez az *officialis* engedélye kellett. Tiltott volt számukra a szintén egy hónapot meghaladó szolgálatvállalás más – egyházi vagy világi – hivatalokban: a szankció itt is a hivatalvesztés. Hermann von Wied rendtartása ezt a tilalmat, vagyis tartós elfoglaltsággal járó és Köln városától távoli mellékállás vállalását, minden bírósági tisztviselőre kiterjesztette.

A jegyzői iroda hivatalnokai (jegyzők, ügyhallgatók, ügyvédek, prokurátorok) kölcsönösen nem részesedhettek egymás bevételeiből, s nem is egyezkedhettek maguk között. Sem a jegyzők, sem az ügyvédek nem köthettek ki olyan jövedelemet maguknak, amely a vitás ügy értékétől függ. A jegyzők díjazása döntően a leírt szöveg mennyiségétől függött. Egy olyan pergamen ívért, amelyen hatvan sor olvasható, két régi fillért (*alte Groschen*) lehetett elkérni. A sorok mindegyike tizenhárom hosszú és rövidebb szótagot kellett, hogy tartalmazzon. Amennyiben az ügyiratokat papírra írták, amin ötven sor szerepel és soronként tizenhárom szótag, úgy a jegyző csak másfél régi fillért kérhetett. A papírra írt, de szabályosan megpecsételt okiratok is teljes bizonyító erővel rendelkeztek. A bíróság belső irattárában őrzött példányok elkészítéséért a „norma” egyharmadát számíthatták fel a jegyzők.

A Hermann von Wied reformja utáni időkben a regiszter minden lapja után 4 kölni *solidust* számíthattak fel. Többet nemcsak hogy nem kérhettek, hanem emellett a rászoruló-

nak ingyen voltak kötelesek az iratokat elkészíteni. A lapok mindkét oldalára írtak, és pedig legalább harminckét sort, soronként pedig tizenöt szótagot. A közjegyzők laponként (az írásért és szerkesztésért) 2 *albus* kérhettek, akkor is, ha csak sommás feljegyzéseket készítettek. Hermann von Wied reformjai után a jegyzői díjak így alakultak: a közjegyzők idézéseikért, intéseikért, kiközösítő vagy feloldozó határozatokért, hasonlóan a peres iratok elkészítéséért, 2 *solidust* kérhettek. Más volt a tarifa, 6 *albus* járt az alábbi okiratokért: tilalmak, elkobzás, *interdictum*, első, második és harmadik idézés, büntetés alól feloldozás, tanúkihallgatás átruházása, valamint ítéletvégrehajtás sommás perekben. Egy hallgatási parancs leírásáért 2 márkát kérhettek. A tanúkihallgatással kapcsolatban két oldalról is kaptak fizetséget [hatlaponként (*sexternio*) 4 márkát]: felerészben a tanú meghallgatásában érdekelt féltől, s attól is, akinek ellenében a tanúvallomás kivételére sor került. Külön kellett a feleknek fizetniük a regiszterkivonatokért: *sexternio* 2 márkát. Ha Köln-től távol eső helyre kellett

utazni, napidíjra (3 *alter Groschen*) is számíthattak a jegyzők, ami a fele volt az ilyen esetben az ügyvédeknek járó díjnak. Hermann von Wied rendtartásában a közjegyzők (*notarii publici*) magasabb díjszabást élveztek, amennyiben például a Köln városától távoli helyen kifejtett fáradozásukért napi 2 márkára tarthattak igényt.

Az írnokok önhatalmulag semmilyen okiratot nem készíthettek, hanem csakis az ügyfelek vagy a prokurátorok utasítására. Az „önállósodott” jegyzők akár 10 aranygulden büntetést is kaphattak.⁵⁰ Mivel a jegyzők olyan iratokat is készítettek, mint kiközösítő ítéletek, amelyeknél a határnapoknak kiemelkedő a jelentősége, különösen fontos volt az erre figyelmes okiratkészítés, hiszen a szankció komolysága volt a tét (*cum maturi tate*). Hermann von Wied rendtartása ezért úgy rendelkezett, hogy a jegyzők azokat a bírósági parancsokat, amelyek közvetlenül a kiközösítést előzik meg, az addig szokásos ötödik helyett a jövőben a nyolcadik napon állítsák ki; amelyekben pedig négyeszeri idézést kell kibocsátani, az utolsót (a negyediket) nem az első, hanem a harmadik napon kell kiállítani.⁵¹

A periratok lejegyzését illetően a jegyzők azokat a bírói parancsokat, amelyekre az alperesnek válaszolnia kell, csak akkor állíthatják ki, ha a vád- vagy kereseti pontok betérjesztésre kerültek, hiszen a bírósági iratnak tartalmilag pontosan kell illeszkednie a keresetlevélhez. Különö-

sen figyelni kellett a terminusoknál az ünnepnapokra. Az a jegyző, aki egy idézést ítélkezési szünnapra küld ki, nyolc napra felfüggeszhető hivatalából.

Ha fellebbezéssel kapcsolatos iratokról van szó, akkor az érdekelt fél költségére egy külön okirati példányt kell készíteni az *officialis* részére. Ez olyan fontos előírás volt, hogy elmulasztását személyesen az érsek által kiszabható kiközösítéssel sújthatták.⁵²

Hermann von Wied rendtartása a jegyzőknek tízlaponként három napot adott a leírásra. Pápai legátus előtt folyó perbeni késedelmeskedés esetén – egyéb fenytékek mellett – a „lusta” jegyző még 10 *gulden* bírságra is számíthatott.⁵³ Az ilyen megbízatást teljesítő közjegyző díjazását is a kölni *officialis* állapította meg (*sexternio* 2 márká).

Az írnoki feladatok mennyiségét nagyban befolyásolta az ügyvédi bőbeszédűség, amelynek korlátok közé szorítása az írásba foglalás miatt különösen indokolt volt. Hermann von Wied rendtartása az alábbi módon igyekezett ezt a célt szol-

gálni. A datáláskor csak minden hónap első említésekor kell az esztendőt feljegyezni. A prokurátor szereplését csak röviden, nevének említésével kell rögzíteni. Az érdemi adatokat csak egyszer kell leírni; a hivatkozások alkalmával csak a kezdő és záró szavakat kell idézni. Különösen a tanúvallomások lejegyzésekor kell törekedni arra, hogy csupán a lényeges kijelentéseket vegyék fel. Csekély súlyú ügyekben nem kell részletes feljegyzést készíteni, elég egy rövid összefoglalás.

Amennyiben az ügymenet során a jegyzők zálogtárgyakat vesznek át (pénzt vagy drágaköveket), nyolc napon belül egy ládába kell elzárniuk, amely a domban található. Szabálysértés esetén 10 aranygulden büntetésre számíthatnak; e tevékenységükért azonban díjazást nem számíthatnak fel. A jegyzők és az irodisták a perben megítélt összeget hiánytalanul ki kell, hogy fizessék, hacsak törvényes ok nem szól ellene: a renitens jegyzőket itt is 10 guldenre büntetik.

3.3.2. Az irodisták

A kölni szentszék jegyzői irodáján dolgozott egy csoport, amelynek tagjai a jegyzőkhöz sorolódtak (*Bankale*), s számukat Dietrich von Mörs húsz főben állapította meg.⁵⁴

Hermann von Wied (1447–1552) kölni érsek (1515–1546)⁴⁹

Főleg életvitelüket illetően fogalmaztak meg szigorú előírásokat, eszerint „nem lehetnek iszákosak, kocsmázók, szerencsejátékosok, hízelkedők, vásári mutatványosok”.⁵⁵ A jegyzői irodát felkereső személyekkel barátságosan kell viselkedniük, ellenkező esetben felettesük, a pecsétnök felfüggesztő, a hivatalból elbocsátó döntésével néznek szembe.

A rendtartások védelmükbe vették ezt a jegyzői csoportot, és 10 guldenig terjedő (a kúria pénztárába fizetendő) büntetéssel fenyegették azokat, akik illetéktelenül beavatkoztak munkájukba. Egymás közti tevékenységükben szigorúan tiltották a versengést, egymás elől nem „halászhatták el” az ügyfeleket. Vita esetén a döntőbíró szintén a pecsétnök.

Munkájuk leíró jellegű volt, ezért különösen kellett ügyelniük a szép és olvasható írásra, valamint a tartalom pontos, lényegre törő rögzítésére. A forrásokból kitűnően, feladatuk volt a magánjogi ügyletek lejegyzése (*frewillige Gerichtsbarkeit*) is. Mindez a bíróság (*officialatus*) helyszínén történt, ha máshol, akkor a teljesen egyenértékű hitelességhez megkívántak még két megfelelő tanút is. Díjazást csak a ténylegesen elkészült és átadott munka után kérhettek, ideértve azt is, hogy amíg a jogkeresők egymással vitában állnak, nem állítható ki az okirat. Ellentétes gyakorlat mellett hivatalvesztést és 10 guldenig terjedő pénzbüntetést szenvedtek a pecsétnöktől. Az adósok befizetéseit átvehették, de nyugtát kellett adniuk, a jogosultnak pedig haladéktalanul kifizetniük. Az ő dolguk volt továbbá az egyházi büntetések (főleg a kiközösítés) súlyosítását elrendelő végzések kiállítása és a világi bíróhoz való kiküldése. Itt ügyelniük kellett az egymást követő határozatok közötti időre (tizennégy nap).

Díjazásuk egy-egy bírósági parancs leírását illetően 4 fillér (Heller) volt, függetlenül attól, hogy az oklevélben hány személyt említenek. A komolyabb tartalmú bírósági okiratok (kiközösítés, szankciók súlyosításai, idézések etc.) kiállításáért 1 *solidus* ütötte a markukat. Amennyiben a címzettek egy közösséget alkottak (káptalan, konvent, bírák, gyámok etc.), a díj kétszeres volt: 1 *albus*. Szintén 1 *solidust* kaptak az egyes büntetések alóli feloldást tartalmazó, valamint az eltitkolt házassággal kapcsolatban kiállított okiratokért; a duplája járt itt is, ha a címzett közösség, vagy a nemesi, ill. az egyházi rendhez tartozó személy volt. Valamely általánosságban megfogalmazott vád miatti intésért, továbbá az *interdictum* elrendeléséért 1 *albus*, végül az elhunyt személy hagyatéka gondozójának címzett első idézéséért 6 *albus* járt.

3. 4. Ügyvédek, ügyészek

Az ügyvédek, prokurátorok és jegyzők kompetenciái kezdetben még nem voltak élesen szétválasztva, a forrásokból az tűnik ki, hogy a tisztségviselőkre vonatkozó kifejezések és a fogalmak tartalma egymásba folyt, olykor egymás szinonimái voltak, s a szakmai határvonalak csak lassan kezdtek disztingválódni. Ennek volt jele, hogy a kölni kúriában foglalkoztatott ügyvédek és prokurátorok száma eleinte nem volt rögzített. Wilhelm von Gennep

rendtartása csak annyit mond, hogy számukat a szükségletekhez kell igazítani. Tevékenységük kétféle módon nyert meghatározást: részint a voltaképpeni jogi képviselőhez tartozó teendők, részint pedig a jegyzői feladatokkal volt munkájuk kapcsolatos.

A rendtartások nem mulasztják el velük kapcsolatban sem, hogy okosságot, bölcsességet, tapasztalatot és illő magaviseletet várjanak el tőlük. Dietrich von Mörs inti az ügyvédek, hogy ügyfeleiket őszintén tájékoztassák a nyilvánvalóan reménytelen pereskedéstől. Azok a költségek, amelyek az ügyvédek terhére írhatók, nem háríthatók a peres felekre. Idetartoznak azok az esetek, amikor ügyvédi hanyagságból hiányosan vagy hibásan elkészített beadványokat utasít vissza a bíróság. Abból a célból, hogy az ügyvéd személye azonosítható legyen, minden ilyen bírósági okiratot sajátkezűleg kell aláírniuk (ezzel a szignálással veszi magára az ügyvéd a felelősséget).

A kliensekkel való korrekt kapcsolattartás egy további esete, hogy az ügyvédeknek tilos az igazság eltitkolására buzdítani ügyfeleiket. Wilhelm von Gennep egyenesen megparancsolja a jegyzőknek, prokurátoroknak, hogy ügyfeleiknek tanácsolják az ügyvédek igénybevételét. Szegénységre hivatkozás esetén az *officialis* köteles segítséget nyújtani akként, hogy az ügyvédek és prokurátorok között mintegy arányosan felosztotta az (ingyenesen) ellátandó ügyfeleket, akik előtt mindazonáltal nyitva állt a szabad ügyvédválasztás útja.⁵⁶

A felek jogi képviselésében az ellenérdekű fél rangjára, személyi állására nem kellett tekintettel lenni, csakis az igazságra. A gyakorlatban persze a társadalmi realitás mindig bonyolultabban jelentkezett... Példa erre egy, a kölni *officialis* előtt 1388–1389 között lefolyt per, amelyben egy özvegyasszony követelt egy kölni lovagtól (Hilger von Stessen) bizonyos háztartási eszközöket. A per kezdetétől jogi képviselővel rendelkező alperessel szemben az asszony azt panasolta, hogy nem talál magának prokurátort, aki vállalná az ügyét a nagy hatalmú kölni nemesúrral szemben. Ezért azzal a kifejezett kéréssel fordult a bírósághoz, hogy az rendeljen ki számára ügyvédet, lehetőleg Heinrich de Reys prokurátort. A megnevezett személy azonban egy sor kifogást említett, amiért nem áll módjában Hilger lovaggal szemben fellépni. Az *officialis* azonban nem tágitott, s amikor már kiközösítéssel fenyegette meg, ha nem vállalja az ügyet, végül ráállt, s az özvegyasszonyt teljes jogkörrel képviselte a továbbiakban (*in suum verum, certum et legitimum procuratorem, actorem, factorem, negotiorumque suorum gestorem et nuntium specialem*).⁵⁷

Az elvállalt ügyet két hónapon belül perrendszerűen elő kellett terjeszteni, különben az ügyvéd elesett a honoráriumtól. Kivételesen nehéz esetekben adhatott az *officialis* halasztást. Bizonyos fokú ügyvédkényszerre utal Wilhelm von Gennep rendtartása, amikor megtiltja a perbeli keresetek és vizontválaszok megpecsételését, mielőtt azokat ügyvéd ellenjegyezte volna. Az efféle peres iratok bíróságon kívüli felhasználásának jogerejéhez is megkívánták az ügyvédi kontrollt.

Az ügyvédek méltó díjazását is rögzítette a rendtartás. Ennek főbb kategóriái az alábbiak voltak. Előkelőségek

és klerikusok pereiben, valamint 1000 gulden perérték felett minden perszinten (*Instanz*) 40 gulden. Egyházi javadalmakkal kapcsolatos ügyekben 25 gulden, házassági, csekélyebb súlyú javadalom- s egyéb perekben 12 gulden járt. 20 gulden perérték alatt legfeljebb 4 gulden üthette a markukat (kivételes esetekben az *officialis* engedélyezhett magasabb honoráriumot is). Ha Kölnytől távol, kiküldetésben jártak, 6 régi garas (*alter Groschen*) napidíjat is felszámíthattak az ügyvédek.⁵⁸

Dietrich von Mörs rendtartása szerint az egyik ügyvédet a kúria költségén kellett tartani. Az ő feladata értelemszerűen a *fiscus* érdekében álló iratok elkészítése és az érseki érdekek gondos jogi képviselése volt. Ezt a rendelkezést Hermann von Wied statútuma is megerősítette.

3. 5. Prokurátorok

Míg Wilhelm von Gennep idejében a jegyzők, ügyvédek és prokurátorok között még nem volt éles szakmai választóvonal, Dietrich von Mörs alatt már kialakult a prokurátoroknak egy zárt kollégiuma, nyolc fővel.

Tevékenységük teljesen ügyvédi jellegű volt, s folyamatosan éberrel kellett örködni az említett hivatalnoki körök közötti önálló kompetenciákon. Hermann von Wied meghagyja, hogy a keresetleveleket és az egyéb beadványokat elsősorban az ügyvédek dolgozzák fel, s csak ha vonakodnak aláírni, akkor léphetnek fel a prokurátorok, esküvel erősítve meg eljárásuk ekkénti jogszerűségét. Előfordulhatott, hogy kellő felhatalmazás nélkül avatkoztak egy perbe, mert az ilyen esetekre a rendtartás büntetésként hivatalvesztést helyezett kilátásba.⁶⁰ Ha viszont egy ügyet jogszerűen elvállaltak, azt végig kellett vinniük – ugyanúgy persze, mint az ügyvédeknek.

Hermann von Wied rendtartása a prokurátorok számára fizethető díjak mértékéről is rendelkezett. Különbséget tesz a részletesen jegyzőkönyvezett és az egyszerű, valamint a sommás perek között. Az átlagos munkai igényű pervitelért ugyanazt a fizetséget kapták, mint a jegyzők, ám ahol keresetleveleket kell szerkeszteni, tanúvallomásokot gondosan feljegyezni etc., ott 1 *albus* járt a munkájukért. A sommás perekben, ahol például határidőket nem kellett figyelni és tartani, ülésenként a felét, vagyis 1 *solidust* kaptak. A prokurátor díját a pereszes fél fizette, de csak azután, hogy a pertárgy dolgában megtörtént a teljesítés; a peres felek közötti egyezkedésnek lehetett tárgya az ügyvédi munkadíj is. Mivel a perbeli pénzek általában az ügyvédek kezén mentek át, voltak visszaélések abban a tekintetben, hogy megpróbáltak olykor bizonyos teljesítéseket visszatartani, biztosítandó ezáltal honoráriumukat. Hermann von Wied rendtartása ezért szigorúan meghagyta az ügyvédeknek, hogy klienseik kezükre bízott pénzzel azok érdekében, lelkiismeretesen bánjanak.⁶¹ A prokurátorok lehetséges visszaéléseivel szembeni eszköznek számított az a hivatali eskü (*Gefährheid*), amelyet a prokurátoroknak (is), teljes ünnepélyességgel le kellett tenniük.

Mivel a prokurátorok közeli, bizalmas viszonyba kerültek ügyfeleikkel, Wilhelm von Gennep rendtartása (az ügyvédekkel és jegyzőkkel egyetemben) arra intette őket,

hogy igyekezzenek ügyfeleiket ellenfeleikkel szemben egyezsége bérni, és lehetőleg ne a peres eljárást válasszák. Ez a rendelkezés ugyan némileg ellentétben állt az *officialatus* (anyagi) érdekeivel, de ügy volt bőven, a bíróság jó híre pedig mindennél fontosabb volt.

3. 6. Ügyészek

Az egyház – ügyésznek nevezhető – ügyvédjei (*procuratores fiscales, officii*) Dietrich von Mörs statútumaiban szám szerint ketten voltak. Feladatuk az volt, hogy a laikusok által elkövetett jogsértéseket feltárják; és az egyházat képviselve vádat emeljenek a szentszék előtt. Mivel ezek nem magánosok egymás közti jogvitái voltak, ezért a perbefogottakkal tilos volt az egyezkedés. Mivel az eljárás alá volt személyek között lehettek klerikusok is, e tisztség betöltőinek az egyházi rendhez tartozónak kellett lenniük (annak közelebbi fokozata nem volt meghatározva) s hozzá még nőtlennek.

Fontos feladataik közé tartozott a végrendeleti végrehajtók felügyelete, különösen azok szemmel tartása, akik egy éven túl (*Jahr und Tag*) visszatartották a hagyatékot. Ezen a ponton hatáskörük érintkezett a pécsefnökével.⁶² Az egyháziakkal szembeni fellépés egyik területe a hátralékosok (*subsidiium caritativum*) ügyei voltak: „Hermann von Hessen *officialis* az érseki ügyészt kifejezetten felszólította az egyházi előljárók, valamint a kanonokok, kolostori és plébániai klerikusok késedelmes teljesítései dolgában való szigorú eljárásra.”⁶³ Már Heinrich von Virneburg statútumai (1330) az ügyészt (*procurator curie*) szólítják fel eljárásra azokkal a dékánokkal szemben, akik a zsinati határozatokat nem hirdetik ki. Hermann von Wied rendtartása pedig őket bízza meg 1 gulden mértékéig azoknak a büntetéseknek a behajtásával, amelyeket azoktól a közjegyzőktől és irodistáktól kellett behajtani, akik könnyelműen érvénytelen kiközösítő határozatot készítettek.

A többi, hasonló feladatkört betöltő tisztségviselőtől való elhatárolást szolgálta az a szabály, hogy kontradiktórius eljárást csak a kúriai ügyvédekkel való konzultációt követően vállalhatott, elkerülendő ezzel egy semmisségi panaszt. Általában is feladata volt ezekkel a tisztségviselőkkel való szoros kapcsolat, ami mutatja, hogy kompetenciájuk nagyon közel állt egymáshoz. Az ügyészek közvetlen felettese a pécsefnök volt, akinek negyedévente számot kellett adniuk munkájukról.

3. 7. Audientarius

A nagyobb ügyforgalmú és tekintélyesebb szentszékekhez hasonlóan a kölni kúriában is alkalmazásban állt egy *audientarius*. A tisztség betöltéséhez a szokásos feltételek voltak szükségesek (előrelátás, gondosság, hivatali hűség, érett és értelmes egyéniség), feladata pedig a szentszék által kiállított egyházi büntetések, különösen a súlyosítások, a különböző bírói parancsok, intések és ítéletek regisztrálása. Felelőssége abban állt, hogy az említett bírósági okiratokat személyesen ellenőriznie kellett. Bizonyos okira-

tokhoz (mint makacssági határozatok, perzáró végzések) az *officialis* megerősítése is kellett.

A regisztrálásra kerülő okiratok között különlegesen fontosak voltak az idézések. Az természetes előfeltétel volt, hogy az irat megpecsételt legyen. Hermann von Wied reformjai nyomán jegyzeteket is kellett készítenie a regisztrált idézésekről, függetlenül attól, hogy a bíróság melyik alkalmazotti csoportja állította ki. Az idézések pontos nyomon követése azért volt különösen fontos, mert ezen az úton lehetett megállapítani, hogy ki és mikor esett késedelembe, vált ekként „makacsá”, vagy fordítva, mikor kell valakit mentesíteni egy perjogi kötelezettség alól. Ez a feladatkör folyamatos, minden munkanap kezdetétől való jelenléte feltételezett a bíróságon. A makacssági ítéletet a jelenlévő felek előtt fennhangon ki kellett hirdetni, felolvasva az idézést kérő (felperes) és a megidézendő (alperes) nevét. Ha a megidézettek jelen vannak, úgy neveiket az *audientarius* a regiszterben áthúzza, ellenkező esetben „elmakacsolja” a távolmaradót azzal a megjegyzéssel, hogy tizenégy napon túl távollévő nem vezethető be a regiszterbe és nem nyilvánítható makacsnak (a bíróság részéről kibocsátott idézéseket azonban mindenképpen regisztrálták).

Ha az idézésben megadott határidőt valamelyik fél túl rövidnek tartja (mert például nem tudott még az alperes kellően felkészülni), az *audientarius* jogában állt azt néhány nappal meghosszabbítani. A határidő hosszabbítására nézve az volt a gyakorlat, hogy Köln városán belül csak egy-két nap haladékot adtak, a városon kívüli lakosok esetében azonban a nagyböjti és adventi időszakban nyolc, máskor tizenöt nap állt még rendelkezésre. A meghosszabbított határidőnek az alperes általi elmulasztása esetében az *audientarius* megindította a makacssági eljárást. Ha pedig a felperes mulasztja el az első vagy második terminust, úgy az *audientarius* megszünteti az eljárást. Amennyiben pedig az alperes idejében megjelenik, az ügyet átteszi az *officialis* elé.

Házassági (s még néhány más) ügyben kibocsátott idézések regisztrálásáért szintén ajánlatos volt a kérelmezőnek az *audientarius*hoz folyamodnia, mert az alperes különben könnyen szabadulhatott a perből.

Gondatlan eljárás esetén okozott költségeket a kárvalott félnek meg kellett térítenie.

A regisztrálásért járó díjak meglehetősen magasak voltak. Minden egyes személynév bejegyzéséért 1 *Heller*, közösségéért (káptalan, konvent etc.) a tizenkétszerese: 1 *albus* járt. Ugyanennyit kérhetett egy külföldről megidézettért, valamint egy perből elbocsátott személy vagy közösség, továbbá a perfüggés (*litispendentia*) regisztrálásáért.

Az *audientarius* tisztségének fontosságát jelzi az is, hogy betöltése és az onnan való elbocsátás jogát a kölni érsekek erélyesen gyakorolták. Ennek egyik fennmaradt esetét tartalmazza az a panaszlevél, amelyben Köln város tanácsához fordult Johannes Lamberti von Minden egykori *audientarius*, aki 1452 és 1457 között császári közjegyző volt. Előadta, hogy tisztségében többször szenvedett büntetést (háromszor börtönbe is vetették), s bár összesen tizenkét évig szolgált hivatalában (ebből az 1478

és 1483 évek időszaka adatolt), IV. Hermann érsek megfosztotta tisztétől. A király, Maximilian is hiába interveniált érdekében a székeskáptalannál.⁶⁴

3. 8. Hivatalszolgá

Az *officialatus* munkája sokféle, gyakorlatias teendők ellátásával is együtt járt. A bíróság alkalmazottai között találjuk még a hivatalszolgát (*cursor* vagy *apparitor*), amelynek elődje Wilhelm von Gennep idejében az ajtónálló (*Türhüter*) volt, feladatköre azonban jelentősen kibővült Hermann von Wied alatt. Miként a többi beosztott hivatalnoknak, neki is hűséget kellett esküdni az érseknek, az *officialis*nak és a pecsétnököknek.

Feladata kétirányú volt: őrizte a bíróság épületének és a teremnek a kulcsait, így az ő dolga volt a nyitás és zárás. Ebből következett, hogy ő volt az első, aki a tárgyalási napokon megjelent, s az utolsó, aki elhagyta a termet. Ez az előkészítő tevékenység utalt egyik megnevezésére: *apparitor*; a másik (*cursor*) pedig a bíróság hivatalnokaival (*tabellarii*) való kapcsolatára mutat. Utóbbi vonatkozásában ui. neki kellett minden idézést továbbítani, amelyek a városban vagy a várostól legfeljebb egy mérföldre lakó személyeknek voltak címezve. Ez a kézbesítő szerepe azonban Hermann von Wied rendtartása nyomán helyettesíthetővé vált, ui. bizonyos iratok (főleg idézések) továbbítását átháríthatta egy helyettesre. Ennek oka leginkább az volt, hogy ez volt hivatalának legrosszabbul fizetett területe. A városon belüli első idézésekért 4 fillért (*Heller*), a továbbiakért 2 fillérrel többet, azaz 1 kölni *solidus* kapott. A közösségek, rászorulóknak vagy előkelőségek számára történő kézbesítésekért a duplája, 2 *solidus* járt, s ugyanennyi a város határán kívül, de egy mérföldön belüli távolság esetén. Lényegesen magasabb volt a közvetlenül az *officialis* által kiállított, súlyos szankciókat tartalmazó levelek kézbesítésének díja: ekkor 8 *solidus* „alapdíj” mellett minden egyes *inhibitio* után 12 *solidus* ütötte a markát a városon belül, azon kívül 16.

A hivatalszolgá további bevételi forrásának számítottak azok a házassági perek, amelyek az *officialis* vagy helyettese előtt folytak, a tárgyalásokon és kihallgatásokon ui. jelen kellett lennie, járandósága 1,5 *solidus* volt. Alkalmi bevételnek számítottak azok a fizetségek, amelyeket a bírósági hivatalba újonnan felvett tisztségviselőktől kapott; az volt ugyanis a szokás, hogy a hivatali eskü letétele után tizenégy napon belül a *cursor* számára 2 aranyguldent kellett fizetni (*Einstand*). Ellenzolgáltatásként a hivatalszolgának naponta az esti órákban egy égő gyertyát kellett elhelyeznie a bíróság előtt található dicsőséges Szűz Mária kép előtt.⁶⁵

3. 9. Küldöncök

A kölni bíróság hivatalnokai között a legalsó osztály tagjai a küldöncök (*tabellarii*) voltak. Számuk Hermann von Wied idején négy fő volt. Nekik is esküt kellett tenniük arra, hogy hivatali működésük alatt egyik peres félnek sem fognak a másik kárára kedvezni.

Feladatuk kizárólag a bírósági levelekkel volt kapcsolatos, s másra nem ruházhatták át. Hivatali visszaélésekre gyakran kerülhetett sor, mert a 14. század közepén egy hónapig terjedő börtönbüntetéssel fenyegették őket; ennek oka lehetett hamisság, megbízhatatlanság, vétkes késedelmesség. Hermann von Wied rendtartása kifejezetten előírja nekik, hogy a rájuk bízott okleveleket késedelmeskedés nélkül vigyék el a címzettnek, s utána igyekezzenek vissza a bíróságra. Különösen tilalmazott volt, hogy az ügyfelektől „csúszópénzt” fogadjanak el: nyilván, volt alapja ennek a rendszabálynak... Ha bebizonysodik, hogy visszaélést követtek el (például bírósági parancsot maguknál tartottak, azaz nem kézbesítették, vagy dolgvégezetlenül tértek vissza a bíróságra), megfoszthatók voltak hivataluktól, és 10 guldenig terjedő pénzbüntetéssel is sújthatók. Mivel közszolgálatot láttak el, fegyvert kellett hordaniuk.⁶⁶

A küldöncöknek volt előjárója is (*Botenmeister*), akinek előjoga volt valamennyi, a bíróság irodistái által kiállított okirat átvétele, s beosztottjainak való kiosztása. Az ő dolga volt, nyilván magasabb tisztségviselőkkel való konzultációt követően, a kézbesítés konkrét napjának meghatározása, amelynek megsértéséért súlyos pénzbírságot (1 gulden) állapítottak meg. A „postások” útra kelésükkor a kézbesítendő bírósági parancsok mellé egy kontrollcédulát kaptak, amelyet a bírói parancsok végrehajtóinak (például plébánosoknak) fel kellett mutatniuk. Ennek fejlécére a *Botenmeister* ilyen felszólítást jegyzett fel:

„Tiszteletre méltó Uraságok, szentszéki rektorok és végrehajtók, felszólítalak Titeket, hogy a jelen íráson

adjátok meg a napot, amikor a jelen küldeményt átvettétek, továbbá jegyezzétek fel, milyen parancsokat kell végrehajtanotok.”

A végrehajtó pedig hasonló viszontválaszt jegyez fel, amelyben igazolást nyer arra nézve, hogy a küldönc elvégezte dolgát: „Ezen és ezen a napon, nekem, a plébánosnak a küldönc az említett megbízatásokat kézbesítette.” Az esetleg közbejött kézbesítési vagy végrehajtási akadályokat ugyanitt kellett feljegyezni.

A „postások” legálisan is szert tehettek mellékjövedelmre. Ha például az egyik fél nem akarta megvárni a szokott időben érkező bírósági küldeményt, úgy megbízhatta az egyik jegyzőt a kívánt okirat sürgős elkészítésével, s annak a kézbesítő útján való megküldésével. Ez a prioritás külön költséggel járt a kérelmező részéről, s nem volt részben sem áthárítható az ügy ellenérdekű felére. Heinrich von Mörs rendtartása előírta továbbá, hogy a levélhordók minden megtett mérföld után 2 fillerre (*Heller*) jogosultak, amúgy Hermann von Wied rendelkezése szerint a küldöncök díjazásának rendes mértékét a „postamester” a pecsétnökkel egyetértésben állapítja meg. Fix fizetésük tehát nem volt, hanem a ténylegesen elvégzett szolgálat utáni „teljesítménybérezést” kaptak.

A kölni érsekség területét kézbesítési körzetekre osztották fel. Egy-egy ilyen körzeten belül történő levélkihordás díja úgy volt megállapítva, hogy a legközelebbi település ára 4 fillér (*Heller*) volt, amely a távolsággal arányosan növekedett.⁶⁷ A postázás díjszabása kizárólag a megtett mérföldektől függött, nem számított, hogy hány személy részére szóltak a küldemények.

BALOGH, ELEMÉR

Kompetenz und Struktur des erzbischöflichen Gerichts zu Köln im Mittelalter (Zusammenfassung)

Die Entwicklung der kirchlichen Gerichtsbarkeit im deutsch-römischen Reich hat einen neuen Schwung infolge der Konstitutionen von IV. Laterankonzil (1215) erhalten. Der Schwerpunkt lag auf der Professionalisierung der Rechtspflege aufgrund des gelehrten Rechts in der Praxis. Der vorliegende Beitrag fasst die wichtigsten Elemente der strukturellen Modernisierung der Gerichtsinstanzen in der Erzdiözese Köln zur Zeit des Mittelalters zusammen. Es sind die wichtigsten, tatsächlich geübten Kompetenzen des erzbischöflichen Gerichts vorgestellt, d. h. Strafrecht, Ehesachen, Verwaltung und Urkundenbesiegelung. Es wird im Aufsatz weiterhin die Entwicklung des kanonischen Prozessrechts, bzw. dessen Reformen in der Gerichtspraxis ausführlich dargestellt.

Die einzelnen Amtsträger des Offizialat werden ausführlich vorgestellt. So vor allem der Richter (*officialis*) selbst, der als gelehrter Jurist, in der Regel sogar *doctor legum* und/oder *decretorum* die ganze Gerichtsapparat geleitet hat. Viele von ihnen sind namentlich bekannt. Zu der Gerichtspersonal in Köln gehörten weiterhin: Siegler, Assessoren, Advokaten, Prokuratoren, Notaren (unter denen *notarii publici*), sog. *audienciarii* und Gerichtsboten. Alle haben eigene Kompetenzen und sich ihre Aufgaben von Zeit zu Zeit vermehrt.

Da das Erzbistum von Köln ein kirchliches Land, ja sogar ein Wahlfürstentum war, hatte vielen Konflikten mit weltlichen Mächten, so mit den Städten wie auch Landesherren.

Jegyzetek

- ¹ Vö. GRANFIELD, Patrick: The Church as Societas Perfecta in the Schemata of Vatican I. *Church History*, No. 4, 1979. 431–446. p. DOI: <https://doi.org/10.2307/3164535>.
- ² A forrásokban sohasem mulasztják el rögzíteni a név szerint említett szentszéki tisztségviselőknél, hogy a főbb tudományos minősítések (*magister, baccalareatus, licenciatus, doctores decretorum vel legum*) mely fokozatát vagy fokozatait birtokolják a megnevezettek.
- ³ Ezt a definíciót olvashatjuk akadémiai doktori értekezésében: „Jogtudó értelmiségnek tekintem [...] azt a réteget, amely az artes-jellegű ismereteken túl egyetemen vagy a praxisban elsajátította a római, kánoni vagy hazai jog tudományát; ennek birtokában a politikában, a diplomáciában, a jogszolgáltatásban, a jogügyleti forgalomban vagy az államigazgatásban működött, s a jogászai vagy hivatali munkával kereste kenyerét, esetleg szerzett vagyont [...]”. BÓNIS György: *A jogtudó értelmiség a középkori Nyugat- és Közép-Európában*. Budapest, 1972. Akadémiai Kiadó, 174–175. p.; Uő: *A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon*. Budapest, 1971. Akadémiai Kiadó, 16–92. p.
- ⁴ Vö. COING, Helmut: Römische Recht in Deutschland. *Ius Romanum Medii Aevi*, Nr. 6, 1964. 47., 50–52., 54–55. p.; TRUSEN, Winfried: *Anfänge des gelehrten Rechts in Deutschland. Ein Beitrag zur Geschichte der Frührezeption*. Wiesbaden, 1962. Steiner, 3. p.
- ⁵ „Zu Beginn der Entwicklung bildeten die Kleriker durchweg die Studentenschaft. Gegenstand ihrer Bemühung war nun zwar nicht das römische Recht, sondern das kanonische Recht, das neben dem römischen als selbständiges gelehrtes Recht bestand; doch war ohne eine gewisse Kenntnis des römischen Rechts bei dem engen Zusammenhang, in dem beide Rechte standen, ein richtiges Verständnis des kanonischen Rechts nicht möglich. Die so ausgebildeten Kleriker entfalteten ihre entscheidende Tätigkeit in der Reorganisation der kirchlichen Gerichtsbarkeit in Deutschland, die, so läßt sich insgesamt sagen, Anfang des 13. Jahrhunderts begann und einhundert Jahre später, zu Beginn des 14. Jahrhunderts beendet war; sie verbreiteten hierbei die spezifisch rechtswissenschaftliche Methodik [...] Das kanonische Recht wurde damit zum Wegbereiter für das römische Recht in Deutschland.” BUDISCHIN, Hans Jörg: Der gelehrte Zivilprozeß in der Praxis geistlicher Gerichte des 13. und 14. Jahrhunderts im deutschen Raum. *Bonner Rechtswissenschaftliche Abhandlungen* 103, Bonn, 1974. 1–2. p.; vö. COING 1964. 12., 69., 80. p.; WIEACKER, Franz: *Privatrechtsgeschichte der Neuzeit*. 2. Aufl. Göttingen, 1967. Vandenhoeck & Ruprecht, 117. p.
- ⁶ Habilitációs monográfiájának első soraiban ezt írja Nörr arról a tételtől: „Den modernen Prozeßrechtssystem Kontinentaleuropas wohlvertraut hat die Parömie in deren Dogmensystemen ihren gefestigten, sicheren Platz, einen hervorragenden Platz sogar. Denn sie verkörpert eines der entscheidenden Elemente, denen der moderne Zivilprozeß seine dogmatische Struktur und sein Gesicht in der Praxis verdankt.” NÖRR, Knut Wolfgang: *Zur Stellung des Richters im gelehrten Prozeß der Frühzeit: Iudex secundum allegata non secundum conscientiam iudicat*. Münchener Universitätschriften 2. München, 1967. Beck, 1. p.; vö. MÜSSIG, Ulrike: *Recht und Justizhoheit. Historische Grundlagen des gesetzlichen Richters in Deutschland, England und Frankreich*. Schriften zur Europäischen Rechts- und Verfassungsgeschichte 44. Berlin, 2003. Mohr Siebeck, 76–80. p.
- ⁷ www.kuladig.de/Objektansicht/KLD-296981. Ausschnitt der Karte des Pfarrbezirks „XIV Hacht” mit dem Dom und einem Teil des Domhofs südlich der Kathedrale (aus KEUSSEN, Hermann: *Topographie der Stadt Köln im Mittelalter*. Bd. 2. Bonn, 1910. Hanstein).
- ⁸ Vö. *Statuta Sifridi de sacramento poenitentiae et confessionis et eorum attinentiis in Statuta seu decreta provincialium et dioecesanorum synodorum aenetae ecclesiae Coloniensis*. Coloniae, 1554. Druck von Heinrich Quetel, 44., 63., 64., 82. p. [Statuta Sifridi]; KISKY, Wilhelm: *Die Regesten der Erzbischöfe von Köln im Mittelalter*. Bd. IV. Bonn, 1915. Hanstein, 209–210. p. (Nr. 948.).
- ⁹ *Statuta Sifridi*, 272. p.
- ¹⁰ Hasonló volt a helyzet például Halberstadtban is. Vö. HILLING, Nikolaus: *Beiträge zur Geschichte der Verfassung und Verwaltung des Bistums Halberstadt im Mittelalter*. I. Teil: Die Halberstädter Archidiakone. Lingen, 1902. van Acken, 114. p.
- ¹¹ Vö. KISKY 1915. 209–210. p. (Nr. 948.).
- ¹² REDLICH, Oswald: *Die Privaturkunden des Mittelalters*. München–Berlin, 1911. Oldenbourg, 172–173. p.; vö. HILLING 1902. 110. p.
- ¹³ MOSLER, Hans: *Urkundenbuch der Abtei Altenberg*. Bonn, 1912. Hanstein, 275–276. p. (Nr. 329.); 298–299. p. (Nr. 403.).
- ¹⁴ Vö. KISKY 1915. 29. p. (Nr. 160.); 45–46. p. (Nr. 242.).
- ¹⁵ Vö. HESS, Johannes: *Die Urkunden des Pfarrarchivs von St. Severin in Köln*. Köln, 1901. H. Teissing, 47. p. (Nr. 26.); KISKY 1915. 49. p. (Nr. 261.).
- ¹⁶ STEIN, Walther: Statuta curiae Wilhelmi. Akten zur Geschichte der Verfassung und Verwaltung der Stadt Köln. *Publikationen der Gesellschaft für Rheinische Geschichtskunde*. Bd. X. 2. Bonn, 1895. 672–679. p.
- ¹⁷ FOERSTER, Hans: Die Organisation des erzbischöflichen Offizialatsgerichts zu Köln bis auf Hermann von Wied. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Kanonistische Abteilung*, Nr. 11, 1921. 268. p. DOI: <https://doi.org/10.7767/zrgka.1921.11.1.254>. Hamarosán egy követelés fogalmazódott meg: „[...] das geistliche gerychte in dem Sale so zo bestellen, dat sulch gerychte gotlich und fromelich und recht zoghe dat datselve gerychte bestalt werde mit eirbar officialen, Segelern, Advocaten, notaren und procuratorm; dat mallich arm und ryche unvertzochlich recht gedyn und widerfaren moige ; und dat die sachen durch den Heren nyet avociert, noch upgeschort werden; und darup eyn reformatie gemacht werde, as dat beschreven recht und die Statuten dat cleirlichen innhaltent; und dede der vourss. eyncher darentboyven yedt, dat sal der here straffen.” WALTER, Ferdinand: *Das alte Erstzift und die Reichsstadt Köln*. Bd. 1. Bonn, 1866. Hansebooks, 388–389. p.
- ¹⁸ Vö. LACOMBLET, Theodor Joseph (Hg.): *Urkundenbuch für die Geschichte des Niederrheins oder des Erstzifts Cöln, der Fürstenthümer Jülich und Berg, Geldern, Meurs, Kleve und Mark, und der Reichsstifte Elten, Essen und Werden. Aus den Quellen in dem Königlichen Provinzial-Archiv zu Düsseldorf und in den Kirchen- und Stadt-Archiven der Provinz*. Düsseldorf, 1840. Wolf; Bd. 1 (–1200), Bd. 2 (1201–1300), 1840–1858, Ndr. Aalen, 1960. II. 244–245. p. Nr. 452, 1. §; uo. 2., 11. §.
- ¹⁹ Uo. 20. §.
- ²⁰ FOERSTER 1921. 270–271. p.
- ²¹ Vö. *Statuta Sifridi*, 264. p.
- ²² Vö. uo. 265. p.
- ²³ Uo. 264–268. p.
- ²⁴ Uo. 259. p.
- ²⁵ Uo. 260. p.
- ²⁶ Uo. 307–309., 327. p.
- ²⁷ A hivatal első említése még nem kifejezetten érseki bírót mond: vö. RATJEN, Friedrich Adolf: *Verfassung und Sitz der Gerichte in Köln im Gesamtbilde der Stadt*. Düsseldorf, 1921. L. Schwann, 29., 32., 45. p.
- ²⁸ FOERSTER 1921. 290. p.
- ²⁹ Vö. *Statuta Sifridi*, 232. p.
- ³⁰ KISKY 1915. 209–210. p. (Nr. 946.).
- ³¹ Vö. *Statuta Sifridi*, 113. p.
- ³² FOERSTER 1921. 294. p.
- ³³ *Statuta Sifridi*, 264. p.
- ³⁴ Uo. 259. p.
- ³⁵ Uo. 300. p.; KRUSCH, Bruno: Studie zur Geschichte der geistlichen Jurisdiction und Verwaltung des Erzstifts Mainz. Kommissar Johannes Bruns und die kirchliche Einteilung der Archidiakone Nörten, Einbeck und Heiligenstadt. *Zeitschrift des Historischen Vereins für Niedersachsen*, Hannover, 1897. Han’sche Buchhandlung, 115. p.
- ³⁶ FOERSTER 1921. 301. p.

- ³⁷ Egy ilyen esetre példa az az ügy, amelyben Johann, az esseni apátnó prokurátora fordult (1316) a münsteri püspöki széktől ide. Westfälisches Urkunden-Buch. Fortsetzung von Erhards Regestae historiae Westfaliae. Hg. von dem Verein für Geschichte und Althertumskunde Westfalens. VII. Band: Die Urkunden des kölnischen Westfalens vom J. 1200–1300. Münster, 1908. VIII. 387. (Nr. 1066.). Az alárendelt viszonyt mutatja, hogy a münsteri *officialist* kölni érseki felletese egy korábbi ügyben *peremptorie* széke elé idézte (1306). Vö. uo. VIII. 128–129. p. (Nr. 363.).
- ³⁸ *Statuta Sifridi*, 299. p.
- ³⁹ Egy példa erre: St. Andreas egyház plébánosának egy perében fellegbezt a prokurátor Kölntől Rómához (1314); KISKY 1915. 183. p. (Nr. 848.).
- ⁴⁰ „Allmählich entwickelte sich die erste Seite seines Amtes dahin, daß er dem Offizial in der Aufsicht über die übrigen Kurienangehörigen immer mehr als gleichberechtigt zur Seite trat und sie ihm schließlich teilweise abnahm. In diesem Sinne verordnete Dietrich für den Fall, daß sich die Beamten und sonstigen Mitglieder des hohen geistlichen Gerichtes Vergehen zuschulden kommen ließen, daß sie in ihren Dienstgeschäften lässig seien und ihre Pflicht den Parteien gegenüber versäumten, ein arbiträres Einschreiten des Sieglers. Je nach dem Vergehen soll er die Schuldigen in Liebe ermahnen, zu rechtweisen, vom Amte entheben oder völlig absetzen.” FOERSTER 1921. 304. p. Vö. *Statuta Sifridi*, 258–259. p.
- ⁴¹ Az ilyen esetekben kiszabandó kiközösítést Wilhelm von Gennep statútuma helyezte kilátásba (1353). Vö. *Statuta Sifridi*, 117., 120., 142. p.
- ⁴² LÖHR, Joseph: Methodisch-kritische Beiträge zur Geschichte der Sittlichkeit des Klerus, besonders der Erzdiözese Köln am Ausgang des Mittelalters. *Reformationsgeschichtliche Studien und Texte*, Heft 17. Münster, 1910. 16. p.; *Statuta Sifridi*, 259.
- ⁴³ A kölni rendtartások tehát a pecsétnök tevékenységét egyenesen az *officialis* hivatali működésnek az előfeltételeként és garanciájaként állítják elének. Ezzel szemben például Halberstadtban nyoma sincs pecsétnöknek. Vö. *Statuta Sifridi*, 261. p.; STEIN 1895. 680. p.; HILLING 1902. 124. p.
- ⁴⁴ „Selbst die Verhängung des Interdiktes, die doch zweifellos zur Zuständigkeit des Offizials gehört, wird durch Dietrich von Mörs gewissermaßen an die Zustimmung des Sieglers gebunden. Wenigstens verlangt er, daß Offizial und Siegler gemeinsam eine Sache überlegen und sich wechselseitig informieren, ehe ein Interdikt verhängt wird. Mit dieser Vorschrift kann erreicht werden, daß man nicht leichtfertig zu der genannten Strafe greift und vielleicht sogar Unschuldige trifft.” FOERSTER 1921. 310. p.
- ⁴⁵ STEIN 1895. 676., 677. p.
- ⁴⁶ Uo. 675. p. Vö. REININGER, Nikolaus: Die Archidiakonen, Offiziale und Generalvikare des Bistums Würzburg. *Archiv des historischen Vereins für Unterfranken und Aschaffenburg* 28, 1885. 19. p.; LÖHR, Joseph: Die Verwaltung des kölnischen Großarchidiakonats Xanten im Ausgange des Mittelalters. *Kirchenrechtliche Abhandlungen*, Heft 59–60, 1909. 192. p.
- ⁴⁷ *Statuta Sifridi*, 259.
- ⁴⁸ „Schon der Offizial um 1356 erließ strenge Bestimmungen über das äußere Auftreten der Notare, die unterschiedslos für die unbeweibten Kleriker unter ihnen galten wie für die Verheirateten, welche die Vorteile des geistlichen Standes genießen wollten. Hierzu gehört die Vorschrift, daß sie ehrbar in geistlicher Tracht und mit Tonsuren einhergehen sollen; geschlitzte oder gefälte Kleider sowie allzu kurze oder soiiistwie als unschicklich, unanständig und frech zu bezeichnende dürfen sie nicht tragen. Gleichfalls ist ihnen untersagt, lange Dolche zu führen; ebenso wenig sollen sie Verzierungen an Kleidern und Taschen auf weisen.” FOERSTER 1921. 312. p.
- ⁴⁹ <https://gameo.org/images/5/54/Hermann-zu-Wied.gif>.
- ⁵⁰ *Statuta Sifridi*, 303. p.
- ⁵¹ Uo. 300. p.
- ⁵² Uo. 83. p.
- ⁵³ Ez a megállapítás arra is rámutat, hogy a pápai küldöttbírák tevékenységéhez jegyzőt a helyi *officialatus* biztosított; vö. uo. 302. p.
- ⁵⁴ Uo. 259. p.
- ⁵⁵ FOERSTER 1921. 323. p.
- ⁵⁶ A speyeri gyakorlatról: „Denn noch hängt es völlig vom Belieben der Parteien ab, ob sie Prozeßvertreter aufstellen wollen oder nicht, während später die Parteien gewöhnlich sowohl Prokuratoren wie Advokaten haben mußten.” RIEDNER, Otto: Das Speierer Offizialatsgericht im 13. Jahrhundert. *Mitteilungen des historischen Vereins der Pfalz*, Nr. 29–30, 1907. 77. p. Vö. STEIN 1895. 675. p.
- ⁵⁷ Offizialats-Gerichtsakten 1388 Februar 6 bis 1389 Januar 2. Stadtarchiv Köln, vö. KEUSSEN, Hermann: Das Urkunden-Archiv der Stadt Köln. Kölner Prozess Akten 1364–1520. *Mitteilungen aus dem Stadtarchiv von Köln*, Band IX. Köln, 1886. 51. p.; HAYN, Casimir: *Ritter Hilger Quattermart von der Stessen. Ein Beitrag zur Familien- und Stadtgeschichte Kölns im 14. Jahrhundert*. Paderborn, 1888. Schöningh, 23–25., 81–82. p.
- ⁵⁸ Vö. STEIN 1895. 677. p.
- ⁵⁹ Hasonlóan a francia gyakorlathoz: „Il est aussi interdit aux procureurs, d’empiéter sur les attributions des avocats, par exemple en rédigeant des libelli, des exceptions etc.” FOURNIER, Paul: *Les officialités au moyen âge*. Paris, 1880. E. Plon et Cie Imprimeurs–Éditeurs, 39. p.; vö. *Statuta Sifridi*, 301. p.
- ⁶⁰ Vö. *Statuta Sifridi*, 301. p.; REININGER 1885. 22. p.
- ⁶¹ Reformatio Hermanni V. de procuratoribus c. 10. In *Statuta Sifridi*, 302. p.; „Insbesondere waren die Prokuratoren verpflichtet, den Parteien einen von ihnen selbst geschriebenen oder wenigstens unterschriebenen Ausweis über sämtliche im Interesse der Parteien während des Prozesses gemachten Auslagen mit genauer Angabe der Person und des Zweckes zu übergeben, so oft die Parteien es verlangten, zum mindesten am Schlüsse des ganzen Rechtshandels Diese und ähnliche Bestimmungen dienten einer geordneten Rechtspflege, sollten eine Verbilligung der Prozeßkosten bewirken und die Klienten vor Nachteil bewahren. Andererseits sollten sie den guten Ruf des Gerichtes mehren, Eifer, Aufmerksamkeit und Gewissenhaftigkeit des Gerichtspersonals fördern.” LÖHR 1909. 194. p.
- ⁶² *Statuta Sifridi*, 272. p.
- ⁶³ Uo. 271. p.
- ⁶⁴ Supplik im Kölner Stadtarchiv: Offizialat, Audientia im Saale. Idézi FOERSTER 1921. 343. p.
- ⁶⁵ Járandóságából még néhány más, apróbb kiadást is ő fedezett: például neki kellett beszereznie egy halom paraszat, amivel a pecsétnök a viaszt megolvasztja. Vö. Reformatio Hermanni V. de cursore sive apparitore c. 1–8. p. Idézi FOERSTER 1921. 345. p.; *Statuta Sifridi*, 306. p.
- ⁶⁶ Vö. REININGER 1885. 23. p.
- ⁶⁷ „Für die zunächst liegenden Ortschaften beträgt das Wegegeld vier Heller, steigt dann stufenweise auf einen Solidus oder sechs Heller, auf zehn Heller, auf einen Albus oder zwölf Heller, auf fünfzehn Heller, auf drei Solidi oder achtzehn Heller, auf einundzwanzig Heller, auf zwei Albus oder vierundzwanzig Heller und auf siebenundzwanzig Heller.” A legközelebbi, tehát legolcsóbb településeket a rendtartás egyenként felsorolta. FOERSTER 1921. 348–350. p.; *Statuta Sifridi*, 327. p.

A címben szereplő módon határozta meg II. József (1780–1790) 1787-ben kiadott büntető törvénykönyve a „dög-halálnak veszedelme” elleni intézkedések megsértésének egyik elkövetési magatartását, amellyel a pestisjárványok terjedését kívánták megakadályozni.¹ Jelen tanulmány az 1790 előtti súlyos járványok megfékezésére szolgáló közigazgatási intézkedések büntetőjogi vonatkozásait vizsgálja. A téma több szempontból is izgalmas, egyrészt szorosan összefügg az orvostudomány fejlettségével, vagyis a betegség okának ismeretével és a büntetőjogi gondolkodás „reakciósebességével”. Másrészt ezek a normák a szabályozási technika miatt érdekesek, hiszen a járványügyi intézkedésekhez kapcsolódó bűncselekmények általában klasszikus keretdiszpozíciók, amelyeket tartalommal a közigazgatási rendelkezések töltenek meg.²

1. Kutatási előzmények és feltételek

A téma kutatástörténete röviden összefoglalható, kifejezetten ezt feltáró közlemény nem jelent meg a magyar büntetőjog-történeti szakirodalomban. A vizsgált időszak közegészségügyi (járványügyi) igazgatására vonatkozó adatok jelentős részét sajátos módon nem a szakigazgatás-történet,³ hanem a tágran értelmezett történettudomány szolgáltatja: az egyes intézkedések a történeti demográfiai,⁴ orvostörténeti,⁵ társadalomtörténeti,⁶ néprajzi,⁷ levéltár- és hivaltörténeti,⁸ valamint helytörténeti⁹ munkákból ismertek. A büntetőjog-történeten belül az élet és testi épség elleni cselekmények 1848 előtti történetére vonatkozóan egy monográfia jelent meg, amely tartalmaz releváns utalásokat.¹⁰

A járványok elleni védekezés büntetőjogi eszközeinek vizsgálata összetettebb a szokásos elemzésnél, hiszen a büntetőjog ebben az esetben egyértelműen egy másik jogág – a közigazgatási jog – rendelkezéseinek érvényesítését szolgálja. Erre tekintettel figyelembe kell venni a két jogág eltérő belső fejlődését és a kapcsolódási pontokat, a megfelelő periodizáció a jogági korszakolások „összefűlésével” érhető el. Emellett a problémakör „alapanyaga” jogon kívüli, az orvostudomány fejlettsége a legmeghatározóbb eleme a korszakhatárok megállapításának.

Az első sikeres kodifikáció (1878. évi V. tc.) előtti időszak a hatályos büntetőjog szemléletével a jogforrási adottságok (szokásjog) miatt nem kutatható, így a büntetőjog-történet feladata az 1880 előtti epidémiákkal kapcsolatos büntetőjogi normák és alkalmazásuk feltárása. A jogtörténeti szempontú feldolgozáshoz három feltételt kell vizsgálni: az orvostudomány járványokkal kapcsolatos felfogását, a közegészségügyi igazgatás kiépítésének folyamatát és a büntetőjogi gondolkodás fejlődését.

Az orvostudomány bakteriológiai fordulata (19. század utolsó harmada) előtt egyes betegségek (pestis és kolera) fertőző jellegét már felismerték, de a járványok pontos okát nem lehetett azonosítani, így az orvosok érdemi segítséget nem tudtak nyújtani a védekezéshez, a tapasztalati úton kialakult rendszabályokra volt utalva mindenki.¹¹ A járványokat a 18. század utolsó harmadáig a vallásos

Bató Szilvia

„...a’ ki-gyanús vidékekből bé-lopja magát...”

A járványok elleni védekezés büntetőjogi eszközei a kodifikációs kísérletek előtti magyar jogban

felfogás és a közvélemény egyértelműen isten büntetésének¹² vagy a boszorkányok tevékenységének¹³ tekintette, így számos esetben ünnepi körmenetekkel vagy boszorkányüldözéssel reagált a társadalom. A kérdéskör racionális jogtörténeti elemzése így az 1770-es évek előtt kizárt, azonban a korábbi, nem babonás háttérű intézkedéseket figyelembe kell venni.

A téma vizsgálatához szükséges egy hozzávetőlegesen stabil és szervezett, a közegészségügyet is feladatának tekintő, általános hatályú jogi normák alkotására és alkalmazására képes közigazgatási szervezet, amely Magyarországon 1723 után jött létre. Közigazgatási jogi szakirodalommal azonban csak 1850-től számolhatunk.¹⁴ A közigazgatás-történet fordulópontjai erősen kötődnek a politikátörténeti és közjogi periodizációhoz, így az 1760-as évek modernizációs törekvései és a *Generale Normativum in Re Sanitatis* (egészségügyi alaprendelet, 1770), valamint II. József átalakító intézkedései (1785–1790) jelölik ki az elemzésnél figyelembe vehető határokat.

Az általános felfogáshoz igazodva a büntetőjog-tudomány is elfogadta a boszorkányok létezését, és a *crimen magia* egyik lehetséges elkövetési magatartásának tekintette a járvány okozását. Ezért a 18. századi hazai büntetőjogi szakirodalommal¹⁵ nem lehet bevonni a kutatásba, a kora újkor büntetőjogi korszakában a II. József-féle büntető törvénykönyv (1787) a korszakhatár.

A közegészségügyi közigazgatás és a büntetőjog korszakai együttesen jelölik ki az elemzendő periódusokat, ennek alapján három időszakra bontva kell vizsgálni a járványok elleni védekezés büntetőjogi eszközeit: korai kísérletek (1724–1766/1770), az egészségügyi alaprendelet periódusa (1766/1770–1787) és a jozefinista reformok kiteljesedése (1787–1790) vehető figyelembe.

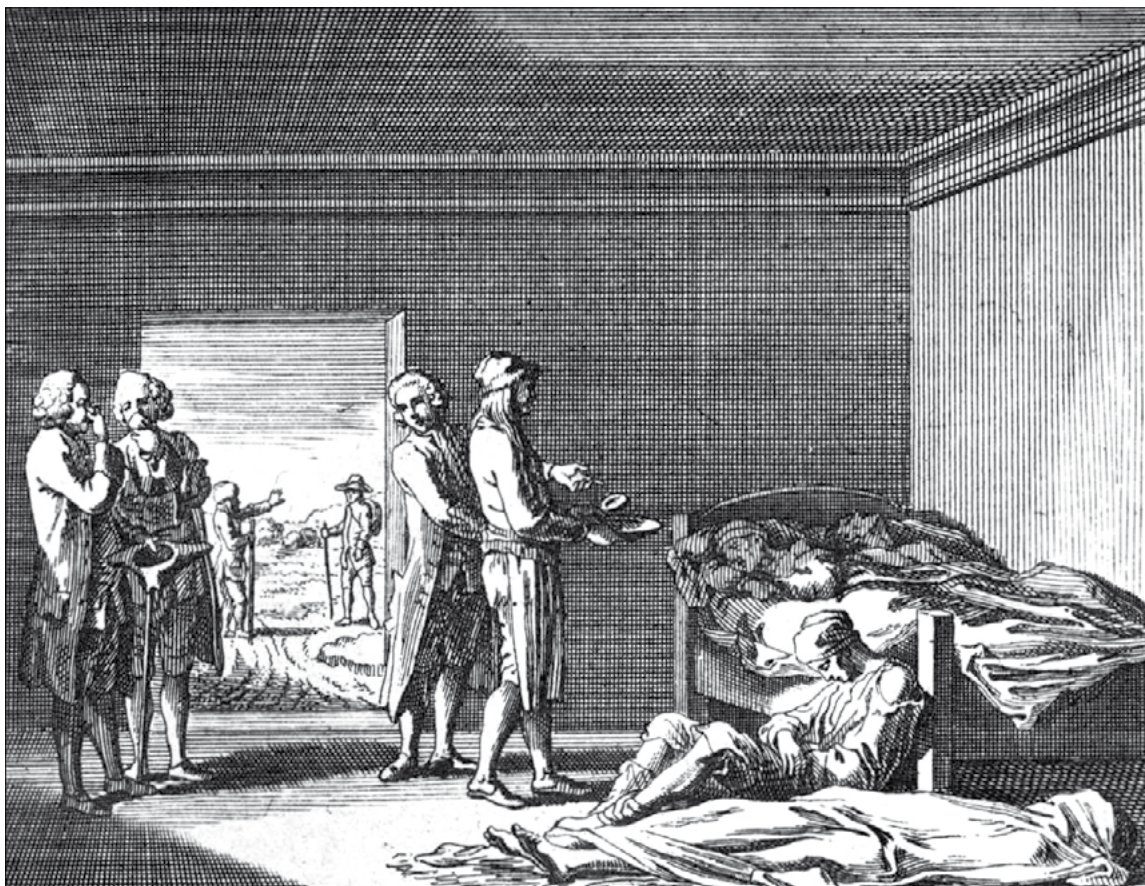
A kutatás a közigazgatási jog vonatkozásában alapvetően szekunder forrásokra épül. A büntetőjogi rendelkezések eredeti szövege és esetlegesen kiadott magyar fordítása együttesen került elemzésre az élet- és testi épség elleni bűncselekmények kapcsán kidolgozott – a jogi tárgyat azonosító és az általános törvényi tényállást modellként használó – módszertan alapján.¹⁶

2. A korai kísérletek kora (1724–1766/1770)

A 16–18. században a pestis volt „a járvány”, a lakosság együtt élt a félelemmel, gyakorlati tapasztalatok alapján alakultak ki a védekezés szabályai, amelyek elsősorban a behurcolás megakadályozására irányultak. Ennek megfelelően a mozgást és az áruforgalmat akadályozó korlátozások (kordon), veszteglési időszak (28–42 nap), az egyes árufajták (például gyapjú) veszélyesnek és tisztítandónak minősítése, a kötelező távolságtartás – az akkor még a betegséggel összefüggésbe nem hozott – bolha ugrótávolságához igazodva.¹⁷

A pestis terjedésének megakadályozására alkalmazott büntetőjogi szankciók a 17. század elejétől jelen voltak,¹⁹ de még legalább egy évszázadig nem volt központi irányítás a járványok kezelését illetően, az 1709–1710. évi budai és pesti járvány esetében is csak a hadsereg töltött be irányító szerepet.²⁰ Annak felismerése után, hogy a közegészségügy állami feladat, a szakigazgatás kiépítése a 18. században alapvetően a centralizációra épült.²¹ Az első szervezett polgári intézkedések az 1723:97. tc. által felállított Helytartótanács (Consilium Regium Locumtenentiale Hungaricum) kapcsolódnak, 1726-ban már szárazföldi járványügyi állomásokra vonatkozó rendelkezések is születtek.²² Az igazi fordulat az 1738–1741. évi

járványhoz köthető, a Helytartótanácson belül létrejött az egészségügyi bizottság (*Commissio Sanitatis*), amely a járványügyi igazgatás központja lett 1776-ig.²³ Ezzel párhuzamosan a vármegyék és szabad királyi városok is kötelesek voltak megalakítani járvány idején a saját egészségügyi bizottságukat, amelyben az ott állomásozó katonai egység parancsnoka is részt vett.²⁴ A bizottságok segítésére önálló intézkedésre jogosult királyi biztosokat is kiküldtek.²⁵ A szervezet kiépítése mellett megjelentek az előírások a veszteglő intézetekre és a fertőtlenítésre vonatkozóan is.²⁶ A járvány elleni védekezés tartalmának szabályozása immár megkívánta egyes rendelkezések érvényesülésének (például megbetegedések bejelentése) biztosítását büntetőjogi jogkövetkezmény (halálbüntetés) előírásával.²⁷ A törvényhatóságok 1752-től kötelesek voltak *physicust* (főorvos) alkalmazni, aki kulcsszerepet töltött be a járványügyi védekezésnél, a megvalósítás azonban igen lassan ment, még 1780-ra sem sikerült betölteni az összes álláshelyet.²⁸ Birodalmi szinten 1753 és 1776 között az egészségügyi szabályozást és a járványügyi igazgatás központi feladatait a *Sanitäts-Hof-Deputation* látta el, a Helytartótanács legfeljebb a rendelkezések adaptációjában működött közre.²⁹

Pestis kórház¹⁸

3. Az egészségügyi alaprendelet korszaka (1766/1770–1787)

A 18. század második felétől a közigazgatási jog jogforrása a pátens vagy a helytartótanácsi rendelet lett, így a közegészségügyi közigazgatás sem nyert törvényi szabályozást.³⁰ A járványügy területén az 1755. évi trieszti szabállyal a tenger felől történő behurcolás megakadályozására megfelelő előírások születtek, de a szárazföldi védekezésre egységes és koherens rendelkezés nem volt. Ezt a hiányt pótolta az 1770. évi *Hauptsanitätsnormativ*, amelynek magyar viszonyokhoz igazított változata az 1770. október 4-én 4698. számon kiadott helytartótanácsi rendelet (*Generale Normativum in Re Sanitatis*).³¹ Az egészségügyi alaprendelet nemcsak a járványügyi szabályozást tartalmazta, hanem a prágai 1753. évi rendelet nyomán a közegészségügyi igazgatás szervezetére és szereplőire (orvos, sebész, baba, gyógyszerész) vonatkozó összes foglalkozási szabályt is összefoglalta az első részben, így fegyelmi vétségek is szerepeltek benne.³² A második rész a pestis behurcolásának és terjedésének megakadályozásához a kordonokra, a veszteglő intézetekre, az áruk megtisztítására, a betegek kezelésére, a személyzet feladataira és a kiadandó úti okmányokra tartalmaz aprólékos előírásokat.³³ A korabeli jogalkotási technikának, amely egy probléma komplex, jogági határokon átnyúló szabályozására törekedett, megfelelően büntetőjogi rendelkezéseknek is kellett szerepelnie benne.³⁴ Az egészségügyi alaprendelet – a korszakban nem idegen – szabályozási módszert választott, a bevezetőben megjelölte és hatályában fenntartotta a korábbi közegészségügyi rendeleteket, amelyek egyes rendelkezéseit szinte szó szerint is megismételte, így az 1766. augusztus 25. napján kiadott vesztegzári intézkedések biztosítását szolgáló büntetőjogi normákat tartalmazó rendeletet is.³⁵

3. 1. A vesztegzári intézkedések ellen vétőkről szóló rendelet (1766)

Az egészségügyi alaprendelet által megerősített és hivatkozott, a helytartótanácsi levéltárban magyar nyelven is fennmaradt 1766. évi rendelet azonban nem csupán büntetőjogi normákat tartalmaz, hanem felhatalmazó rendelkezést is a zárvonalon figyelmeztetés ellenére átlépni kívánó személyek elleni lőfegyverhasználatra. Az „olyatén személyek azonnal és minden további iránta való gondoskodás nélkül agyonlövettessék, holtteste pedig megégettessék”, valamint a „rendelést áthágónak” minden dolga „konfiskáltassanak” szövegezés egyértelműen nem büntetőjogi büntetést jelöl. A rendelkezés közigazgatási előírás, természetesen óvintézkedés a vélhetően fertőzött területről történő behurcolás ellen. Akkor lehetne büntetőjogi jogkövetkezménynek tekinteni, ha bíróság állapítaná meg, itt azonban nem történik ilyen említés.³⁶

A tíz tematikus egységre osztott rendelet 15 büntetőjogi tényállást fogalmaz meg a vesztegzári intézkedés ellen vétőkkel szemben. A jogalkotó a preambulumban és a záró

részben indokolta meg a pestis elleni korlátozó rendelkezések bevezetését, ezzel egyúttal megjelölte a büntetni rendelt magatartások által támadott értékeket és érdekeket. Elsőként a kereskedelem folytatása szerepel, csak második a „közönséges egészség állapotja” pestistől való megóvása.³⁷ Mindkét védendő érték a közösséget szolgálja, így a tényállásoknak csak kollektív jogi tárgya van.

Az első öt cselekmény esetén a büntetés kötél általi halál, amely a tisztulási idő kitöltése előtt megvalósított cselekmény esetén nem tűnik célszerű megoldásnak, a kivégzés módja ugyanis fertőzésveszélyes közelséget teremt. A rendelet nem ad nevet az egyes bűncselekményeknek, ezért csupán az elkövetési magatartásból utólag konstruált elnevezéseket lehet használni.

A hamis bizonyság és passzuális levelek koholása (1.) három elkövetési magatartást takar, az elkészítést, a használatot és egy bűnsegédi magatartást, az elkészítésre alkalmat nyújtást. A cselekmény bárki által elkövethető, akár a vesztegzárhoz kirendelt tisztek is lehetnek tettesek. Az elkövetés azonban célzatos, a tisztulásra rendelt helyek elkerülése a tettes célja, ezért – és az elkövetési magatartások megfogalmazása miatt – kizárólag szándékosan valósítható meg.³⁸ A tilalom helyén általbocsajítás (2.) két elkövetési magatartást fed le, a személyek vagy portékák zárvonalon átengedését és a tisztulás helyéről történő idő előtti kiengedését. A cselekmény sajátképi különös bűncselekmény, csak a kirendelt tisztek követhetik el, a megfogalmazás szándékos elkövetést feltételez.³⁹ A tilalmas utak áthágóinak be nem jelentése (3.) szándékos mulasztás, a sajátképi különös bűncselekmény elkövetője az őrizetre rendelt szolgál, aki 24 órán belül nem jelenti az előjárónak az általa tapasztalt jogsértést.⁴⁰ A csalárdul nem onnét jövőnek bejelentés (4.) szándékos magatartás, a hatóságok megtévesztésével az utazó elkerüli a tisztulási helyet.⁴¹ A tisztulási helyen engedelem nélkül összeelgyedés (5.) szándékos és aktív magatartás, lefedi minden olyan rendelkezés megsértését, amely a már tisztításon átesett dolgokkal és a veszteglő intézeten kívüli személyekkel való közvetlen érintkezést gátolja.⁴²

Az idegen és kétséges személyek befogadása (6.) is szándékos magatartás, a megfelelő úti okmány nélkül érkezőknek szállást adó, a kordon vagy a tisztulási hely – pontosan meg nem határozott – környezetében lakó kocsmáros és fogadós lehet az elkövetője. A büntetési tétele a cselekmény súlyához igazítva 2 év várfogság.⁴³ Ugyanígy rendeli büntetni a rendelet az idegen és bizonyoságlevél nélküli emberek segítségét (7.), amelynek elkövetője bárki lehet. Az egyik elkövetési magatartás a potenciálisan veszélyes portékák befogadása és szállítása, a másik az ilyen személyek továbbhaladásának bármilyen elősegítése. A szövegezés egyértelműen szándékoságra utal.⁴⁴ A megszálló, tilalmat rontó személyek be nem jelentése (8.) feljelentési kötelezettséget ír elő minden helyi lakosra vonatkozóan, az előjáróknak történő haladéktalan bejelentés szándékos elmulasztása büntetendő 2 év várfogsággal.⁴⁵ Lényegesen veszélyesebb, ha árutakon vagy ösvényeken a tilalmas helyről személyek és áruk jutnak be (9.) a védendő területre, ezért halálbüntetés alkalmazandó az elkövetővel szemben. A jogalkotó által leírt közlekedési

eszköz (hajó) csak egy példa, bármilyen módon és bárki által elkövethető ez a szándékos cselekmény.⁴⁶

A 10. tényállás több szempontból is érdekes, a fertőzésnyús helyről bejutó utasok megbüntetésére – praktikus – agyonlövést és a holttest elégetését írta elő a rendelet. A bűncselekményt a járvánnyal érintett területről érkező követheti el, akár szárazföldön, akár tengeren jut be az állam területére. A tengeri útvonal esetében – figyelembe véve a közlekedési viszonyokat – a jogalkotó szándékosságot (*voluntarie*) ír elő, a magyar szövegben „szántsándékkal” kifejezés szerepel. Eljárási szabályokat is megállapít, így a formalitások mellőzésével statáriális ítélezés alá vonja az elkövetőket.⁴⁷ A birodalom többi tartományában a *Standrecht* értelmezhető, azonban a magyar büntetőjog fejletlensége miatt ez egy alkalmazhatatlan előírás.⁴⁸

Az illegálisan az országba bejövők bármilyen tudván segítése (például útmutatás) (11.) is ugyanígy büntetendő, bárki elkövetheti ezt a szándékos bűncselekményt.⁴⁹ A bejövés gátlásának elmulasztása (12.) azonban sajátképi különös bűncselekmény, a jogalkotó nem sorolta fel az összes lehetséges elkövetőt, hanem szokatlanul absztraktnak a kötelezettség felől közelítette meg: mindenki, akinek kötelezettsége lett volna meggátolni a bejövést. Az elkövetési magatartás azonban tartalmaz egy nehezen értelmezhető megfogalmazást, az „elmellőzve viselték” magyarázat nélkül maradt, így inkább ez a fordulat csupán ráerősít a mulasztásra.⁵⁰ A hajóról a szárazföldre jövés (13.) tilalomként fogalmazódott meg, az időjárás által nem a kijelölt partra kivetett hajókon tartózkodókat rendelte büntetni halálbüntetéssel, ha a hajóról a szárazföldre lépnek, vagy a szárazföldön lévőkkel bármilyen módon érintkeznek.⁵¹ Az egészség „állapotjában vigyázatlanság” (14.) egyértelműen gondatlan mulasztásos bűncselekmény, az állandóan vagy ideiglenesen kirendelt tisztek és alárendeltjeik által elkövethető sajátképi különös bűncselekmény.⁵² Az utolsó rendelkezés (15.) ellentmondásos, járványveszélyes időszakon kívül is a tisztulás helyeinek áthágóira is kiterjeszti a büntetést. A megfogalmazás kerettényállásra utal, feltehetően a 14 korábbi tényállás alkalmazását rendelte el ilyen módon a jogalkotó.⁵³

Az 1766. évi rendelet nem rendelkezik a korábbi hasonló tárgyú pátensek hatályon kívül helyezéséről, így azok vissza nem vont büntetőjogi jellegű előírásai is tovább alkalmazandók. Összességében megállapítható, hogy a korabeli jogalkotás színvonalának megfelelően koherens és következetes szabályozás született.

3. 2. Az egészségügyi alaprendelet (1770) büntetőjogi rendelkezései

Az 1770. évi egészségügyi alaprendelet tulajdonképpen a korábbi büntetőjogi rendelkezések közigazgatási jogi háttérét teremtette meg a járványügyi igazgatás részlet-szabályaival. Emellett ráerősített az 1766. évi rendelet egyes tényállásaira, módosította azokat, illetve az időközben született új igazgatási feladatoknak megfelelően kiegészítette új büntetést érdemlő cselekményekkel. Be-

vezetőjében a büntetőjogi rendeletre hivatkozva leszögezte a jogalkotó, hogy a későbbiekben kihirdetendő rendelkezések is állapíthatnak meg büntetendő cselekményeket az „egészség ügyében” (*in Re Sanitatis*). Az alaprendelet 9 tényállást tartalmaz, a bevezetőben a közös jogi tárgy meghatározása négy fordulat alapján történhet. A járványok távoltartása, a ragály által terjedő betegségektől megóvás, a veszélyek megelőzése és a „köz érdekében” (*publicae salutis causa*) elpusztított állat vagy ellenszegülő ember szókapcsolatok alapján a közegészség fenntartása a bűncselekmények jogi tárgya.⁵⁴

Az 1766. évi rendeletre utal vissza az erőszakos behatolást megkísérlők (1.) halálbüntetése kapcsán. A bárki által kizárólag tevéssel megvalósítható tényállás csak akkor értelmezhető bűncselekményként, ha a behatolás már megtörtént. A megfogalmazás miatt azonban elképzelhető, hogy a lőfegyverhasználatra történő felhatalmazás megisméltése.⁵⁵ A tilalom alatt álló tartomány alattvalójával tartott megbeszélés és találkozó (2.) bárki által elkövethető, azonban a rendelet nem fűz hozzá szankciót, az őrizetbe vétel lehet egyszerű biztonsági intézkedés a veszteglő intézethez kísérés során, így kétséges a bűncselekményi minősége is. A szövegezés alapján nem egyértelmű, hogy csak szándékosan követhető-e el, így akár gondatlanul is megvalósítható.⁵⁶ Az őrszemélyzetre és a jövevényekkel foglalkozókra vonatkozóan a rendelet a veszteglő intézetben tartózkodókkal történő érintkezés (3.) kerülését írja elő, majd az ezt a kötelezettséget megszegőkre az 1766. évi rendelet szerinti büntetés alkalmazását rendeli, ha házak teljes népességét érinti, és egyéb súlyosító körülmények is felmerülnek. Tehát itt sem büntetőjogi tényállást fogalmazott meg a jogalkotó, hanem a közigazgatási jog logikája szerint tiltott egy cselekményt, majd egy mondaton belül utalt a lehetséges jogkövetkezésre.⁵⁷

Az 1766. évi rendelet 6. tényállását fogalmazta újra (4.) a rendelet, amikor a közelben lakó kocsmárosok és fogadósok helyett az alattvalóink kifejezést használva kiterjesztette az elkövetői kört bárkire, aki jogszerűen tartózkodik a birodalom területén és képes vendégfogadásra. A befogadni tiltott személyek is pontosabb meghatározást kaptak, a bizonyítvánnyal nem rendelkezőkre vonatkozik a rendelkezés.⁵⁸ A büntetőjogi rendeletben nem szerepelt, ezért a jogalkotó külön felhívta az 1738-as rendeletet a pestis eltitkolásával (5.) kapcsolatban. A tényállást egy rövid magyarázat vezeti be, amely szerint az óvintézkedések be nem tartása „számtalan ember siralmas” pusztulásával járhat. Erre tekintettel, halállal rendel büntetni két elkövetési magatartást. A saját házban vagy szomszédságban megjelenő pestis eltitkolása aktív magatartás és szándékos, elkövetője helyi lakos lehet. A bejelentés elmulasztása azonban akár gondatlanul is elkövethető. Az elkövetés helye már nem kötődik a zárionalakhoz vagy veszteglő intézetekhez, az elkövetés helye az országon belül bárhol lehet.⁵⁹

Teljesen új tényállás a ragályjelentési kötelezettség elmulasztása (6.), amely a frissen kiépült helyi közegészségügyi igazgatás szereplőinek – a *physicus*oknak – a kötelezettségeivel volt kapcsolatos. A közigazgatási jog szabályozási technikáját követve előírta a „ragályozó-

dásra” utaló jelek haladéktalan bejelentését. Ezt követően tényállást fogalmazott meg a jogalkotó, amelyben a bejelentési kötelezettséget elmulasztó hatósági orvosokat halálbüntetéssel rendeli büntetni. A sajátképi különös bűncselekmény szubjektív oldala azonban igen érdekes, a szándékos elkövetés mellett nemcsak a hanyagságot tartja büntetendőnek, hanem azt is, ha „bármely más okból, amire nincs mentség” mulasztja el a bejelentést a magisztrátusnak. Ezzel a megoldással a felelősséget a bűnösségen kívülre helyezi, a magánjogi felelősség irányába tolja el.⁶⁰

A veszteglő intézet igazgatója által elkövethető sajátképi különös bűncselekmény a hivatali kötelezettség elhanyagolása (7.), amely lehet szándékos vagy gondatlan mulasztásos cselekmény is. A rendelet egyszerűen a bűnhődés kifejezést használta, pontos szankciót nem rendelt, feltételezhetően extraordinális büntetést lehetett alkalmazni.⁶¹ A szolgák jelentési kötelezettségének elmulasztása (8.) a veszteglő intézetben tartózkodók egyes csoportjai, illetve az intézeten kívüli emberek közötti keveredés, érintkezés bejelentésének elmulasztásával valósítható meg. Itt szintén egy kötelezettség (keveredés magakadályozása) előírása után – ha mégis előfordul – testi büntetés vagy halálbüntetés terhe mellett jelentési kötelezettséget állapított meg a jogalkotó. A cselekmény szándékos és gondatlan magatartással is megvalósítható.⁶² Ugyanez az elkövetői kör valósíthatja meg a vesztegzárban történő megbetegedés haladéktalan bejelentésének szándékos vagy gondatlan elmulasztását (9.), amely súlyos testi fenytéssel vagy halálbüntetéssel büntethető.⁶³

A határőrvidék veszteglő intézetei 1776-ban katonai parancsnokság alá kerültek.⁶⁴ Az udvari egészségügyi bizottság megszüntetésével együtt a Helytartótanács egészségügyi bizottságát 1776-ban felszámolták, innentől kezdve előadói rendszerben működött a közegészségügy központi irányítása. A II. József által végrehajtott reformok egyik fontos lépése volt az ügyosztályi rendszer kialakítása a központi közigazgatásban, így jött létre a Helytartótanácson belül *Departamentum sanitatis* 1783-ban.⁶⁵

4. A jozefinista reformok kiteljesedése (1787–1790)

Az 1780-as évek modernizációs folyamatai a közegészségügyi közigazgatásban is fontos – és részben az 1870-es évekig fennmaradó – változásokat hoztak. Bevezették 1786-ban a negyedéves törvényhatósági főorvosi jelentéseket, amelyek egy meghatározott szempontrendszer szerint összeállított szöveges és táblázatos formát követtek. A megyei és városi hatósági orvosok korábban csak járvány idején küldtek jelentést az egészségügyi ügyosztálynak 8 vagy 14 naponként. A rendszeres jelentések nemcsak a nagy járványos megbetegedésekre (pestis) terjedtek ki, hanem már a helyi, más jellegű járványokra vonatkozóan is szerepeltek adatok (például nemi betegségek). Ez az újtás nagyban segítette a terjedés megismerését és az esetleges óvintézkedések bevezetését.⁶⁶ A területi közigazgatás átszervezéséhez kapcsolódóan a kerületi főispánoknak

szóló instrukciók kifejezetten előírták, hogy a megyei főorvosok és 1788-tól a kerületi *physicusok* kizárólag igazgatási feladatot láthatnak el, az egészségügyi személyzet felügyeletével és a közegészségügy helyi irányításával foglalkozhatnak. Ezt tükrözik vissza a főispánok által kiadott instrukciók és jelentések is.⁶⁷ Az uralkodó előremutató intézkedése volt a *protomedicus* hivatalának felállítása, az országos főorvos 1787-ban kezdte meg munkáját, a kiadott hivatali utasítás szerint járványos betegség esetén a Helytartótanácson keresztül irányította a törvényhatóságok védekezési munkáját.⁶⁸ Járvány esetén egy 1789-es helytartótanácsi *normale* szerint a gyógyszerköltéseket a vármegyei házipénztár volt köteles megtéríteni.⁶⁹

A magyar büntetőjog történetében mérföldkönek számító 1787. évi büntető törvénykönyv a járvány elleni védekezés büntetőjogi eszközrendszerében is újdonságot hozott.⁷⁰ A törvénykönyv második rész 3. fejezetében a „Polgár-társak életének, vagy egészségének veszedelmet, vagy kárt” okozó polgári vétkek között a 25–26. §-ban találhatóak a járványügyi előírások megszegésére vonatkozó rendelkezések. A 25. §-ban meghatározott 16 tényállás közös – kollektív – jogi tárgya az elhelyezés alapján a közegészség fenntartása. A jogalkotó szokatlan megoldást alkalmazott, a 26. §-ban ugyanis előírta, hogy haditörvényszék jár el ezekben az ügyekben „egyedül ama Törvények-szerint [...] mellyeket a veszedelemnek mértéke szerint szükséges lesz kiadni az Örökös Tartományoknak bátorságára”.⁷¹ Ahelyett, hogy a büntető törvénykönyvben keretdiszpozíciót alkalmazva az adott közigazgatási jogi rendelkezésre utalva büntetési tételt határozott volna meg, a szabályozás logikáját megfordította II. József kódexe: meghatározta a tényállásokat, de a szankciót már nem. Áttörte így a 6. §-ban szereplő elvet, hogy a polgári vétkeket polgári büntetés követi, és azt a polgári törvényszék alkalmazza, valamint a 8. §-ban meghatározott *nulla poena sine lege* elvét is.

A tizenhat tényállást a lehetséges elkövetők szerint – betűjeles felsorolással – csoportosítva határozta meg, az első nyolc cselekményt az utazók valósíthatják meg, a 9. polgári vétkek elkövetője kívülálló, a 10–13. tényállás a veszteglő intézethez beosztottakra vonatkozik, az utolsó három cselekmény tettesei pedig a helyi lakosok lehetnek. A szakasz felépítésén egyértelműen látszik a fejlődés, az 1766., illetve az 1770. évi renDELETEhez képest logikusan csoportosítva írja le az egyes cselekményeket. Az 1. tényállás a fertőzött tartományból tiltott úton (például *Porti mortis*) érkezés és portéka lerakása, amelynek előképe az 1766. évi rendelet 10. tényállása, új elem viszont az áru lerakása.⁷² Mulasztásos polgári vétkek viszont a kordonon bejelentés nélküli átlépés (2.), amelynek szabályozási előzménye nem volt.⁷³ Az utazó által érintett területekre vonatkozó hamis adat megadása (3.) nem új, az 1766. évi rendelet 4. tényállását egyszerűsítette a jogalkotó.⁷⁴ A 4. közegészséget sértő polgári vétkek – hamis passzus készítése, annak segítése és annak használata – az 1766. évi rendelet 1. tényállásához képest szűkebb elkövetői kört fed le, a kordonhoz és a veszteglő intézetekhez kirendelt tisztekre külön rendelkezés vonatkozik.⁷⁵ Új cselekmény a más nevére szóló valódi egészségügyi iratok használata (5.).⁷⁶ A 6. tényállásban az előző

két cselekményre vonatkozóan feljelentési kötelezettséget állapít meg, büntetni rendeli a hamis vagy más nevére szóló iratok használatának feljelentését elmulasztókat.⁷⁷ A korábbi szabályozásban nem szerepelt a tisztulás helyéről történő elszökés (7.).⁷⁸ Az 1766. évi büntetőjogi rendelkezések 5. tényállásával rokonítható az engedély nélkül egészséges személyekkel barátkozás (8.), azonban hiányzik a megtisztított dolgokkal való közvetlen érintkezés. Az egészséges személy kifejezés itt nem az illető állapotát, hanem a jogi helyzetét jelöli: veszteglő intézeten kívüli embert kell alatta érteni.⁷⁹ Az előző polgári vétek fordítottja az i) pontban szabályozott, korábban nem szankcionált elkövetési magatartás (9.), itt a veszteglő intézeten kívülről közelít engedély nélkül valaki azzal a céllal, hogy az ott lévőkkel érintkezzen.⁸⁰

Sajátképi különös bűncselekmény a tiltott útvonalon vagy tisztulás nélkül átengedés, valamint a veszteglő intézetből idő előtt kiengedés (10.). A kirendelt tiszt kötelezettségét megszegve követheti el ezt a polgári vétket, amely az 1766. évi rendelet 2. tényállás elkövetési magatartásának egy része.⁸¹ A jogalkotó külön büntetni rendelte, ha a tiszt hamis egészségügyi iratot állított ki (11.), amely a korábbi rendelet 1. tényállása szerint volt büntethető.⁸² A 4–5. tényállásban foglalt cselekményekkel összefüggésben sajátképi különös bűncselekmény a hamis vagy törvénytelenül használt egészségügyi iratokkal átengedés (12.). Szabályozási előképe az 1766. évi rendelet 1. tényállásának első fordulata.⁸³ A 13. polgári vétek altisztek és beosztott katonák által követhető el, a 7., 10. és 12. tényálláshoz azonnali feljelentési kötelezettséget telepít. Előzménye az 1766. évi rendelet 3. tényállása.⁸⁴

Az ellenőrzött útvonalak elkerüléséhez segítséget nyújtó helyiek (14.) is polgári vétek elkövetői lehetnek, ahogy a korábbi büntető rendelet 9. tényállása is büntetni rendelte ezt a magatartást.⁸⁵ A megfelelő bizonyágalevek nélküli idegen személyek felfogadása és szállítása, valamint ilyen portékák szekerekre rakása és szállítása (15.) új büntetendő cselekmény.⁸⁶ Az 1766-os rendelet 6. tényállásának az 1770. évi rendelet által módosított változata köszön vissza az egészségügyi bizonyítvány nélküli idegen személyek és portékák befogadásánál (16.).⁸⁷

BATÓ, SZILVIA

Die strafrechtlichen Mittel der Verteidigung gegen die Seuchen vor den Kodifikationsversuchen im ungarischen Recht

(Zusammenfassung)

Die stufenweise entwickelnde ungarische öffentliche Verwaltung hatte keine eigene Regelung gegen die Seuche vor dem Jahre 1790. In Ungarn traten immer die österreichischen Verordnungen (z.B. die Hauptsanitätsnormativ von 1770) in Kraft. Die strafrechtlichen Normen stammten auch aus der Erbländer. Die strafrechtliche Verordnung von 1766 sammelte und relativ präzise regelte die wichtigsten Straftaten gegen die Pestmaßnahmen (z.B. „die falsche Ansagung des Orts, woher die Personen, und Waaren kommen“). Die Hauptsanitätsnormativ

Hiányzik azonban II. József törvénykönyvéből az 1770. évi egészségügyi rendeletben büntetni rendelt két mulasztásos cselekmény, a bárki által elkövethető betegség bejelentésének elmulasztása és a csak *physicus* által megvalósítható ragály bejelentési kötelezettség elmulasztása. Ettől eltekintve a jozefinista kódex rendszerbe foglalta és modernizálta a korábbi rendelkezéseket, megteremtve a járványügyi védekezés büntetőjogi eszközrendszerét. Az előírások alkalmazásáról nem áll rendelkezésre információ, a kódex a magyar korona országaiban 1790 tavaszán hatályát veszítette, így visszaállt a korábbi szabályozás.

5. Járványok és büntetőjog 1790 előtt

Az 1723-tól kiépülő magyar polgári közigazgatás a pestisjárványok ellen önálló intézkedéseket nem kezdeményezett, a korszakban végig a birodalmi intézkedések vagy azok adaptált változatai (például 1770. évi egészségügyi alaprendelet) érvényesültek. A közigazgatási joganyag rendészeti jellege (*Polizeyrecht*) miatt a közigazgatási és büntetőjogi normák keveredtek a központi rendeletekben. Az egyértelműen kollektív jogi tárgyat (közegészség) védő represszív (büntetőjogi jellegű) szabályok rendszerbe foglalása (1766) megelőzte az igazgatási előírások szisztematikus írásba foglalását (1770). A kíméletlen megelőző intézkedések (például tűzparancs) az orvostudomány fejlettségéhez igazodva az egyetlen eszközt jelentették a pestis terjedésének megakadályozására. A mai szemmel kegyetlen szankciók, a halálbüntetés vagy enyhébb esetben a sáncmunka, illeszkedtek a korabeli büntetőjogi jogalkalmazáshoz, emellett arányban álltak a rendeletekben körülírt cselekmények veszélyességével. Az első koherens büntetőjogi kódex (1787) még nem a keretdiszpozícióval történő, hanem az aprólékos szabályozást választotta. A kiadott rendelkezések tényleges hatásáról, a jogalkalmazásról – egykorú büntetőjogi szakirodalom hiányában – csak levéltári kutatások szolgáltatathatnak adatokat, illetve adhatnak választ arra, hogy milyen büntetőjogi eszközök biztosították az epidémiák elleni védekezést.

von 1770 regelte sehr minutiös die Maßnahmen gegen die Seuche, die die frühere strafrechtliche Verordnung von 1766 sanktionierte. Daneben modifizierte ergänzte und modifizierte Die *Josephina* (1787) kodifizierte diese Normverletzungen logisch unter denen politischen Verbrechen, die dem Leben oder der Gesundheit der Mitbürger Gefahr oder Schaden bringen. Der Gesetzgeber wandte nicht die heutige Kodifikationstechnik (Blankettstrafnorm) an, sondern regelte er sehr präzise die Tatbestanden ohne Strafe.

Jegyzetek

- ¹ *Közönséges törvény a vétkekről és azoknak büntetésekről.* Buda, 1788. A Királyi Akadémiának betűivel, 102. p. [Josephina].
- ² Például a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 361. §. AMBRUS István: A koronavírus-járvány és a büntetőjog. *MTA Law Working Papers*, 2020. 5. sz. <https://jog.tk.hu/mtahwp/a-koronavirus-jarvany-es-a-buntetojog>.
- ³ CSIZMADIA Andor: *A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig.* Budapest, 1976. Akadémiai Kiadó; HAJDU Lajos: *II. József igazgatási reformjai Magyarországon.* Budapest, 1982. Akadémiai Kiadó.
- ⁴ FARAGÓ Tamás: A járvány és a források egy történeti demográfus szemével. (Adalékok a hagyományos demográfiai rendszer vizsgálatához.) *Levéltári Szemle*, 2008. 4. sz. 3–15. p.
- ⁵ GORTVAY György: *Az újabbnakori magyar orvosi művelődés és egészségügyi története I.* Budapest, 1953. Akadémiai Kiadó; KAPRONCZAY Károly: *Fejezetek 125 év magyar egészségügyének történetéből.* Budapest, 2001. Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár, Levéltár; *Generale Normativum in Re Sanitatis 1770. Szervezett egészségügyünk 1770-es alaprendelete. Orvosok, sebészmesterek, patikusok, bábák és járványügy a XVIII. századi magyar jogalkotásban.* Ford. BALÁZS Péter. Sajtó alá rendezte GAZDA István. Budapest–Piliscsaba, 2004. Magyar Tudománytörténeti Intézet – Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár, Levéltár; BALÁZS Péter: *Mária Terézia 1770-es egészségügyi alaprendelete.* Előszó: KAPRONCZAY Károly. Sajtó alá rendezte GAZDA István. Piliscsaba–Budapest, 2007. Magyar Tudománytörténeti Intézet – Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár, Levéltár; Uő: *Egészségügyi szabályozás a XVIII. század végén. Magyar Királyság és Erdély I–II. Rendeleték és tervezetek 1770–1793.* Budapest, 2016. Magyar Tudománytörténeti és Egészségtudományi Intézet; KRÁSZ Lilla: Az adatoktól az információig, az információtól tudástermelésig. Az egészségügyjelentés-írás gyakorlata(i) a XVIII. századi Magyarországon. *Századvég*, 2013. 4. sz. 155–187. p.; Uő: Orvosi tudás és hatalom. A (köz)egészségügyi szervezetrendszer kialakítása Mária Terézia korában. In GERŐ András – NAGY Beatrix (szerk.): *Mária Terézia a magyarok királynője (1740–1780).* Budapest, 2018. Habsburg Történeti Intézet, Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, 117–150. p.
- ⁶ DEÁKY Zita: *A hivatalos és a hagyományos gyógyítás a magyar történeti forrásokban.* Budapest, 2002. Osiris Kiadó.
- ⁷ TÓTH G. PÉTER: „Ezen három szó: hamar, messze későn pestis ellen orvosságod lésszön”. Túlélési stratégiák és elvek pestisjárványok idején (1737–1745). *Ethnographia*, 1995. 2. sz. 751–786. p.
- ⁸ FELHŐ Ibolya – VÖRÖS Antal: *A helytartótanácsi levéltár.* Budapest, 1961. Akadémiai Kiadó; FÁBIÁNNÉ KISS Erzsébet: A magyar egészségügyi szakigazgatás szervezete és problémái 1848–1849-ben. *Századok*, 1979. 2. sz. 294–326. p.
- ⁹ GÉRA Eleonóra: *Kőhalomtól (fő)város. Buda város hétköznapijai a 18. század elején.* Budapest, 2004. L'Harmattan.
- ¹⁰ BATÓ Szilvia: *Mert az Ördög velem volt. Élet elleni bűncselekmények a 19. század első felében.* Budapest, 2012. L'Harmattan.
- ¹¹ GORTVAY 1953. 7. p.; KAPRONCZAY 2001. 151. p.; BALÁZS 2004. 31., 103., 285. p.; BALÁZS 2007. 31., 175., 356. p.
- ¹² GORTVAY 1953. 7., 152–153. p.; TÓTH G. 1995. 767. p.; GÉRA 2004. 133., 135. p.
- ¹³ TÓTH G. 1995. 767. p.; TÓTH G. 2020. 31., 45., 48., 51. p.
- ¹⁴ JAKAB András: A közigazgatási jog tudománya és oktatása Magyarországon. In JAKAB András – MENYHÁRD Attila: *A jog tudománya. Tudománytörténeti és tudományelméleti írások, gyakorlati tanácsokkal.* Budapest, 2015. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. 193., 196. p.
- ¹⁵ BATÓ 2012. 48–49. p.
- ¹⁶ Uo. 17–22. p.
- ¹⁷ GORTVAY 1953. 3., 6–7., 102. p.; BALÁZS 2004. 174–176., 186. p.; GAZDA István – KAPRONCZAY Károly: *Kronológia. Időrendi áttekintés az első átfogó közegészségügyi rendeletről (1770) az első közegészségügyi törvényig (1876).* In GAZDA István (szerk.): *A magyarországi közegészségügy története 1770–1944. Jogalkotás, közegészségügyi intézmények, szakirodalom.* Összeáll. KAPRONCZAY Károly. Budapest, 2008. Magyar Tudománytörténeti Intézet – Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, 28., 39. p.; BALÁZS 2007. 65–71., 73–74., 246–248., 258. p.; TÓTH G. 2020. 27., 44. p.
- ¹⁸ J. B. Basedows *Elementarwerk mit den Kupfertafeln Chodowieckis u.a.* Kritische Bearbeitung in drei Bänden. Hg. von Theodor FRITZSCH. Bd. 3. Leipzig, 1909. Ernst Wiegandt Verlagsbuchhandlung. https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/d9/Chodowiecki_Basedow_Tafel_24_a.jpg.
- ¹⁹ Például Doboka vármegyében lakóhely elhagyása fej- és jöszágvessztés terhe mellett 1602-ben. BALÁZS 2004. 133. p.; BALÁZS 2007. 195. p.
- ²⁰ GORTVAY 1953. 8–9. p.; GÉRA 2004. 134–137., 139., 141. p.
- ²¹ GORTVAY 1953. 3., 102–103. p.; CSIZMADIA 1976. 62., 65. p.; HAJDU 1982. 87., 135., 248. p.; BALÁZS 2004. 21., 181–182, 184–185., 188. p.; BALÁZS 2007. 21., 23., 25., 253., 254., 256–257., 260. p.; KRÁSZ 2018. 119., 121. p.
- ²² GORTVAY 1953. 3. p.; BALÁZS 2007. 70–71., 75. p.
- ²³ GORTVAY 1953. 104. p.; FELHŐ–VÖRÖS 1961. 112–114., 116–118. p.; CSIZMADIA 1976. 35. p.; FÁBIÁNNÉ KISS 1976. 295. p.; BALÁZS 2004. 93. p.; BALÁZS 2007. 36–37., 165. p.; PÁLVÖLGYI Balázs: *A magyar közegészségügyi közigazgatás intézményrendszere. Kiépülésének és működésének vizsgálata a himlő, a trachoma és a tbc elleni küzdelem fejlődésének tükrében.* Budapest, 2011. ELTE Eötvös Kiadó, 16. p.; BALÁZS 2016. 83. p.; KRÁSZ 2018. 135–137. p.
- ²⁴ GORTVAY 1953. 105. p.; FELHŐ–VÖRÖS 1961. 114. p.; BALÁZS 2004. 93. p.; BALÁZS 2007. 36., 165. p.
- ²⁵ FELHŐ–VÖRÖS 1961. 114–115., 523–525. p.
- ²⁶ GORTVAY 1953. 10. p.; BALÁZS 2004. 175–176. p.; BALÁZS 2007. 247–248. p.
- ²⁷ BALÁZS 2004. 261., 263. p.; BALÁZS 2007. 27., 36., 85., 333., 335. p.
- ²⁸ GORTVAY 1953. 4., 104–106. p.; FELHŐ–VÖRÖS 1961. 115. p.; CSIZMADIA 1976. 42., 71., 196. p.; HAJDU 1982. 27., 35. p.; BALÁZS 2004. 93. p.; BALÁZS 2007. 165. p.; PÁLVÖLGYI 2011. 16. p.; BALÁZS 2016. 85. p.; KRÁSZ 2018. 137., 139–141. p.
- ²⁹ BALÁZS 2004. 93. p.; BALÁZS 2007. 35., 165. p.
- ³⁰ CSIZMADIA 1976. 69. p.
- ³¹ LINZBAUER, Felix Xaver: *Codex Sanitario-Medicinalis Hungariae II.* Buda, 1852. Typis Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae, 535–571. p.; GORTVAY 1953. 4., 10., 104., 106., 110. p.; FELHŐ–VÖRÖS 1961. 113–114., 258. p.; BALÁZS 2004. 11., 13. p.; GAZDA–KAPRONCZAY 2008. 13. p.; BALÁZS 2007. 92., 96–98., 103. p.; PÁLVÖLGYI 2011. 195. p.; KRÁSZ 2018. 130. p.
- ³² GORTVAY 1953. 111., 113. p.; BALÁZS 2004. 26., 105–107. p.; BALÁZS 2007. 26–28., 177–179. p.
- ³³ GORTVAY 1953. 4., 105., 111., 113. p.; BALÁZS 2004. 15–16., 18–19., 174., 191–192., 262. p.; BALÁZS 2007. 18., 76., 246., 263–264., 334. p.
- ³⁴ LINZBAUER 1852. 548–550., 560., 563., 565–566. p.; BALÁZS 2004. 193–198., 207–208., 210–211., 226., 263., 282., 291. p.; BALÁZS 2017. 19., 83–87., 265–270., 279–280., 282–283., 298., 335., 354., 363. p.
- ³⁵ LINZBAUER 1852. 434–438., 535–536., 548–549. p.; BALÁZS 2004. 16., 27., 35., 56., 58., 96., 182., 191., 193–197., 199., 207–208., 210–211., 213., 226. p.; BALÁZS 2007. 16., 27., 83–87., 168., 254., 263., 265–270., 279–280., 282–283., 285., 298., 408–413. p.; BALÁZS 2016. 120., 270. p.
- ³⁶ LINZBAUER 1852. 436. p.; BALÁZS 2007. 411. p.
- ³⁷ LINZBAUER 1852. 434., 438. p.; BALÁZS 2007. 408., 413. p.
- ³⁸ Elsőben 1., LINZBAUER 1852. 435. p.; BALÁZS 2007. 409. p.
- ³⁹ Elsőben 2., uo.

- ⁴⁰ Elsőben 3., uo.
⁴¹ Másodszor, uo.
⁴² Harmadszor, LINZBAUER 1852. 435. p.; BALÁZS 2007. 409–410. p.
⁴³ Negyedszer, LINZBAUER 1852. 435–436. p.; BALÁZS 2007. 410. p.
⁴⁴ Ötödször 1., LINZBAUER 1852. 436. p.; BALÁZS 2007. 410. p.
⁴⁵ Ötödször 2., uo.
⁴⁶ Hatodszor, LINZBAUER 1852. 436. p.; BALÁZS 2007. 410–411. p.
⁴⁷ Hetedszer 1., LINZBAUER 1852. 437. p.; BALÁZS 2007. 411. p.
⁴⁸ A problémakörről BATÓ Szilvia: Adalékok a statáriális eljárás korai történetéhez Magyarországon. In JUHÁSZ Zsuzsanna – NAGY Ferenc – FANTOLY Zsanett (szerk.): *Sapientia sat. Ünnepi kötet Dr. Cséka Ervin professzor 90. születésnapjára*. Szeged, 2012. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 57–58. p.
⁴⁹ Hetedszer 2., LINZBAUER 1852. 437. p.; BALÁZS 2007. 412. p.
⁵⁰ Hetedszer 3., uo.
⁵¹ Nyolcadszor, uo.
⁵² Kilencedszer, LINZBAUER 1852. 437–438. p.; BALÁZS 2007. 412–413. p.
⁵³ Tizedszer, LINZBAUER 1852. 438. p.; BALÁZS 2007. 413. p.
⁵⁴ Bevezető; Második rész, I. §, I. §, LINZBAUER 1852. 536., 545., 548–549. p.; BALÁZS 2004. 38., 52–53., 57. p.
⁵⁵ Második rész, I., I. §, LINZBAUER 1852. 548. p.; BALÁZS 2004. 56. p.
⁵⁶ Második rész, I., V. §, LINZBAUER 1852. 549. p.; BALÁZS 2004. 57. p.
⁵⁷ Második rész, I., V. §, LINZBAUER 1852. 549. p.; BALÁZS 2004. 58. p.
⁵⁸ Második rész, I., VII. §, LINZBAUER 1852. 549–550. p.; BALÁZS 2004. 58. p.
⁵⁹ Második rész, II., XXXI. §, LINZBAUER 1852. 560. p.; BALÁZS 2004. 73. p.
⁶⁰ Második rész, II., XXXI. §, LINZBAUER 1852. 560. p.; BALÁZS 2004. 74. p.
⁶¹ Második rész, II., XLVIII. §, LINZBAUER 1852. 563. p.; BALÁZS 2004. 77. p.
⁶² Második rész, IV., II. §, LINZBAUER 1852. 565. p.; BALÁZS 2004. 81. p.
⁶³ Második rész, IV., VI. §, LINZBAUER 1852. 566. p.; BALÁZS 2004. 82. p.
⁶⁴ KAPRONCZAY 2001. 152. p.; GAZDA–KAPRONCZAY 2008. 16. p.
⁶⁵ GORTVAY 1953. 104–105. p.; FELHŐ–VÖRÖS 1961. 258–260. p.; CSIZMADIA 1976. 35., 70., 196. p.; DEÁKY 2002. 46. p.; KRÁSZ 2018. 137. p.
⁶⁶ GORTVAY 1953. 107–108. p.; FELHŐ–VÖRÖS 1961. 115., 258. p.; CSIZMADIA 1976. 4., 62. p.; HAJDU 1982. 333. p.; DEÁKY 2002. 46–47., 59. p.; KRÁSZ 2013. 166., 168., 170. p.; KRÁSZ 2018. 141–142. p.
⁶⁷ HAJDU 1982. 248–251., 320., 372., 379., 398., 437. p.; BALÁZS 2016. 85. p.
⁶⁸ GORTVAY 1953. 104., 114–116. p.; FELHŐ–VÖRÖS 1961. 259–260., 526–527. p.; FÁBLIÁNNÉ KISS 1976. 295. p.; F. KISS Erzsébet: *Az 1848–1849-es magyar minisztériumok*. Budapest, 1987. Akadémiai Kiadó, 423–424. p.; PÁLVÖLGYI 2011. 16. p.; BALÁZS 2016. 85. p.
⁶⁹ GAZDA–KAPRONCZAY 2008. 25. p.
⁷⁰ BATÓ 2012. 29–30., 68–70. p.
⁷¹ *Josephina* 1788. 104–105. p.
⁷² 25. § I. a) pont, uo. 102. p.
⁷³ 25. § I. b) pont, uo.
⁷⁴ 25. § I. c) pont, uo.
⁷⁵ 25. § I. d) pont, uo. 102–103. p.
⁷⁶ 25. § I. e) pont, uo. 103. p.
⁷⁷ 25. § I. f) pont, uo.
⁷⁸ 25. § I. g) pont, uo.
⁷⁹ 25. § I. h) pont, uo.
⁸⁰ 25. § I. i) pont, uo.
⁸¹ 25. § II. a) pont, uo.
⁸² 25. § II. b) pont, uo.
⁸³ 25. § II. c) pont, uo.
⁸⁴ 25. § II. d) pont, uo. 104. p.
⁸⁵ 25. § III. [a] pont], uo.
⁸⁶ 25. § III. b) pont, uo.
⁸⁷ 25. § III. c) pont, uo.

Szentháromság-szobor a soproni Fő téren
 A szobrot, a pestisoszlopot 1701-ben Késmárki Thököly Éva Katalin és harmadik férje, Löwenburg Jakab emeltette annak emlékére, hogy túléltek az 1695 és 1701 között dúló pestisjárványt.

„Amíg ennek a törvénynek az alapján a jelölt odakerül, hogy hivatalosan jelölik, és a választók szavazhatnak reá, amúgy is annyi tortúrán megy keresztül, hogy az már egy kicsit sok. Apróra vagdadják, analizálják, megint összerakják, megint szétszedik, bevezetik, kivezetik, ajánlják kifelé, ajánlják befelé és a végén olyan fényesen fog állni a közvélemény előtt, mint a Vénusz-csillag.” (Propper Sándor országgyűlési képviselő, 1938)¹

1. Bevezető

Immár a harmadik tanulmányunk, melyben a *Jogtörténeti Szemle* hasábjain a két háború közötti képviselőjelölés kérdéskörét tárgyaljuk. Első munkánkban a Horthy-kori jelölési rendszert európai kontextusára, illetve általában véve, az ahhoz kapcsolódó visszaélésekre tekintettel mutattuk be, a másodikban pedig az 1925. évi választójogi törvény² nemzetgyűlési vitáján elhangzott, jelölési rendszert illető főbb kritikákat foglaltuk össze.³ Ezek az előzmények indokolják jelen írásunk témaválasztását. Hogyan látták az országgyűlési képviselők bő egy évtizeddel később, a korszak második nagy választójogi törvényének megalkotásánál a képviselőjelölés problematikáját; hova kerültek, vagy egyáltalán módosultak-e a súlypontok 1925-höz képest az újabb vitában?

Módszertanunkkal ismételtelen nem foglalkozunk, hiszen utóbb hivatkozott munkánk bevezetőjében már leírtuk. Csak annyit emelünk ki újra, hogy nem célunk az eseménytörténet rekonstruálása. Figyelembe kellett vennünk továbbá azt, hogy az 1937. évi ajánlási novella⁴ módosításai miatt nem minden esetben lehet az 1925-ös választójogi törvény az összehasonlítás alapja.

Hogy a felesleges terjengősséget kerüljük, a kevésbé lényeges kérdések tárgyalását mellőzzük. Módosítani kellett például a törvényjavaslat képviselőjelölésre vonatkozó szövegrészét amiatt, hogy az időközi választások elkerülését lehetővé tevő pótképviselői intézményt elvetették az egyéni választókerületek vonatkozásában.⁵ Az ebből következő szövegjavításokat természetesen senki sem kifogásolta. Előző munkánkkal ellentétben nem részletezzük az ajánlások átvételét és elbírálását illetően a választási biztos jogkörében beállt változásokat sem, mivel ezzel kapcsolatban felszólalás alig hangzott el, ami jelzi, hogy e problémakörnek az 1925-ös vitához képest már jól kisebb volt a hordereje.⁶ Végül, a törvényjavaslat képviselőjelölésre vonatkozó szakaszait a felsőház⁷ vita nélkül elfogadta,⁸ ez az oka annak, hogy csak a képviselőházi felszólalásokra alapozzuk vizsgálatunkat.

Hollósi Gábor

A képviselőjelölési rendszer kritikája az 1938. évi választójogi törvény országgyűlési vitájában

2. Az ajánlók száma

„Helytelennek tartom azt is, hogy az ajánlások kérdésében visszakanyarodtunk a régi választójogi törvényhez. Az a választójogi novella, amelyet nemrégiben méltóztatott a törvényhozásunk megszavazni, hasonlíthatatlanul jobb, mint az, amit most visszaállítottunk.” (Dulin Jenő)⁹

Bár az 1937. évi novella az ajánlók számát az 1925-ös szabályozáshoz képest jelentősen csökkentette, az új törvény e számot megint felemelte: „Érvényes ajánláshoz egyéni választókerületben legalább 500, lajstromos [azaz listás] választókerületben pedig legalább 1500 választó sajátkezü aláírása szükséges.”¹⁰

Az ellenzék úgy látta, hogy ezzel sérül a választás titkossága, és egyébként sincs szükség ekkora számra, hiszen a kétezer pengős kaució az esélytelen jelölteket elriasztja. (A kaucióról alább külön fejezetben lesz szó.) Ki is számolták, hogyha például egy egyéni és egy listás kerületben elindul négy kis párt, akkor a listás kerületben kilencezer, az egyéniben pedig háromezer, tehát összesen tizenkétezer ember fogja a nyílt szavazás veszélyeinek kitenni magát.¹¹

Hogy e számítás érthető legyen, ahhoz egy másik törvényhelyet is idéznünk kell: „Az ajánlók száma a [...] megkívánt számot [...] legfeljebb 50%-ával haladhatja meg.”¹² Ezt a módosítást még a nyilvános vita előtt a képviselőház közjogi bizottsága iktatta be,¹³ mivel az eredeti szöveg – az 1937. évi novellával ellentétben, de az 1925-ös törvényhez hasonlóan – maximális számot nem állapított meg.¹⁴ Az eredeti koncepciót némileg zavarosan az indokolta, hogyha a titkos szavazást bevezetik az egész országban, de az 1937-es novella nyomán egyben leszavazottként kezelnék az ajánlókat, akkor sérülne a szavazás titkossága. A maximálás okafogyottá vált, hiszen az még a nyílt szavazású kerületekben szolgálta egykor a korlátlan mennyiségű aláírás összegyűjtésének megakadályozását.¹⁵

Noha a maximálás az ellenzéki jelölteknek kedvezett, e szabályozással nem volt mindenki elégedett. A felső határt ugyanis pontosan szerették volna meghatározni, mert így a kelletnél még mindig több aláírást lehetett összegyűjteni, anélkül, hogy azokat egyáltalán be kívánták volna nyújtani. Féltó volt, hogy a nagy tőkével rendelkező pártok a független polgári rétegeket kiszorítják a választásból.¹⁶

Mindazonáltal létezett egy harmadik „számrendszer” is, mely szerint

*„Ha az ajánlás országos pártnak a jelöltjére, illetőleg lajstromára vonatkozik, az ajánlás érvényességéhez egyéni választókerületben 150, lajstromos választókerületben pedig egy-egy képviselő után 150–150, összesen azonban legfeljebb 750 választó aláírása is elegendő [...]”*¹⁷

(Az országos párt fogalmát külön fejezetben tárgyaljuk alább.) Az ehhez kapcsolódó ellenzéki kritika a korábbi számítás lényegét még inkább megvilágítja. Hiszen nyilvánvaló, hogy mindenki 750 aláírást fog összegyűjteni, így nem tud majd az előnyével élni, akinek elég lenne 150 is. Mert ha az ismeretlenség homályából felbukkanó jelölt azt mondja, hogy van 750 aláírása, a régi képviselő hiába magyarázza, hogy a 150 neki is megvan. A látszat az, hogy már az ajánlásnál lemaradt.¹⁸

Az ajánlók számának módosítására többféle ellenzéki elképzelés született, ezek közül a legmegengedőbb a minimumokból képzett maximális érték. Egyéni választókerületben tehát 300, de legfeljebb 500, listás kerületben pedig 1000, de legfeljebb 1500 aláírást követelt volna meg. Bár ez még mindig soknak tűnt, elfogadhatónak vélték a többség részéről.¹⁹ Volt olyan álláspont is, mely szerint az ajánlási novellát kell meghagyni: 150 aláírás közjegyző általi hitelesítése normális.²⁰ Hogy teljesen felesleges minimum és maximum értékeket megkülönböztetni, az a nézet fejezte ki, hogy egyéni választókerületben 100, listásban pedig 300 aláírást kell előírni.²¹ Végül, a legradikálisabb gondolat egyéni választókerületben 50, de legfeljebb 100, listás kerületben pedig 200, de legfeljebb 400 választó aláírását megfelelőnek tartotta, azzal, hogy e számok felét is elég megszereznie országos párt jelöltjének vagy listájának.²²

Az 1938. évi választójogi törvény rendkívüli összetettségét jellemzi, hogy Budapest törvényhatósági bizottsági tagjainak ajánlását illetően a fentiekől eltérő, külön számmal dolgozik. Erre a törvényhelyre,²³ illetve az azzal kapcsolatos vitára nem térünk ki.

3. Az ajánlókra vonatkozó egyéb rendelkezések

„Az az általános komplikálttá tevési tendencia, amely a javaslaton végigvonul, ebben a szakaszban kulminál. Azt a célt, hogy a laikus lehetőleg ne ismerje ki magát, ez a szakasz tökéletesen eléri [...]” (Vázsonyi János)²⁴

További két szabály a képviselőjelölés rendszerét még átláthatatlanabbá tette, közülük az elsőt az 1937. évi novella is ismerte: „[...] az ajánlók legalább felerészének olyan választónak kell lennie, aki életének 30. évét már betöltötte”²⁵ A másikkal viszont nem volt előzménye:

*„Az ajánlás érvényességéhez megkívánt számú aláírásnak legfeljebb egynegyed részéig lehet elfogadni olyan ajánlóknak az aláírását, akik ugyanannak a községnek választói névjegyzékébe vannak felvéve. [...] Az önálló városi választókerületekben az ajánlás érvényességéhez megkívánt számú aláírás legfeljebb egynegyed részéig lehet érvényesnek elfogadni olyan ajánlók aláírását, akik ugyanannak a szavazókörnek a névjegyzékébe vannak felvéve.”*²⁶

Az ellenzék mindezt nagyon súlyos nehezítésnek tartotta,²⁷ és hangsúlyozta, hogy az ajánlásokkal való visszaélések így csak sokasodni fognak. Hiszen lehetetlen mindent figyelembe venni azt az arányt, amit a törvényjavaslat statuál.²⁸ Továbbá helyesen érzekelte az ellentmondást abban, hogy ha a 26. életévüket betöltötték választójogot kapnak, akkor miért nem ajánlhatnak? Pedig az ajánlás a titkos szavazásnál nagyobb felelősséget jelent, hiszen ott oda kell írni a nevet.²⁹ Az ellenzék kérte, hogy töröljék ezeket a feltételeket.³⁰

Még egy harmadik rendelkezésről is meg kell emlékeznünk ezen a helyen, melyet az 1937. évi novella szintén ismert:

*„Az [...] ajánlás is csak akkor érvényes, ha az ajánlók aláírását kir. közjegyző vagy kir. járásbíró, vagy választási biztos, illetőleg ennek helyettese, vagy a községi előjáróság, városokban a polgármester, illetőleg az általa megbízott tisztviselő hitelesítette. [...]”*³¹

Bár a szöveg folytatása díj- és illetékmentességet biztosított, az ellenzék attól tartott, hogy a választóközönség nem fog hitelesítésre jelentkezni magától. Tehát minden jelölt rákényszerül arra, hogy a közjegyzőt házhoz szállítsa, vagy az ajánlót odavigye autóval. Ha pedig ehhez hozzáadódik a kaució, illetve a választási körlevelek költsége is – nagyobb kerületekben százezer választóval kellett például a párt ajánlásának elfogadását tudatni –, az azt eredményezi, hogy csak az lehet képviselő, aki hajlandó magát egy tőkével rendelkező nagy pártnak eladni, illetve, aki belföldi vagy külföldi gazdasági érdekeltségek kiszolgálójává, „milliomosok cselédjévé válik”. Az egykori aktív cenzusos választójoggal szemben a passzív cenzusos választójog így kel életre. Végül, az ellenzék úgy látta, hogy sérti a szavazás titkosságát a hitelesített aláírások nagy száma.³²

4. Országos pártok

„Ha a kormány őszinte akart volna lenni, miért nem méltóztatott olyan intézkedéssel jönni, amely kimondja, hogy a következő öt esztendőre meghosszabbítjuk a mostani parlament időtartamát?” (Meizler Károly)³³

Bár az 1925. évi választójogi törvénnyel bevezetett „képviselői prémiumot”³⁴ az 1937-es novella megszüntette, egy évvel később – mint említettük – megjelent az orszá-

gos pártok jelöltjeinek kedvezményezése. A roppant bonyolult törvényi meghatározás szerint

„[...] országos pártnak azt a pártot kell tekinteni, amely országos szervezkedését a belügyminiszternél a választások kitűzése előtt legalább három hónappal bejelentette és igazolta, hogy: a) a pártnak a bejelentés időpontjában együttlévő országgyűlésen legalább négy olyan országgyűlési képviselő tagja van, akiket ennek a pártnak tagjaiként választottak meg, vagy akik a bejelentés időpontját megelőzően legalább hat hónapon át ennek a pártnak a tagjai voltak; vagy b) legalább húszezer olyan tagja van, akik bármelyik lajstromos vagy egyéni választókerület választói névjegyzékébe a bejelentés időpontjában fel vannak véve.”³⁵

A végleges formáját csak a képviselőházi vitán, előadói indítványra nyerte el az idézett szakasz,³⁶ ekkor bővült ki azzal, hogy országos pártnak kell tekinteni az olyan pártot is, amelynek legalább húszezer tagja van. Méltányosnak találták ugyanis, hogy ha egy párt a választók körében jelentős támogatottsággal rendelkezik, de az országgyűlésben képviselve még nincs, akkor is országos pártnak lehessen tekinteni. A minimum taglétszámot illetően nagy volt a kormánypárti bizonytalankodás: még tízezerről szólt az általános vita előtt beterjesztett előadói indítvány. A tízezret azonban időközben húszezerre átírták, ezért a képviselőház elnöke elrendelte e szakasz közjogi bizottsághoz való visszautalását.

Egy másik helyen is lényegesen megváltozott az eredeti szöveg: az alapján még a képviselőház elnökénél kellett volna megtenni az országos pártokra vonatkozó bejelentéseket. A módosítás nyomán viszont a belügyminiszter lett az illetékes, akinek a tudomásulvétel megtagadó határozata ellen a közigazgatási bíróságon a bejelentők panasszal élhettek.³⁷

Az országos párt fogalmának bevezetését a belügyminiszter azzal indokolta, hogy a nagyobb pártokon múlik a parlament működésének az egyensúlya, e rendelkezéseket kisebb pártokra nézve nem tartja igazságtalannak.³⁸ Megerősítette más is, hogy a pártok (parlament) szétforgácsolódását ezzel – és a kaucióval – lehet megakadályozni, mert az, hogy alkalmi pártok létesüljenek a választás ideje alatt, így lehetetlenné válik.³⁹

Az ellenzék természetesen másként értékelte a törvényjavaslatnak ezt a részét. Úgy vélte, hogy a magyar közjog ellentétes, mivel párt (a jelen esetben: országos párt) működése belügyminiszteri jóváhagyástól nem függhet.⁴⁰ Ellentétesnek ítélte a népképviselő elvével is, hiszen egyes pártok részére „politikai hitbizományokat” létesít. Azaz a képviselők egyéni álláspontot nem fejthetnek ki, mert kö-

vetniük kell az országos párt elveit, különben a párt országos jellege megszűnik. Ilyen alapon akár a rendi vagy érdekképviselői parlament is bevezethető lenne,⁴¹ e „nyaktiló” biztosítja, hogy a saját pártjából senki ki ne léphessen, és újat ne hozhasson létre. Az ellenzék ezért is kifogásolta, hogy a választások előtt kilenc hónappal országos párt már nem alakulhat. Hiszen a választások előtt három hónappal igazolni kell azt, hogy négy olyan országgyűlési képviselő van, aki legalább hat hónapja tagja a pártnak. Egyébként is, honnan tudná a megalakulni készülő párt a kilenc hónapot visszafelé számolni, különösen akkor, ha a házfelosztás még a ciklus vége előtt megtörténik?⁴² Végül, elhangzott olyan kritika, hogy a megkülönböztetés jogtalan, mert ha az országgyűlésen véletlenül négyen összeállnak, máris előjogokat kapnak, ugyanakkor azok a képviselők, akik 15–20 éve tagjai a parlamentnek, vagy olyan pártok, amelyeknek csak egy-két képviselőjük van, de több cikluson át, háttérbe szorulnak. A tízezres (utóbb húszezerre javított) szám pedig olyan pártoknak kedvez, amelyeket még sohasem választottak be az országgyűlésbe.⁴³ Ezzel nyilvánvalóan a választások előtt esetleg átalakuló kormánypártot, illetve néhány más pártot igyekeztek előnyös helyzetbe hozni,⁴⁴ el is hangzottak megjegyzések, hogy

ne legyenek „védjegyzett, szabadalmaztatott pártok”, és „ne méltóztassanak testre szabott törvényt csinálni”.⁴⁵ Olyan ellenzéki indítvány született, hogy az országos párttá alakuláshoz a négy országgyűlési képviselő tag helyett az is elegendő legyen, ha a pártot már beválasztották a parlamentbe.⁴⁶

Am az országos párt fogalma nem merült ki az említettekben, annak kiegészítését hátul olvashatjuk a törvény átmenti és végrehajtási rendelkezéseiben:

„A jelen törvény hatálybalépése után első ízben tartandó országgyűlési képviselőválasztások alkalmával országos pártnak kell tekinteni azt a pártot is, amelynek országgyűlési képviselői taglétszáma – az országgyűlés megbízatása lejártának, illetőleg feloszlásának időpontjában – eléri vagy meghaladja az összes országgyűlési képviselők számának 25%-át, feltéve, hogy országos szervezkedését a párt a belügyminiszternél az országgyűlés megbízatásának lejártá, illetőleg feloszlása előtt bejelentette.”⁴⁷

Az ellenzék természetesen észrevette, hogy ez a rendelkezés is a kormánypártot biztosítja be a házfelosztás folytan esetleg beálló „földrengés” ellen.⁴⁸

A legsúlyosabb – és gyakorlatilag a lehetetlenég határát súroló – tehertételt azonban az jelentette, hogy nem volt elég húszezer választónak írásbeli nyilatkozatot tennie arról, hogy tagja annak a pártnak, amelyet országos pártként

Petrovác Gyula

bejelentenek,⁴⁹ hanem a választók aláírását és a választó-jogosultságukat igazoló választói névjegyzékkivonatokat hitelesíttetni is kellett.⁵⁰

*„Mert ha az ilyen hitelesítésnél előre bejelentjük, hogy hitelesíttetni jövünk, akkor vagy a községi jegyző nincs odahaza, vagy pedig az elöljáróság másik tagja éppen szántogat a harmadik há-
tárban és mire elmegyünk érte autóval és az eke szar-
va mellől meglehetősen magas napidíj ellenében sikerül az elöljáróság tag-
ját elvonni és bevinni az elöljáróságra, a község-
házára, akkorra pedig a jegyző úr nincs ott, már-
pedig a hitelesítéshez két személynek az együttléte szükséges.”⁵¹*

Egy ellenzéki képviselő ki-
számolta: még ha becsületes
eljárásra is számíthatnának,
egy óra alatt akkor sem hite-
lesíthető ötvennél több ember
aláírása. Mert a választói név-
jegyzékből egyenként ki kell
keresni mindenkit, és a név-
jegyzéki számot a záradékba
fel kell venni. Tehát négyszáz
óra szükséges húszezer ember
aláírásának hitelesítéséhez!⁵²

Bár logikailag az előző
fejezethez tartozik, a fenti
idézetre tekintettel mégis itt
célszerű arról az ellenzéki in-
dítványról szólni, amely az
ajánlási aláírások hitelesítésének sikertelen kísérletét a
választást érvénytelenné tevő okok⁵³ közé külön nevesítve
is be szeretne volna iktatni.⁵⁴

5. A választási biztosíték intézménye

*„A túloldalon sem csupa nábobok ülnek [...] és a
túloldali nagy többségnek is vannak olyan tagjai,
akik részben szegény emberek, vagy akik nem ked-
venc gyermekei a központi párttitkárságnak [...]”*
(Propper Sándor)⁵⁶

A biztosítékot („kauciót” vagy „óvadékot”) még az 1937.
évi novella vezette be,⁵⁷ az 1938-as választójogi törvény –
a listás kerületekre vonatkozó kiegészítésekkel – átvette e
rendelkezéseket:

*„Az ajánlási ívek hitelesítése előtt [...] biztosítékot kell
letenni. A biztosítékot bármely ajánlott vagy a választó-
kerület bármely választója is leteheti.”⁵⁸ A biztosíték*

*összege egyéni választókerületben 2,000 (kettőezer)
pengő, két képviselőt választó lajstromos választókerü-
letben 3,000 (háromezer) pengő, a kettőnél több kép-
viselőt választó lajstromos választókerületben pedig
minden további képviselői hely után további 500-500
pengő, legfeljebb azonban 5,000 (ötezer) pengő.”⁵⁹*

Széll József belügyminiszter⁵⁵

Mindennek hivatalosan az
volt a célja – ahogy egy kép-
viselő is elmondta –, hogy
a pártok törekedjenek arra,
hogy csak ott állítsanak jelöl-
teket, ahol talajuk van.⁶⁰

Az országgyűlési vita ér-
dekesége, hogy lényegében
az 1937-es novella tárgya-
lásán elhangzott kritikák is-
métlődtek meg. Hangsúlyoz-
ták azt, hogy a biztosíték a
választási eljárást „kapitali-
zálja”: 260 kerületben kell
majd előteremteni a pénzt
a kaucióra.⁶¹ Amikor egy
ellenzéki képviselő figyel-
meztetett arra, hogy egy-egy
pártnak több mint három-
millió pengőre lesz szüksé-
ge, hogy jelöltjeit minden
kerületben elindíthassa, ak-
kor a kormánypárt egyik
tagja odalépett hozzá, és azt
mondta: „Te tévedsz, ked-
ves barátom, mert nem há-
rommillió, hanem legalább
hatmillió kell majd.” Érte-
lemszerűen merült fel, hogy
még a kormánypárt sem lesz
képes monopóliumok, vagy

egyéb illegális jövedelmek szétosztogatása nélkül elő-
teremteni ezt az összeget.⁶²

Az ellenzék a biztosítékot antidemokratikusnak és an-
tiszociálisnak tekintette,⁶³ mivel így szegény sorsú, kis
jövedelmű emberek – vagy akár a középosztály tagjai is
– meg sem kísérelhetik, hogy fellépjenek. A kaució ösz-
szegét vagy elő sem tudják teremteni, vagy ha banktól
kamatthezérrel felveszik, de a választás eredménye miatt
elveszítik, tönkremegy az egzisztenciájuk is.⁶⁴ Ha pedig
a kauciót a jelölt helyett más, például nagybirtokos vagy
kartell leteszi, azzal a képviselőt előre megveszi. Ezzel
tehát maga a választójogi törvény hozza összeférhetel-
ten helyzetbe a jelöltet, amikor végre a képviselői ösz-
szeférhetetlenségről kellene törvényt alkotnia az ország-
gyűlésnek.⁶⁵ (Rendkívül fontos meglátás ez, kutatásaink
további iránya szempontjából sem mellékes, hogy az
összeférhetetlenség kérdése a Horthy-korszakban volta-
képpen rendezetlen.) A fentiekből logikusan következett
az a megállapítás, hogy a „képviselőválasztás aranyalpra
fektetése”⁶⁶ a népképviselő elvével ellentétben áll. A kor-
mánypárti képviselők a biztosítéktól a konkurencia kikü-

szöbölődését várják, ugyanez volt a szempontjuk már az 1937-es novella megalkotásánál is.⁶⁷

Két eltérő indítvány mögé sorakozott fel az ellenzék, az első célja az volt, hogy a kaucióra vonatkozó szakaszt töröljék.⁶⁸ Az említettekén kívül még a komparatistikai szempont is támogatta ezt a nézetet, mely szerint a kaució és a hitelesített ajánlások rendszere külön-külön helyes, de a kettő együtt már nem. Mert ahol Európában választási biztosítékot vezettek be, ott nagyszámú ajánlót sehol sem követelnek. A legtöbb ajánló Írországból származik – összesen száz –, másutt ez a szám a 3–5–10–15-öt nem haladja meg.⁶⁹ Amikor 1937-ben Magyarországon az óvadékrendszert elfogadták, azzal indokolták, hogy nem kell majd olyan sok ajánlás. Az új választási törvény azonban az ajánlások számát ismét felemeli, ami a kauciót szűkítélené teszi.⁷⁰

A másik ellenzéki indítvány csak az összeget mérsékelte volna: egyéni választókerületben ötszáz pengő, két képviselőt választó listás kerületben ezer pengő, kettőnél több képviselőt választó kerületben pedig fejenként további ötszáz, de legfeljebb kétezer pengő megállapítását javasolta.⁷¹ Az összehasonlító szempont ezt az álláspontot is támogatta: bár kaució külföldi államokban is van, nálunk magasabb az összege, mint például Angliában vagy más országokban.⁷²

A belügyi államtitkár azzal ellenérvelt, hogy az országgyűlés a kauciót egy éve fogadta el, és az összege sem változott meg, tehát nem lenne konzekvens álláspont, ha ettől most eltérne. A bizottsági tárgyalások során – az eredeti javaslattal szemben – az összegét egyébként is maximalták, csökkentésével csak az intézmény veszítené el a komolyságát.⁷⁴

Szintén kiújult a vita azzal kapcsolatban, hogy

*„A [...] letett biztosítékot az egyéni választókerületben vissza kell fizetni: a) ha a jelöltet megválasztják; b) ha a jelöltet nem választják meg, de az érvényesen leadott összes szavazatoknak legalább egynegyed részét megkapta; [...]”*⁷⁵

Az általunk kevésbé fontosnak ítélt további eseteket nem soroljuk fel, annyit viszont megemlítünk, hogy a szövegbe az e) pont „ha [...] a közigazgatási bíróság a választás érvénytelenségét állapította meg” fordulata már az országgyűlési vita során, előadói indítványra került be.⁷⁶ A listás kerületekben a szabályozás természetesen eltérő volt, e tekintetben a leglényegesebb rendelkezés úgy szólt, hogy

*„A biztosítékot listás választókerületben vissza kell fizetni: a) ha a listásra leadott érvényes szavazatok száma eléri a [...] hányados (osztószám) felét, vagy ha a listára legalább egy képviselői megbízáshoz jutott; [...]”*⁷⁷

Az ellenzék antidemokratikusnak tartotta, hogy a jelölt elveszíti a választási biztosítékot, ha nem esik rá a szavazatok 25%-a. Mert még ha a kaucióval a keletkező új kis pártok számát a lehető legminimálisabbra is akarják csökkenteni, ez az arány körülbelül négy párt indulását feltételezi, holott 14 párt jutott be a parlamentbe az 1935-ös választásokon is. Tízszázalékos létszámmal számolva egy kerületben, ha ott egy pártra ezeröttszáz szavazatok, az 15%-ot jelent, az ilyen párt már nem gyökértelen. Hangsúlyozták továbbá a kaució erkölcsatlenségét is, hiszen ha hat–nyolc jelölt indul, azt közülük sokan elveszítik. Az állampénztár nem spekulálhat a jelöltek pénzére azért, hogy meghatározatlan célokra jusson busás összegekhez. Végül, ismét előkerült Anglia példája – és hogy a hazai közviszonyok sajnos mennyire nem hasonlítanak arra

Buchinger Manó feleségével, Ladányi Szeréna középiskolai tanárnővel⁷³

–: ott nem kötik a kaució visszafizetését 25%-hoz, illetve három választópolgár már ajánlhat.⁷⁸ Az ellenzék indítványozta, hogy a biztosítékot a jelölt már a szavazatok 15%-ának megszerzése esetén is visszakapja.⁷⁹

6. Az állami és társadalmi rend felforgatása

„Be kell venni egy szakaszt a törvénybe, hogy politikai tilos, ez a legegyszerűbb!” (Mojzes János)⁸⁰

Az 1925. évi választójogi törvény „emigráns szakasza”⁸¹ bő tíz év elteltével túlhaladottá vált, illetve már a nyilas mozgalom megfékezése volt a kihívás, ezért mellőzte az új szabályozás. Felváltása azzal a – az országgyűlési vitán előadói indítványra beiktatott⁸² – rendelkezéssel jelzésértékű, hogy „Olyan pártprogrammal, vagy olyan politikai célkitűzéssel, amely a nemzeti állam és a társadalom törvényes rendjének felforgatására, vagy megsemmisítésére irányul, országgyűlési képviselőül senki sem jelölhető.”⁸³

Indulatos felszólalások egész sorát váltotta ki az idézett mondat, aminek – úgy látszik – jórészt egy félreértés volt az oka. Bár az országgyűlési napló alapján nem teljesen érthető az eset, valamilyen okból kifolyólag a képviselőknek a tárgyalttól eltérő szöveg került a kezükbe. Mivel még a szavazásnál sem volt világos, hogy mi a (nem biztos, hogy szabályszerűen benyújtott) előadói indítvány pontos szövege, felmerült a házsabálysértés ténye. A szavazást (ülést) ezért öt perce megszakították, azután viszont a módosítást elfogadták.⁸⁴ Hogy mi történt ezalatt, a forrásunk arról sajnos hallgat. Így nem tudjuk meg, hogy összefügg-e vele, hogy az ellenzéki szónokok figyelmét a fenti idézet „felforgatás” szava elkerülte. Pedig egy kormánypárti képviselő helyesen magyarázta, hogy a „felforgatás” az erőszakos eszközök alkalmazását mindig magában foglalja.⁸⁵ Ennek figyelembevételével olvassuk az alábbiakat.

Az ellenzék attól félt, hogy megvonják tőle a szabad politikai mozgalmi lehetőséget. Mert ez „olyan gumí, amelyet úgy lehet nyújtani, ahogyan akarja az ember. Ezzel minden ellenzéki jelöltet ki lehet irtani.”⁸⁶ Hangoztatták, hogy a nemzeti állameszmét és a jogrendet a képviselőházban mindenki magáévá teszi, a társadalmi életformákat ők viszont meg akarják változtatni.⁸⁷ Ha a liberális-kapitalista társadalmi rendszert törvényes úton leváltani nem lehet, az forradalomhoz vezet,⁸⁸ mert épp a „mai rothadt állapotok” állandósítása ad tápot a „mezítlábas csőcseléknek”.⁸⁹

Rámutattak továbbá arra, hogy azért sincs szükség a módosításra, mert a magyar törvénykönyvnek

számos olyan szakasza van, amelyeket ilyen esetekben alkalmazni lehet, ha a kormány alkalmazni akarja. Például az szociáldemokrata szónokok és újságírók együttvéve több száz évet ültek igazgatásért börtönben. A fellépést ezenkívül lehetővé teszi az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló törvény is.⁹⁰ Egyébként is: az állam és a társadalom törvényes rendje kapcsán ki fogja megállapítani, hogy mi nemzeti?⁹¹

Az ellenzék állította, hogy hasonló rendelkezés csak a Szovjetunióval határos Finnországban és Észtországban van, ahol a Szovjetunióból származó bolsevista agitáció elleni védelmet szolgálja.⁹² Ezzel az érveléssel szemben azonban mindenképpen meg kell jegyeznünk azt, hogy az 1938 márciusában végrehajtott Anschluss következményeként Magyarország épp a választójogi törvényjavaslat tárgyalását megelőző hetekben vált határossá a náci Németországgal.

Ha a módosító indítványt módosítani kívánó javaslatokról szólunk, akkor az említett félreértés világos. Ugyanis olyan szövegezést már az ellenzék részéről is elfogadtak volna, hogy senki sem jelölhető „a nemzeti állammal és annak társadalmi rendjével” ellentétes programmal, vagy aki a „nemzeti állam, vagy a társadalom rendjének erőszakos megváltoztatását akarja”.⁹³

7. Mérleg

„Jogtudós kell hozzá!” (Meizler Károly)⁹⁴

Az 1938. évi választójogi törvény képviselőjelölési rendszere nemcsak a magyar választójog történetében, hanem a korszak Európájában is a legbonyolultabb rendszert jelentette.⁹⁵ A legbonyolultabb pedig a legrágább is volt egyben.⁹⁶

Összetettségének a titkos szavazás teljes körű bevezetése volt az oka: a nyílt szavazás eltörlésével ugyanis megszűnt a konzervatív körök választási győzelmének egyik fő biztosítéka. Ennélfogva a képviselőjelölésre – mint „korrekciós” elemre – még nagyobb súly esett az 1925-ös szabályozáshoz képest.

A magunk részéről a szigorításokat – beleértve az aktív választójogét is – nem ítéljük el, hiszen az 1939-es választások nyomán 29 mandátummal még így is Szálasi Ferenc⁹⁷ Nyilaskeresztes Pártja lett a legnagyobb ellenzéki párt az országgyűlésben.⁹⁸ Igazolnival látszódtott, ami egy nyilas képviselőtől hangzott el még a választójogi törvény vitája során: „a nemzeti szocialista lelkeség és gondolat a magyar lelkekben mélységes és jó talajra talál”.⁹⁹

Lányi Márton

Mindazonáltal Magyarország egészen a második világháború utolsó szakaszáig a (fél)parlamentarizmus¹⁰⁰ útján maradt, és ebben a választójog szélsőségeket blokkolni igyekvő koncepciójának szerepe van.

Ha a képviselőjelölésről lefolytatott 1925-ös és 1938-as vitát összehasonlítjuk, akkor megállíthatjuk, hogy mindkét esetben az összegyűjtendő aláírások nagy száma volt az egyik fő ütközőpont. Más kérdéskörök viszont módosultak, ahogy az idő előrehaladt: 1938-ban a honatyák a képviselői kedvezmény („prémium”) helyett már az országos párt fogalmáról, az „emigráns szakasz” helyett pedig az állami és társadalmi rend felforgatásának tiltásáról – egymással egyébként rokon intézményekről – tárgyaltak. A választási biztosíték az 1938-as vitában teljesen új elem, legalábbis 1925-höz képest, mert gyakorlatilag az 1937. évi novella tárgyalásán tett észrevételek ismétlődtek meg. Ugyanakkor érdekesnek találjuk az 1925-ös vitára tekintettel azt, hogy az ellenzék a választási biztos képviselő-jelölés körüli jogkörével már alig-alig foglalkozott 1938-ban.

Az általunk ismertett ellenzéki indítványokból egyet sem fogadtak el, az említett nyilas képviselő ekként adott

hangot véleményének: „az ellenzék oldaláról mélységes hittel alátámasztott és megindokolt komoly felszólalásokat a jobboldal, a kormányzópart semmibe sem veszi”, „huncut csalásnak nézett ki a dolog, amikor itt egy módosító javaslatot be akartak terjeszteni”.¹⁰¹ Meg kell jegyeznünk azonban erre nézve, hogy a képviselőházi bizottsági tárgyalások során – az eredeti törvényjavaslattal szemben – maximálva lett az ajánlók száma és a kaució összege, ami azért kedvezett az ellenzéknek.

A rendkívül bonyolult képviselő-jelölési rendszer újból a visszaélések melegágyává válhatott volna, ám az 1938-as választójogi törvény alapján már csak egyetlen országos választást tartottak, így a csalási módok már nem kristályosodhattak ki a korábbiakhoz hasonló finomsággal. A második világháború a Horthy-rendszert a választójogi törvényével együtt elsöpörte, hogy egy új korszak új (vagy nem is annyira új?) választási visszaéléseinek adjon helyet. Például a két háború közötti időszak egyik legjelentősebb választójogi szakírójának, Acsay Tihamérnak¹⁰² a mandátumát hamis ajánlásokra hivatkozva, törvénytelenül semmisítették meg 1947-ben...

HOLLÓSI, GÁBOR

Kritik am Nominierungssystem in der parlamentarischen Debatte über das Wahlgesetz 1938

(Zusammenfassung)

Dies ist unsere dritte Studie in der *Rechtsgeschichtlichen Rundschau (Jogtörténeti Szemle)* zum Thema Ernennung von Abgeordneten in der Zwischenkriegszeit. Im ersten Beitrag haben wir das Nominierungssystem der Horthy-Ära in seinem europäischen Kontext und allgemein im Hinblick auf die damit verbundenen Missstände dargestellt und im zweiten Beitrag die wichtigsten Kritikpunkte am Nominierungssystem zusammengefasst, die während der Debatte über das Wahlgesetz von 1925 in der Nationalversammlung geäußert wurden. Dieser Hintergrund

rechtfertigt die Wahl des Themas für diese Arbeit. Wie schätzten die Abgeordneten das Problem der Nominierung von Abgeordneten mehr als ein Jahrzehnt später ein, als das zweite große Wahlgesetz der Epoche ausgearbeitet wurde? Wohin verlagerten sich, wenn überhaupt, die Schwerpunkte in der neuen Debatte im Vergleich zu 1925? In unserer Arbeit gehen wir auf diese Fragen ein, wobei berücksichtigt wird, dass die Empfehlungsänderung von 1937 die vorherige Gesetzgebung in zahlreichen Punkten bereits geändert hatte.

Jegyzetek

¹ Propper Sándor beszéde, 1938. április 5. In *Az 1935. évi április hó 27-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója* [KN], XVII. kötet. Budapest, 1938. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt. Könyvnyomdája, 576. p.

² 1925. évi XXVI. tc. az országgyűlési képviselők választásáról. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92500026.TV>.

³ HOLLÓSI Gábor: A képviselőjelölési rendszer a Horthy-korszakban. *Jogtörténeti Szemle*, 2020. 2. sz. 27–33. p. Uő: A képviselőjelölési rendszer kritikája az 1925. évi választójogi törvény nemzetgyűlési vitájában. *Jogtörténeti Szemle*, 2021. 3. sz. 1–8. p.

⁴ 1937. évi VIII. tc. az országgyűlési képviselőjelölés újabb szabályozásáról. Lásd ehhez HOLLÓSI Gábor: Az 1937. évi választójogi novella. *Századok*, 2016. 6. sz. 1483–1512. p.

⁵ Vö. Törvényjavaslat az országgyűlési képviselők választásáról, 71. § (2). In *Az 1935. évi április hó 27-ére összehívott Országgyűlés Képviselőházának irományai* [KI], IX. kötet. Budapest, 1938. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt. Könyvnyomdája, 22. p.

⁶ Az 1925-ös szabályozáshoz képest legfeljebb azt a rendelkezést érdemes megemlíteni, hogy „az olyan aláírást, amelyik több ajánlásban fordul elő [...] valamennyi benyújtott ajánlási íven törölni kell”.

1938. évi XIX. tc. az országgyűlési képviselők választásáról, 85. § (4) bekezdés.

⁷ Lásd 1926. évi XXII. tc. az országgyűlés felsőházáról (<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92600022.TV>). E viszonylag szélesebb körben kutatott témához lásd SZABÓ István: A felsőház hatásköre. *Acta Universitatis Szegediensis: Acta juridica et politica*, 2013. 3 sz. 623–640. p.

⁸ *Az 1935. évi április hó 27-ére hirdetett Országgyűlés Felsőházának naplója, III. kötet*. Budapest, 1938. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, 233. p.

⁹ Dulin Jenő beszéde, 1938. április 1. In KN XVII. kötet, 478. p.

¹⁰ 1938. évi XIX. tc., 80. § (2) bekezdés. Vö. 1937. évi VIII. tc. 1. § (1) bekezdés; 1925. évi XXVI. tc. 62. § (4) bekezdés, 93. § (2) bekezdés.

¹¹ Meizler Károly beszéde, 1938. április 5. In KN XVII. kötet, 581. p.

¹² 1938. évi XIX. tc. 80. § (6) bekezdés.

¹³ A képviselőház közjogi bizottságának jelentése „az országgyűlési képviselők választásáról” szülő 546. számú törvényjavaslat tárgyában. In KI IX. kötet, 426. p.

¹⁴ Vö. 1937. évi VIII. tc. 2. §; 1925. évi XXVI. tc. 62. § (4), (5) bekezdés.

- ¹⁵ Indokolás „az országgyűlési képviselők választásáról” szóló törvény javaslatához. In *Az 1935. évi április hó 27-ére összehívott Országgyűlés Felsőházának irományai, VII. kötet*. Budapest, 1938. Athenaeum, 123–124. p.
- ¹⁶ Vázsonyi János beszéde, 1938. március 31. In KN XVII. kötet, 423. p.
- ¹⁷ 1938. évi XIX. tc. 80. § (3) bekezdés.
- ¹⁸ Dulin Jenő beszéde, 1938. április 1. In KN XVII. kötet, 478. p.
- ¹⁹ Vázsonyi János indítványa, 1938. április 6. Uo. 586. p.
- ²⁰ Dulin Jenő beszéde, 1938. április 1. Uo. 478. p.
- ²¹ Meizler Károly beszéde, 1938. április 5. Uo. 581. p.
- ²² Farkas István indítványa, 1938. április 6. Uo. 584. p.
- ²³ 1938. évi XIX. tc. 214. § (1) bekezdés.
- ²⁴ Vázsonyi János indítványa, 1938. április 6. In KN XVII. kötet, 585. p.
- ²⁵ 1938. évi XIX. tc. 80. § (4) bekezdés. Vö. 1937. évi VIII. tc., 1 §.
- ²⁶ Uo. 80. § (5) bekezdés.
- ²⁷ Vázsonyi János indítványa, 1938. április 6. In KN XVII. kötet, 585. p.
- ²⁸ Farkas István indítványa, 1938. április 6. Uo. 584. p.
- ²⁹ Csoór Lajos beszéde, 1938. április 6. Uo. 586. p.
- ³⁰ Farkas István indítványa, 1938. április 6. Uo. 584. p.
- ³¹ 1938. évi XIX. tc. 81. § (1) bekezdés. Vö. 1937. évi VIII. tc. 1. § (2) bekezdés.
- ³² Vázsonyi János beszéde, 1938. március 31. In KN XVII. kötet, 423–424. p.
- ³³ Meizler Károly beszéde, 1938. április 6. Uo. 589. p.
- ³⁴ 1925. évi XXVI. tc. 62. § (5) bekezdés.
- ³⁵ 1938. évi XIX. tc. 82. § (1) bekezdés.
- ³⁶ Vö. Törvényjavaslat az országgyűlési képviselők választásáról, 79. § (2) bekezdés. A képviselőház közjogi bizottságának szövegezése szerint. In KI IX. kötet, 475. p.
- ³⁷ Lányi Márton előadó indítványai, 1938. április 6. In KN XVII. kötet, 587–590. p.
- ³⁸ Széll József belügyminiszter beszéde, 1938. április 6. Uo. 586. p.
- ³⁹ Petrovác Gyula beszéde, 1938. március 30. Uo. 384. p.
- ⁴⁰ Vázsonyi János indítványa, 1938. április 6. Uo. 585. p. Vö. 1938. évi XVII. törvénycikk az egyesületi szabadsággal elkövetett visszaélések megtorlásáról, 1. §.
- ⁴¹ Csoór Lajos beszéde, 1938. április 6. In KN XVII. kötet, 586. p.
- ⁴² Meizler Károly beszéde, 1938. április 6. Uo. 588–589. p.
- ⁴³ Vázsonyi János indítványa, 1938. április 6. Uo. 585. p.
- ⁴⁴ Meizler Károly beszéde, 1938. április 6. Uo. 588. p.
- ⁴⁵ Vázsonyi János indítványa, 1938. április 6. Uo. 586. p.
- ⁴⁶ Uo.
- ⁴⁷ 1938. évi XIX. tc. 226. § (2) bekezdés.
- ⁴⁸ Meizler Károly beszéde, 1938. április 6. In KN XVII. kötet, 589. p.
- ⁴⁹ 1938. évi XIX. tc. 82. § (4) bekezdés b) pont.
- ⁵⁰ Uo. 82. § (5) bekezdés.
- ⁵¹ Meizler Károly beszéde, 1938. április 6. In KN XVII. kötet, 588. p.
- ⁵² Uo.
- ⁵³ 1938. évi XIX. tc., 126. §.
- ⁵⁴ Meizler Károly beszéde, 1938. április 6. In KN XVII. kötet, 600. p.
- ⁵⁵ [https://hu.wikipedia.org/wiki/Széll_József_\(politikus\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Széll_József_(politikus)).
- ⁵⁶ Propper Sándor beszéde, 1938. április 6. In KN XVII. kötet, 599. p.
- ⁵⁷ 1937. évi VIII. tc. 4. §.
- ⁵⁸ 1938. évi XIX. tc. 78. § (1) bekezdés.
- ⁵⁹ Uo. 78. § (2). Hogy ezeket az összegeket viszonyítani tudjuk, megemlítjük, hogy 1 kg arany értéke akkoriban 3800 pengő körül volt.
- ⁶⁰ Petrovác Gyula beszéde, 1938. március 30. In KN XVII. kötet, 384. p.
- ⁶¹ Propper Sándor beszéde, 1938. április 5. Uo. 577. p.
- ⁶² Meizler Károly beszéde, 1938. április 6. Uo. 575–576. p.
- ⁶³ Mózes Sándor beszéde, 1938. április 5. Uo. 579. p.
- ⁶⁴ Propper Sándor beszéde, 1938. április 5. Uo. 576. p.
- ⁶⁵ Farkas István beszéde, 1938. április 5. Uo. 578. p. Megjegyezzük, hogy 1938-ban még mindig az 1901. évi XXIV. tc. volt hatályban az összeférhetlenségre vonatkozóan. Hivatkozva 1938. évi XIX. tc., 56. § (1) bekezdés 7. pont.
- ⁶⁶ Ifj. Balogh István beszéde, 1938. április 5. Uo. 580. p.
- ⁶⁷ Farkas István beszéde, 1938. április 5. Uo. 577. p.
- ⁶⁸ Propper Sándor beszéde, 1938. április 5. Uo. 576. p.
- ⁶⁹ Vázsonyi János beszéde, 1938. április 5. Uo. 578., 584. p.
- ⁷⁰ Csoór Lajos beszéde, 1938. április 5. Uo. 577. p.
- ⁷¹ Meizler Károly beszéde, 1938. április 6. Uo. 575. p.
- ⁷² Buchinger Manó beszéde, 1938. április 6. Uo. 599. p.
- ⁷³ [https://hu.m.wikipedia.org/wiki/Fájl:Buchinger_Manó_és_felesége_\(Vajda_M._Pál,_1917\).jpg](https://hu.m.wikipedia.org/wiki/Fájl:Buchinger_Manó_és_felesége_(Vajda_M._Pál,_1917).jpg).
- ⁷⁴ Tahy László belügyi államtitkár beszéde, 1938. április 5. In KN XVII. kötet, 580. p.
- ⁷⁵ 1938. évi XIX. tc. 125. § (1) bekezdés.
- ⁷⁶ Lányi Márton előadó indítványai, 1938. április 6. In KN XVII. kötet, 598. p.
- ⁷⁷ 1938. évi XIX. tc. 125. § (2) bekezdés.
- ⁷⁸ Propper Sándor beszéde, 1938. április 5. In KN XVII. kötet, 576., 599. p.
- ⁷⁹ Buchinger Manó beszéde, 1938. április 6. Uo. 598. p.
- ⁸⁰ Mojzes János bekiabálása Soltész János beszéde, 1938. április 5. Uo. 574. p.
- ⁸¹ 1925. évi XXVI. tc. 62. § (20) bekezdés.
- ⁸² Lányi Márton előadó indítványa, 1938. április 5. In KN XVII. kötet, 572. p.
- ⁸³ 1938. évi XIX. tc. 75. § (2) bekezdés.
- ⁸⁴ KN XVII. kötet, 575. p.
- ⁸⁵ Kelemen Kornél beszéde, 1938. április 5. Uo.
- ⁸⁶ Csoór Lajos beszéde, 1938. április 6. Uo. 572. p.
- ⁸⁷ Vázsonyi János beszéde, 1938. április 5. Uo. 574. p.
- ⁸⁸ Meizler Károly beszéde, 1938. április 6. Uo. 573. p.
- ⁸⁹ Csoór Lajos beszéde, 1938. április 6. Uo. 573. p.
- ⁹⁰ 1921. évi III. tc. Lásd ehhez DRÓCSA Izabella: A politikai büncselekmények szabályozása Magyarországon, különös tekintettel a 20. században megalkotott rendtörvényekre. In FEJES Zsuzsanna (szerk.): *Jog határok nélkül*. Szeged, 2018. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 61–72. p.
- ⁹¹ Peyer Károly beszéde, 1938. április 5. In KN XVII. kötet, 573. p.
- ⁹² Vázsonyi János beszéde, 1938. április 5. Uo. 574. p.
- ⁹³ Soltész János beszéde, 1938. április 5. Uo.
- ⁹⁴ Meizler Károly bekiabálása Farkas István beszédébe, 1938. április 6. Uo. 584. p.
- ⁹⁵ A korabeli európai összehasonlító adatokhoz lásd BERCZ Sándor: *A tökéletes választójog*. Budapest, 1932. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 94–130. p. Berecz könyvének legfontosabb forrása Karl Braunias 2020-ban reprintben is megjelent német nyelvű munkája: BRAUNIAS, Karl: *Das parlamentarische Wahlrecht. Das Wahlrecht in den einzelnen Staaten*. Berlin–Leipzig, 1932. De Gruyter.
- ⁹⁶ Lásd erre vonatkozóan Csilléry András számításait is. In KN XVII. kötet, 363. p.
- ⁹⁷ A Szálasi-szakirodalom igen bő, jogtörténelmi szempontból egy munkát említünk: ZINNER Tibor – RÓNA Péter: *Szálasiék bilincsből I–II*. Budapest, 1986. Lapkiadó.
- ⁹⁸ Az egymással összefogó nyilaspartok színeiben azonban összesen 48 képviselőt választottak be. Lásd <https://tti.abtk.hu/terkepek/1939-nemzetgyulesi-valasztasok>; HUBAI László: *Magyarország XX. századi választási atlasza. I. kötet*. Budapest, 2001. Napvilág, 61–68. p.
- ⁹⁹ Ifj. Balogh István beszéde, 1938. április 5. In KN XVII. kötet, 580. p.
- ¹⁰⁰ Lásd ehhez BOROS Zsuzsanna – SZABÓ Dániel: *Parlamentarizmus Magyarországon (1867–1944)*. Budapest, 2008. ELTE Eötvös Kiadó.
- ¹⁰¹ Ifj. Balogh István beszéde, 1938. április 5. In KN XVII. kötet, 579. p.
- ¹⁰² Lásd fő művét ACSAY Tihamér: *Lajstromos szavazás egyéni választással. A választójog kérdései*. Budapest, 1934. Magyar Nemzetpolitikai Társaság.

1. Az országbírói tisztség kialakulása

Kezdetben a király mint teljhatalmú úr ítélte az összes országlakó felett, de teendői sokasodásával a királyi jelenlét bíróságán helyettesre volt szüksége. Először az udvarispán, későbbi nevén a nádor látta el a feladatot, de amikor a nádor a királyi udvarból vidékre távozott, a királyi pecsétet nem vihette magával:

„Azt is akarjuk, hogy ha olykor a nádorispán hazamegy, a király és az udvar pecsétjét hagyja annál, aki helyetteseképpen ott marad, hogy miképpen a királynak egy udvara van, úgy pecsétje is egy legyen. Ameddig pedig eme [nádor]ispán otthon marad, pecsétjét senkire se küldje, csupán azokra, akiket udvarnokoknak mondanak, és akik önként, saját akaratukból mennek hozzá, azok felett legyen neki szabad ítélkezni.”¹

Ahogy az Szent László III. dekrétumának 3. része is rögzíti, a nádornak távolléte esetén helyettesre volt szüksége. E helyettesi tisztség pedig az udvarbíróra (*comes curialis*) szállt, akit a 12. századtól országbírónak (*comes curiae regiae*) neveztek, és aki egy rövid időre a királyi udvar pénzügyei körüli feladatok intézését is ellátta.²

A királyi tanács tagjaként kül- és belpolitikai kérdésekben is felszólalt, de fő tevékenysége alapvetően a királyi udvarban folytatott bíraskodás volt. Bár 1370-ben kísérletet tettek arra, hogy a királyi városok peres ügyei is országbírói hatáskörbe kerüljenek, ezt elvetették, így megmaradt nemesek ügyeiben eljáró bírónak. Ítélszékének kiterjedt oklevéladó működését az országbírói ítélőmester működtette, az országbírói jegyzők segítségével.³

2. Az országbírói működés önállósulásának kezdetei

A tisztséget először egy 1138-ból származó dokumentumban említik a nádorral, innentől kezdve kétségtelenül elkülönül és megkülönböztetendő az országbíró, azaz már nem mint a nádor helyettese, hanem mint önálló nagybíró folytatta működését.⁴ Emellett a 12. századtól átvette a nádortól a királyi udvar irányítását és ideiglenesen gazdasági teendőit is.⁵ Később, mikor a nádor már saját jogán vidéken bíraskodott, az országbíróra maradt a teljes királyi kúriai ítélkezés, vagyis már ő képviselte és helyettesítette a királyt ezen a fórumon, méghozzá állandó jelleggel.⁶

Az országbírót a királyi tanács meghallgatása után az uralkodó nevezte ki,⁷ a nádort követő legfőbb tisztség volt a királyi udvaron belül. Önálló bírói hatásköre a királyi jelenléti bíróságán delegált bíróként való ítélkezésből fejlődött ki a 13. század második felére. Ugyanakkor saját bírói joghatósága ellenére működése nem különült el teljes mértékben a királyétól: panaszfelvételt, valamint az első perbe idézés, továbbá az első *evocatio* alkalmával az országbíró a király nevében és annak pecsétjével járt el. A per további iratait már saját nevében és pecsétjével adta ki.⁸

Bíró Zsófia

Az országbíró bíraskodása a királyi udvarban*

Az országbíró kiváltsága volt, hogy az 1222. évi Aranybulla 9. cikkének értelmében a királyi udvarban bárki perében ítéltetett, és az ott indult pereket akár az udvaron kívül is befejezhette.⁹

„Udvari ispánunk, amíg az udvarban tartózkodik, mindenki fölött ítéltet, és az udvarban elkezdett ügyeket bárhol befejezheti. De ha a birtokán tartózkodik, nem küldhet poroszlót, a feleket sem idézheti meg.”¹⁰

Ezt erősítette meg II. András 1231. évi dekrétuma is. Személyesen ugyanakkor ritkán járt el, többnyire helyettese, az alországbíró ült az ítélői székben, egészen az Anjou-kor végéig.¹¹

Eljárása színességét tekintve többször ítélkezett egyházi és világi birtokvitákban, gyilkossági, hatalmaskodási és más bűncselekmények esetén; megbízásokat adott a megyéknek és a hiteleshelyeknek is, sőt néha az országbírói hivatal maga is hiteleshelyi feladatokat töltött be.¹² Olykor még ítéletet hozott nemcsak közvetlenül a hatáskörébe tartozó ügyekben, hanem hozzá való fellebbezések kapcsán is: „[...] választott elöljárójuk által ítéltesse, az ügyek nehézsége miatt pedig az nem lévén elégséges, a nádorispán vagy királyi ítélőszék elé idéztesse.”¹³ A 13. századtól egyre nagyobb hangsúlyt kaptak az oklevél általi bizonyítások (ami az írásbeliség terjedésére is utalt), ráadásul I. Károly uralkodása alatt olyan esetről is tudni, ahol huszonnégy eskütársat kötelezett eskütételre.¹⁴

3. Az alországbíró rövid „felemelkedése”

Az országbíró helyett – főleg az Árpád-korban – többnyire helyettese, az alországbíró járt el, első kiadott oklevele 1221-ből ismert. Mivel az országbíró teendői is megsaporodtak, helyettesre volt szüksége, akire – amikor az udvart elhagyta – pecsétjét hagyta: „Ha a Judex Curiae a Curiából távozik, a Curia pecsétjét annak hagyja, ki helyében ott marad.”¹⁵

Helyettesét – néhány kivételtől eltekintve – maga az országbíró nevezte ki, akinek a hivatali ideje is megfelelő kinevezője idejével.¹⁶ Működését tekintve ítéleteit kezdetben az országbíró utólagos megerősítése jellemezte, de a 13. század végére az alországbírói szék hangsúlyosabbá

vált az országbíróénál is: Budáról, a királyi udvarból adta ki ítéletleveleit, amiknek a száma jóval meghaladta az országbíróét, sőt, a királyné 1295-ben mint a király albírája utalt rá. Továbbá 1293-ban az uralkodó már maga nevezte ki az alszágbíró, nem pedig az országbíró. Gerics József szerint ebből arra is lehet következtetni, hogy a király az albírói fórumra mint személyes bíraskodásának helytartósága tekinthetett. Ezzel az alszágbíró majdhogyanem kiszakadt a familiáris rendszerből és önálló, országos tisztséget alkotott.¹⁷

Az alszágbíró immár nemcsak az országbíróval, hanem a királlyal is szoros kapcsolatot ápol. Nem véletlenül, hiszen ekkorra már az országbíró inkább politikai tisztségnek számított, ezért szükség volt egy ténylegesen is bírói feladatot ellátó személyre a királyi kúriában, ahol az alszágbíró most már nem az országbíró, hanem a király hatóságát képviselte.¹⁸

Mint említettem, az alszágbíró néhány ritka esettől eltekintve az országbíró nevezte ki. Ugyanakkor e szokástól eltérő kivételes kinevezéseknek megvolt a maguk jelentősége: egyrészt a király bírói kinevezési joga került szembe a bárók – és magának az országbírónak – akaratával, másrészt a már említett ügyteher vezetett az albírói szék megerősödéséhez.¹⁹

Az 1260-as évektől kezdődően megindult egy lassú átmenet, amelynek rövid ideig tartó eredményeként a királyi jelenlétet és magát az uralkodót már nem az országbíró, hanem az alszágbíró képviselte a kúrián. Kezdetben csak egyre többször tűnik fel az alszágbíró a király környezetében, a király elé vitt ügyeket tárgyalva, de még országbírói alárendeltként. Később, amikor az országbíró politikai teendőivel vált elfoglalttá, helyettese még inkább átvette ítélezési szerepét az udvarban.²⁰

III. Andrástól kezdődően viszont megváltozott az udvar berendezkedése: a királyi tanács szerepkörének erősödésének is köszönhetően a királlyal a nemesek és főpapok egyre inkább osztoztak a hatalmon, és szorgalmazták egy állandó, budai székhelyű bírói fórum felállítását, ahol egy Pál nevezetű alszágbíró a király megbízásából már önállóan folytatott bírói tevékenységet, és hozta meg ítéletét 1292-ben.²¹ Ezt követően az 1293 és 1301 közötti időszakban az alszágbírói ítéletlevelek megsaporodtak, az országbíró pedig szinte teljesen visszaszorult az ítélezési feladatait illetően.²²

A királyi jelenlétet ebben az időszakban kizárólag az alszágbíró képviselte. Köszönhette mindezt az országbíró politikai feladatainak, annak, hogy a zászlósúr – saját gazdasági érdekeit is figyelembe véve – szívesebben tartózkodott saját birtokain, illetve az ügyek folyamatos sokasodásának. Így történt, hogy az országbíró „meghosz-

szabított kezéből” a király saját nevében és képviselőként eljáró bírja lett az alszágbíró.²³

Azonban az Anjouktól kezdődően a királyi udvar legfőbb bírja ismét az országbíró lett (lévén a nádor bíraskodása vidékre tevődött át 1342-ig), köszönhetően annak is, hogy I. Károly a nehezen megszerzett trónt és hatalmat a híveinek juttatott magas tisztségek által is biztosítani kívánta.²⁴

4. Az országbíró ítélezése a királyi kúriában

Akárcsak az ország többi nagybírája, az országbíró is a királyi kúria bíróságaiiban ítélezett. Az Anjou-kortól kezdődően az országbírók leginkább Budán, majd I. Károly átmeneti székhelyén: Temesváron, aztán az Anjou központként állandósuló Visegrádon folytatták ítélező tevékenységüket.²⁵ A 13. századtól kezdődően – miután a nádor bíraskodási tevékenysége nagyrészt vidékre tevődött át – a királyi jelenlét (*praesentia regia*) az országbíró kezébe került. Így amennyiben valakit a király jelenlétére idéztek, annak az országbíró és bírótársai előtt kellett megjelennie. Az országbíró inntól kezdve a kúriában zajló perek rendes bírójának számított, néhány kivételtől eltekintve, amikor az uralkodó másként rendelkezett, és saját hatáskörébe vonta az ügyeket.²⁶

Az ügyek sokasodásával azonban nemegyszer előfordult, hogy a király saját, személyes eljárása helyett mégis az országbíróra bízta az ítélezést. A kúria lovagi becsületbíróságán (*curia militaris*) sem történt ez másként. E bírói fórum adott helyet az uralkodó osztály tagjainak becsületét sértő panaszok elbírálásának, ahol a feleket mindig személyes megjelenésre idézték, és a bizonyítást bajvívással folytatták le.²⁷

Az országbíró hatáskörébe tartozott azoknak a peres ügye is, akiket a királyi kiváltságok kiemeltek a vármeigyék vagy más bíróságok joghatósága alól, de ugyanúgy az országbíró ítelt királyi privilégium alapján folyó birtokperekben, illetve az alsóbbrendű bíróságok ellen, panaszokán a királyi kúriába került ügyekben is.²⁸

1347-ben Budára költözött a királyi udvar, és mint a királyhoz szorosan kötődő tisztség, az országbíró, akkor Nagymartoni Pál is Budára tette át bírói székhelyét.²⁹ Munkáját nem egyesbíróként végezte, hanem meghatározott nemes urak körében, tanácsban járt el, ám a tanács tagoknak csak véleménynyilvánításra volt jogosultságuk, az ítéletet az országbíró mindig önállóan, a királyt képviselve hozta meg. Esetenként az immár újra familiárisként értel-

Nagymartoni Pál országbíró pecsétje³³

mezhető alországbíró is a bírótársak körében tartózkodott, ritkán önállóan is ítelt, ura megbízásából.³⁰

Nagymartoni Pál országbíró működésének idejéről számos forrás maradt ránk, így lehetséges rekonstruálni a perek általános lefolyását. A perek többnyire a király jelenlétén indultak, ahol a felperes előadta panaszát, majd a király nevében kiadott parancslevéllel a király jelenlétére idézték az alperest, ahol az országbíró ítélkezett. A felek meghallgatása az oktávák alkalmával történt,³¹ de természetesen olyan is előfordult, hogy egy peres ügyet el kellett halasztani, akár királyi parancs, akár az egyik fél meg nem jelenése okán, de olykor a felek közös kérelmére is. Megeesett, hogy egy-egy nagyobb horderejű ügynél, amennyiben fontos nemesi vagy főpapi bírótársak távol maradtak, szintén a halasztás mellett döntött a bírói fórum. A peres felek együtt várakoztak a bíróság előtt, ahol a felperes kikiáltását követően az alperesnek kellett jelentkeznie és az ügy okát megérdeklődni. A felek ügyvédvalló levél által ügyvédjeikkel is képviseltethették magukat.³²

Miután a felperes előadta a kereset tárgyát, az alperesnek kellett válaszolnia, de válaszában nem feltétlenül kellett megfelelnie az őt perlőnek, hanem a pert akadályozó indokokat is felhozhatott, például, hogy az ügy nem országbírói hatáskörbe tartozik. Az alperesek természetesen többnyire tagadták a felperesek állításait. Ezt követően az országbíró elrendelte a felek állításainak bizonyítását, legtöbbször egyszerű tudományvétel formájában. A tudományvételt a királyi emberek és hiteles helyek lefolytatták, majd az alperes ellen szóló tudományvételek számától függően szabta meg az országbíró az alperes „ellenbizonyítási” módját. Ahhoz, hogy az alperes szabaduljon a vádak alól, volt, hogy teljes körű esküt kellett letennie, esetleg tanúbizonyítást kellett eszközölnie, de előfordult, hogy párbaj útján akarták rendezni az esetet, amire a felek egymást is kihívhatták. Párbaj esetén a tanúbizonyítás eredményétől függően az alperes általában nehezített körülmények között kellett, hogy megvédje a maga igazát, például bajvivója rosszabb minőségű fegyvereket vehetett csak magához.³⁴

Amennyiben az alperes nem jelent meg a párbajon és az hűtlenségi ügy kapcsán lett volna esedékes, úgy az országbíró fő- és jószágvesztésre ítélte az alperest. Ugyanakkor, ha még a párbaj előtt egyezsége jutottak, akkor azt nem kellett végrehajtani. Ebben az esetben békebírságot kellett megfizetniük az országbíró részére.³⁵

A földbirtokokkal kapcsolatos ügyekben a 14. századtól elterjedt az oklevelekkel történő bizonyítás. A peres ügyek esetében pedig általánosságban elmondható, hogy Nagymartoni Pál idejéből ránk maradt források alapján kiderült, hogy a felek még ítélet előtt kiegyeztek egymással.³⁶

5. Az országbíró és a helytartóság összefonódása

A mohácsi vészt követően a magyar király – Habsburg uralkodó – nem tartózkodott az országban, ezért őt a nádor helyettesítette mint helytartó, aki kormányzati tevő-

kenysége mellett a 17. századtól bírói teendőket is ellátott e minőségében. Rövid idő elteltével a helytartó tisztsége különvált a nádortól, azzal, hogy ha a nádori méltóság betöltetlen, akkor a bíraskodási ügyeket a nádori helynök intézte. A nádor hét bírótárral járt el, a 17. századtól ez volt a helytartói tanács. Ha a nádori tisztség épp üresen állt, akkor ennek élén is a nádori helynök járt el.³⁷

II. Lajos halála után I. Ferdinánd elődje özvegyét, Mária királynét nevezte ki az ország helytartójának, mert csehországi ügyei elszórták és nem tudott Magyarországra jönni. Érdekesség, hogy ekkor még a nádori tisztség betöltött volt. 1527-ben Ferdinánd Báthory Istvánt nevezte ki új helytartójává, akinek kinevező levele egyértelműen rámutatott arra, hogy a király a helytartó elnöklete alatt működő, állandó tanácsot kívánt kialakítani. A tanács bírói jogkörrel rendelkező tagjai továbbra is ellátták igazságszolgáltatási teendőiket, mintha csak az uralkodó is az országban tartózkodott volna.³⁸

Báthory István 1530-as halálát követően a tanácsot kényszerűségből Szalaházy Tamás kancellár és Thurzó Elek országbíró vezette tovább, majd 1531-ben legitím felhatalmazást is kaptak az uralkodótól, amely a következő országgyűlésig szólt, és hatáskörüket általánosságban állapította meg. Feladataik közé tartozott az igazságszolgáltatás és az ország ügyeinek intézése.³⁹

Az országgyűlés azonban elmaradt, nádort tehát a rendek nem választottak, viszont a király rendezte a helytartóság kérdését, és 1532-ben Thurzó Elek országbíró nevezte ki helytartójává. A helytartó pontosan meghatározott jogkörei mellett a király az igazságszolgáltatást jelölte meg Thurzó Elek fő feladatául, ráadásul ítéletei ellen nem volt helye fellebbezésnek. Az 1537:24. tc. értelmében bírói hatásköre tovább szélesedett: a sürgős, hatalmaskodási és magszakadási perekben – feltéve hogy a rendes bíróságok szünetelnek – a helytartó az országban bárhol megszakítás nélkül ítélkezhetett. Ezt később magyar tanácsosok tiltakozásának hatására I. Ferdinánd úgy változtatotta meg, hogy az igazságszolgáltatás a továbbiakban a régi szokás szerint kellett hogy történjék.⁴⁰

Összességében Szalaházy Tamásnak és Thurzó Eleknek, valamint utódaiknak köszönhető, hogy a török időkben is fennmaradt a helytartói tanács, amely a 17. század végére Hétszemélyes Táblává alakult.

Az elkövetkező Habsburg királyok idején már az uralkodó elnöklete nélkül működtek a magyar királyi kúria bíróságai, őt rendszerint a nádor vagy a helytartó helyettesítette. Az 1609:70. törvénycikk értelmében a nádor mellett három főpap és három báró volt a bíróság tagja, közülük egyik legtöbbször az országbíró, személyesen. Ebből a főruból alakult ki a 17. század végére a Hétszemélyes Tábla, amely az ország rendes bírától fellebbezett ügyeket tárgyalta.⁴¹ Amennyiben a nádor nem tudta ellátni elnöki feladatait, úgy az országbíró helyettesítette.⁴²

Az 1651:101. tc. értelmében olyan helyzet is előállt, amikor az országbíró ellenőrizte a nádor által hozott ítéleteket, illetve országbíró ítéleteit esetenként maga a király vizsgálta felül, megsemmisítette vagy helybenhagyta őket.⁴³

6. Az országbíró további tisztségei, feladatkörei

Akárcsak a nádor, az országbíró is kiadhatott bizonyítványokat, hiteles másolatokat, privilégiumok átíratát és parancsokat, megbízásokat adott a hiteles helyeknek. Az 1498:3. tc. értelmében országbírói hatáskörbe tartozott a végvárok részbeni felügyelete, azok állapotfelmérése, a királynak jelentés tétele.⁴⁴

Az 1608:3. tc. törvénycikk értelmében az országbírónak joga és tisztsége elvesztésének terhe mellett kötelezetté volt összehívni a nádorválasztó országgyűlést, amennyiben azt az uralkodó egy éven belül nem tette meg. A nádor helytartói feladatainak ellátása okán az országbíróra hárult a királyi kúria állandó elnöklete, akárcsak a hét-személyes tábláé 1723 és 1868 között. Továbbá 1723-tól a helytartótanács másodelnöki tisztségét is betöltötte, szintúgy az országgyűlés főrendi táblájában. Sőt egyszer megesett, hogy országbíróvá neveztek ki helytartóvá: 1531-ben I. Ferdinánd bethlenfalvi gróf Thurzó Eleket.⁴⁵ Jelképes, ugyanakkor főúri szerepét hangsúlyozó feladata volt még koronázáskor a jogar vitele a koronázási menetben.⁴⁶

Hivatalát 1849-ben felfüggesztették, és majd csak 1860-ban állították vissza, amikor is gróf Apponyi Györgyöt neveztek ki országbíróvá, aki nevezetes az 1861. évi Országbírói Értekezlet összehívásáról is. Az 1868. évi LIV. törvény értelmében az országbíró a semmitószéki osztály elnöki tisztségét töltötte be a megújított Magyar Királyi Kúriában, majd 1882-től 1884-ig a Kúria elnöke is lett egyben. Miuután pedig a 19. század második felében a nádorválasztás elmaradt, az országbíró mint az országgyűlés főrendi házának legmagasabb rangú tagja, annak elnöki székét is betöltötte, amikor a király arra ki-nevezte.⁴⁷

7. Az országbíró vagyoni viszonyai

Az országbíró jövedelmei három forrásból voltak eredeztethetőek: az ítélezésből és bírságokból származó bevételek (az ítélet szerinti vagyon kétharmada) képezték az egyik részét, másrésztől tisztségével együtt szolgálati birtokok (*honor*: beszercei várispánság, tehát a váruradalmak jövedelmei) is jártak, harmadrésztől pedig egyéb, az uralkodó által rábízott és sikeresen teljesített feladatok és szolgálatok kapcsán megszerzett királyi jutalmak és adományok. Ítélezése kapcsán bevételhez juthatott még a

már említett esetben, miszerint a felek egyeségre jutnak; ekkor bírói engeszteléseként békebírságot kellett fizetniük. A bírói bevételek az országbíró gyarapodása mellett a bírósági szervezet fenntartására is szolgáltak, fedezték a személyzet és a hivatal fenntartási költségeit.⁴⁹

Összességében két évtizednyi országbírói működéssel kivételes méretű vagyonra lehetett szert tenni, nem véletlenül a király legfőbb és leghűségesebb kegyeltjei részesülhettek e kinevezésben.

8. A királyné jelenléte és a királynéi országbíró

A király jelenléti bírósága mellett – ahol az országbíró elnökölt – létezett egy hasonló megnevezésű fórum is, a „királyné jelenléte”, amelynek pedig nem más, mint a királynéi országbíró állt az élén. E bíróságon a 14. századtól növekedett meg a tárgyalat ügyek száma, elsősorban a királyné birtokait érintő jogviták kapcsán, majd sorra kerültek egyéb, végrendeleti, vám, hatalmaskodási és határjárás ügyek is. Hamarosan a kúria országos bíróságai között tartották számon.⁵⁰

Apponyi György⁴⁸

9. Összegzés

Országbírónak lenni a történelem folyamán bármely időszakban az „életpályamodell” egyik csúcspontjának számított. Az uralkodók az állami tisztségek ranglétráján egyre feljebb lépkedő kegyeltjeiknek egyfajta jutalomként nádori, vajda, bán, vagy országbírói kinevezést adományoztak, több-

éves, hűséges áldozataikért cserébe. Tanulmányomban végigkövettem, hogyan alakult ki a nádort kezdetben alkalmanként helyettesítő udvarbíróból az ország egyik legnagyobb befolyással rendelkező zászlósúri tisztsége. Az 1138-ban elkülönülő, immár önálló, rendes, illetve a négy nagybíró egyikeként emlegetett országbíró, a királyi tanács tagja, a 13. század második felére a királyi kúria élére állt, és mint a nádort követő legfőbb tisztség, a királyi udvarban bárki perében ítéltetett, és az ott indult pereket akár az udvaron kívül is befejezhette.

1530-tól kényszerpályán, 1531-től legitim módon is a helytartói tanács élén állt az országbíró, majd 1532-től a helytartói tisztséget is betöltötte Thurzó Elek személyében. Ekkor némi átfedés érzékelhető a kormányzati és a bírói hatalom között, akárcsak korábban a nádor esetében.

1608-tól szintén az országbíró feladata volt összehívni a nádorválasztó országgyűlést, és a királyi kúria, valamint

a Hétszemélyes Tábla is az országbíró elnökletével működött. 1723-tól a helytartótanács és az országgyűlés felső táblájának másodelnökeként fungált, végül a kiegyezést követően a Királyi Kúria semmítőszéki osztályának elnöke, majd a teljes Kúria elnökévé lépett elő. A 19. század végén pedig az országbíró volt az országgyűlés főrendiházának legmagasabb rangú tagja, esetenként elnökölt is rajta.

Vagyis akárcsak a nádor, az országbíró sem kizárólagosan a bíraskodásban volt érintett, hanem ugyanúgy államügyek változatos sora tartozott felelőssége alá, nemegyszer a törvényhozásban is fontos szerepet töltött be, valamint nem feledhető a királyi tanácsban mint részben végrehajtói szervben való tagsága sem. Összességében az országbíró működése is átszötte mind a három hatalmi tényező működését.

BIRÓ, ZSÓFIA

Die Rechtsprechung des Oberlandesrichters (comes curiae regiae) im königlichen Hof

(Zusammenfassung)

Ursprünglich übte der König von Ungarn die richterliche Gewalt an seinem Königshof aus, entweder persönlich oder durch ernannte Richter. Der erste Beauftragte des Königs war der Palatin (*palatinus*), der als Verwalter des königlichen Siegels im Namen des Königs urteilte. Wenn der Palatin den königlichen Hof verließ, wurde sein leeres Amt durch den *comes curialis*, später genannt, ausgefüllt: *comes curiae regiae*. Später, als der Palatin bereits auf dem Lande urteilte, übernahm der *comes curiae regiae* die Leitung des königlichen Hofes und vorübergehend auch die wirtschaftlichen Aufgaben des Palatins. Damit

wurde der *comes curiae regiae* zum Vertreter und Stellvertreter des Königs und urteilte in dessen Anwesenheit (*praesentia regia*). Neben der allgemeinen Funktionsweise des *comes curiae regiae* behandelt die Studie auch die kurzzeitige Stärkung der *vice comes curiae regiae* in der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts, den Verlauf der allgemeinen Prozessführung in der Zeit von Pál Nagymartoni und die Ära von Elek Thurzó als *comes curiae regiae* und *locumtenens*. In ihrer Zusammenfassung kommt die Studie zu dem Schluss, dass der *comes curiae regiae* nicht nur im Gericht tätig war, sondern auch für eine Vielzahl von Staatsangelegenheiten zuständig war.

Jegyzetek

* A tanulmány az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-19-3-I kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának szakmai támogatásával készült.

¹ Szent László harmadiknak tulajdonított dekrétumának első része. 3. A nádorisápnáról. In MEZEY Barna (szerk.): *A magyar jogtörténet forrásai. Szemelvénygyűjtemény*. Budapest, 2000. Osiris Kiadó, 100. p.

² BERTÉNYI Iván: Főbb magyar méltóságviselők a középkorban. A nádor, az országbíró és a tárnokmester. *História*, 1979. 1. sz. 32. p.

³ Uo.

⁴ BERTÉNYI Iván: *Az országbírói intézmény története a XIV. században*. Budapest, 1976. Akadémiai Kiadó, 52. p.

⁵ DEGRÉ Alajos: *Magyar alkotmány- és jogtörténet*. Szerk. BÉLI Gábor. Pécs, 1950/51. IDRResearch Kft.–Publikon Kiadó – Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 85. p.

⁶ TIMON Akos: *Magyar alkotmány- és jogtörténet különös tekintettel a nyugati államok jogfejlődésére*. Budapest, 1918. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 179. p.

⁷ BERTÉNYI 1979. 32. p.

⁸ GERICS József: A magyar királyi kúriai bíraskodás és központi igazgatás Anjou-kori történetéhez. In CSIZMADIA Andor (szerk.): *Jogtörténeti tanulmányok I.* Budapest, 1966. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 285–286. p.

⁹ BÉLI Gábor: *Magyar jogtörténet. Az államalapítástól 1848-ig*. Institutiones Iuris. Pécs, 1995. Janus Pannonius Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, 92. p.

¹⁰ *II. András első dekrétuma – Az Aranybulla. 9. Az udvarbíróról*. MEZEY (szerk.) 2000. 104. p.

¹¹ BÉLI 1995. 93. p.

¹² BERTÉNYI 1976. 53–54. p.

¹³ Imre király a potoki telepéseknek adott szabadalom levele. Lásd FRAKNÓI Vilmos: *A nádori és országbírói hivatal eredete és hatáskörének történeti kifejlődése*. Pest, 1863. Pfeifer B. Ferdinánd, 140. p.

¹⁴ BERTÉNYI 1976. 53., 65. p.

¹⁵ III. László 3. törvénycikke. Lásd FRAKNÓI 1863. 142. p.

¹⁶ SZŐCS Tibor: Kinek az embere? Az alországbíró és az országbíró viszonya a 13. század második felében. *Történelmi Szemle*, 2016. 2. sz. 247. p.

¹⁷ GERICS 1966. 287. p.

¹⁸ SZŐCS 2016. 246. p.

¹⁹ Uo. 247. p.

²⁰ Uo. 251. p.

²¹ Uo. 254–255. p.

²² Uo. 258. p.

²³ Uo. 258–260. p.

²⁴ GERICS 1966. 288. p.

²⁵ BERTÉNYI 1976. 63. p.

²⁶ BÉLI Gábor: *A magyar bírósági szervezet és perjogtörténete*. Zalaegerszeg, 1996. Igazságügyi Minisztérium – Magyar Jogászegylet, 25. p.

²⁷ Uo. 28. p.

²⁸ Uo. 25. p.

²⁹ BERTÉNYI 1976. 91. p.

³⁰ DEGRÉ 1950/51. 114–115. p.

³¹ FRAKNÓI 1863. 145. p.

³² BERTÉNYI 1976. 82. p.

³³ <https://mek.oszk.hu/01900/01948/html/cd3m/kepek/c0395mn3083.jpg>.

³⁴ BERTÉNYI 1976. 83. p.

³⁵ Uo. 84–85. p.

³⁶ Uo. 87–88. p.

- ³⁷ BÉLI Gábor: A vármegyei nemesi bíraskodás szervezete 1723-ig. *Jogtörténeti Szemle*, 2017. 1–2. sz. 16. p.
- ³⁸ EMBER Győző: *Az újkori magyar közigazgatás története. Moháctól a török kiűzéséig*. Budapest, 1946. Irodalmi, Művészeti és Tudományos Intézet, 92–93. p.
- ³⁹ Uo. 93–94. p.
- ⁴⁰ Uo. 95–96. p.
- ⁴¹ DEGRÉ 1950/51. 260–261. p.
- ⁴² BÉLI 1995. 97. p.
- ⁴³ FRAKNÓI 1863. 148. p.
- ⁴⁴ Uo. 149. p.
- ⁴⁵ Uo. 150. p.
- ⁴⁶ BÖLÖNY József: Országzászlók az újkorban. *História*, 1980. 2. sz. 33–34. p.
- ⁴⁷ Uo.
- ⁴⁸ <https://static-cdn.hungaricana.hu/tile/thumb/gallery/fszekphoto/040518.ecw/>.
- ⁴⁹ ALMÁSI Tibor: Megjegyzések Nagymartoni Pál országbíró pályájához és működéséhez (1328–1349). *Acta Universitatis Szegediensis: Forum: Acta juridica et politica*, 2018. 2. sz. 17–18. p.
- ⁵⁰ BERTÉNYI 1976. 48., 59. p.

2021 decemberében megjelent
a *Jogtörténeti Szemle* két idegen nyelvű
(német, illetve angol) különszáma.

1. Bevezetés

A konzuli bíraskodás önmagában is sajátos jogintézménye a 19. század Európájának, azonban a magyar közjogtörténetben egyúttal olyan anomáliának is számított, amit egészen a századfordulóig nem sikerült a dualizmus elveinek megfelelően rendezni. Noha a külügyek intézését és a konzulatusi ügyeket érintették, mind az 1867. évi XII. tc., mind az Ausztriával megkötött és az 1867. évi XVI. tc.-be iktatott vám- és kereskedelmi szövetség hallgatott a konzuli bíraskodás intézményéről. A kiegyezést követően a magyar és az osztrák kormány törvényes rendezés hiányában abban állapodott meg, hogy

„a magyar korona országai az ozmán birodalomban megillető bíraskodás végleges szabályozásáig a fennálló állapotot fenntartják úgy, hogy ezen bíraskodást a magyar állampolgárokra vonatkozóan is a császári és a királyi konzuli hatóságok gyakorolják azon törvények és rendeletek értelmében, amelyek ezen területekre nézve kibocsáttattak.”¹

A konzuli bíraskodás intézményéről szóló monográfiájában Lers Vilmos így írt:

„A két állam-kormányzatnak jegyzékváltások s szóbeli tárgyalások alakjában bizonynyal már régen folyamatban állott vitája, melynek részleteiről azonban a nyilvánosság elé alig került ki valami, ezt a kérdést sem birta soha véglegesen tisztázni, de megegyeztek opportunisticé abban, hogy a konzuli bíraskodás gyakorlása közösnek mondassék ki.”²

A dualizmus rendszerének kialakítását követően a magyar kormányzat a kellemetlen közjogi kérdéseket is felvető, megörökölt és ideiglenesen elfogadott jogállapot reformját azonnal kezdeményezte. A magyar törekvések főként az első fokon bíraskodó konzuli hatóságoktól az osztrák felsőbbíróságokhoz vezető fellebbviteli rendszert kívánták átalakítani. Míg 1855 előtt a konzuli bíróságok által megítélt ügyek fellebbvitelét a konstantinápolyi internunciatúra látta el,³ addig az 1855. évi reformok a fellebbvitelt másodfokon a leMBERGI, a nagyszEBENI, a TEMESVÁRI, a BÉCSI, a ZARAI és a TRIESZTI osztrák főtörvényszékekhez és a zágrábi báni táblához irányították, míg végső és harmadfokon a Bécsi Ítéltő- és Semmítőszék járt el.⁴ A konzuli bíraskodás törvényes rendezése iránt a tárgyalások 1869-ben meg is indultak, azonban a kérdés összetettsége miatt és az osztrák kormánnyal való megegyezés kieszközlésének hiányában a reform még sokáig húzódot.⁵ Az 1880-as években a delegációk nyomására a külügyminiszter tárgyalásba bocsátkozott a magyar kormánnyal,⁶ a folyamatosan napirenden lévő kérdés végül a konzuli bíraskodásról szóló magyar 1891. évi XXXI. törvénycikkkel és az osztrák 1891. augusztus 30-i törvénnyel⁷ került rendezésre, amelyek 1898. január 1-jével léptek hatályba.

A magyar törvényjavaslat feletti heves országgyűlési vitákból⁸ egyértelműen kitűnik, hogy egy egyszerű szervezeti-eljárás reformnál jóval összetettebb kérdés állt

Szabó Mátyás

A konzuli bíraskodás reformjával kapcsolatos tárgyalások módozatai és közjogi kérdései (1891–1898)*

a jogalkotó előtt. A magyar közjogi felfogás értelmében tarthatatlannak minősült az az állapot, miszerint a konzuli bíróságoktól fellebbezett ügyekben magyar alattvalók felett osztrák bíróságok osztrák jog szerint ítélték, így a reform⁹ során az a megoldás született, hogy a fellebbezett perekben egy Konstantinápolyban felállítandó, a paritás elveit mind szervezetében, mind eljárásában tükröző fórum – a Cs. K. Osztrák és M. Kir. Konstantinápolyi Főtörvényszék¹⁰ – ítéljen.

A törvény elfogadásától a végrehajtó miniszteri rendeletek kiadásáig tartó bő hatévnyi kormányközi tárgyalássorozatnak a tétje nem volt csekélyebb, minthogy sikerül-e egy veszélyesen közös jellegűnek ható intézményt annak törvényes alapjaiban és szervezeti szabályozásában megfelelő – a magyar szuverenitást kidomborító – jogi kötésekkel ellátni?

2. A tárgyalások megindítása a törvény végrehajtásáról

A konzuli bíraskodásról szóló törvény

A M. Kir. Igazságügyminisztérium és a Tisza-kormány már az 1880-as évek közepétől dokumentálhatóan rendszeresen érintkezett az Alois Pražák vezette osztrák Cs. K. Igazságügyi Minisztériummal a törvény kidolgozása tárgyában,¹¹ ekkor a tervezetek még közös konzuli bíróságokról, közös konzuli felsőbbírásgról szóltak.

A magyar minisztertanácsban a törvénytervezet megvitatása során (1890) az első tárgyaláson felmerült a nyelvkérdés és a törvény végrehajtásának mikéntje, a második tárgyalás alkalmával a törvény hatályáról (10 év), módosításának és felmondásának lehetőségéről született döntés. A harmadik és a negyedik tárgyalás alkalmával a bírák és az elnök kinevezésének módjáról, a közös külügyminiszter szerepéről konzuli bíraskodási joggal való felruházás vagy új államban való bevezetése esetén, illetve a konzuli bíraskodás költségeinek a közös költségvetésből történő törlesztéséről határozott a minisztertanács.¹² Az eredeti osztrák javaslatához képest tehát már a törvényjavaslat előszentesítése előtt sikerült az osztrák feltől jelentős engedményeket kieszközölni. Azonban a törvényjavaslat tárgyalatása így is heves közjogi vitát robbantott ki. Az országgyűlési tárgyalásokat alaposan ismerteti Antal Ta-

más és Teschmayer Gábor, így ezeket részleteiben e tanulmányban nem tárgyaljuk.

Az országgyűlési vitának legfőbb pontjait összefoglalja Apponyi Albert határozati javaslata:

„1. a konzuli bíraskodást a magyar honosok felett a magyar király által kinevezett bírák a magyar király nevében gyakorolják; 2. ott, ahol a körülmények indokolják, külön magyar bírákat alkalmazzanak, máshol magukat a konzulokat nevezik ki magyar konzuli bírákká; 3. a magyar konzuli bírák a magyar jog szerint ítéljenek; 4. a fellebbvitel a hazai feltörvényszékekhez történjen; 5. a bírói illetékességet az alperes honossága állapítsa meg; 6. a védencek maguk dönthessék el, hogy az osztrák vagy a magyar honosokkal kívánnak-e egyenlő elbánásban részesülni; 7. a bírakra vonatkozó fegyelmi szabályokat a törvény állapítsa meg.”¹³

A leszavazott ellenzéki határozati javaslat és a heves vita is arra kényszerítette a kormányt, hogy a későbbi tárgyalásokon maximálisan törekedjen a majdani főtörvényszék nemzetközi, választott jellegének kidomborításához és a magyar igazságügyi szuverenitás megőrzéséhez.

3. A kormányközi tárgyalások menetrendje és módzatai (1891–1897)

A konzuli bíraskodásról szóló törvényt végül 1891-ben fogadta el az Országgyűlés, amelynek 21. §-a felhatalmazta a kormányt, hogy tárgyalásokat folytasson az osztrák kormányzattal és a közös külügyminiszterrel a törvény életbeléptetésének és végrehajtásának módzatairól.

„21. § Jelen törvény hatályba léptetik, ha a monarchia másik államában is törvény hozott, a mely a consuli bíraskodást a jelen törvényben foglalt elvekkel egyezőleg szabályozza. Ezen esetben a jelen törvény hatálybaléptének napját a magyar kir. ministerium rendeletileg állapítja meg.”

A törvény nyomán három végrehajtási rendelet előkészítését vették tárgyalás alá a kormányok:

- a) a cs. és kir. közös külügyminiszter rendeletének tervezetét a consuli bíróságok szervezési és ügyviteli szabályainak tárgyában,¹⁴
- b) a M. Kir. Minisztérium rendeletének tervezetét, a consuli bíraskodás szabályozásáról szóló 1891. évi

XXXI. tc. hatályba léptetése napjának megállapítása tárgyában,¹⁵

- c) végül a m. kir. igazságügyminiszter rendeletének tervezetét a consuli bíraskodásról szóló 1891. évi XXXI. tc. hatályba léptetésére és a consuli bíróságok szervezési–ügyviteli szabályainak megállapítására vonatkozó rendeletek kihirdetése tárgyában.¹⁶

Mivel a konzuli bíraskodást gyakorló külügyi hatóságok szervezeti felügyelete a közös külügyminiszter alá tartozott, a konzuli főtörvényszék szervezeti és ügyviteli szabályzatát is utóbbi volt jogosult meghatározni. A külügyminiszter 1897. évi kancelláriarendelete végül a Külügyminisztérium közvetítésével változatos érintkezési formák során nyerte el végső alakját. A következőkben az alábbi módzatok kerülnek röviden ismertetésre: az előzetes hivatali érintkezések; a miniszteri egyeztetés; az igazságügyi delegáltak tárgyalása; tárcaközi értekezlet a közös külügyminisztériumban; további kormányközi érintkezések. Az egyezkedések sorozatát végül az Országgyűlés és a Reichsrat határozatai zárták, amelyek jóváhagyták a rendeletek tervezeteit.

3. 1. Előzetes érintkezések (1892)

A magyar igazságügy-miniszter, Szilágyi Dezső 1892. június 15-én az 1891. évi XXXI. tc. végrehajtása kapcsán felkérte a közös külügyminisztert, hogy az általa kancelláriarendeletben kibocsátandó szervezeti és ügyviteli szabályzat tervezetét a Konstantinápolyi Konzuli Főtörvényszékre vonatkozólag küldje meg.¹⁷ A konzuli bíraskodás gyakorlásáról szóló osztrák és magyar törvények végrehajtása kapcsán első lépésként Gustav von Kálnoky külügyminiszter a konstantinápolyi osztrák–magyar nagykövettel, Heinrich Calice báróval egyeztetett,¹⁸ majd az értekezések során a közös külügyminiszter arra jutott, hogy a tervezetek kidolgoztatását az osztrák és a magyar igazságügy-miniszterekre hagyja. A rendeletek előkészítését és kimunkálását segítették a konzulátusok jelentései, illetve a közös Külügyminisztériumban Kálnoky által létrehozott önálló jogi részleg (*Justizdepartement*) is.¹⁹

Szilágyi Dezső²¹

A magyar Igazságügyminisztérium elsőként hivatalos átiratban (1892. szeptember 26-án) közölte az elvi szempontokat az osztrák Igazságügyminisztériummal. Ezt követően mindkét minisztérium egy-egy saját referenssel dolgoztatta ki a maga tervezetét, majd ezek egyeztetése és tárgyalása félhivatalos úton zajlott tovább. (1894. július 5-én a miniszter ezek közeli befejezését várta.²⁰)

Friedrich von Schönborn²⁴

Lányi Bertalan²⁶

3. 2. A miniszteri egyeztetés (1893)

A félhivatalos érintkezéseket követően Szilágyi Dezső és Friedrich von Schönborn között került sor megbeszélésekre 1893. január 22-én, amelyek során a két igazságügy-miniszter összesen hat kérdésben jutott közös megállapodásra:²²

- 1) Szilágyi hozzájárult ahhoz, hogy a konzuli bíraskodás végrehajtásáról szóló törvény hatálybalépésének napja csak a konzuli illetékrendszer reformját követően kerüljön meghatározásra.
- 2) Mindez nem zárja ki a Konzuli Főtörvényszékre vonatkozó szervezeti szabályok (a majdani külügyminiszteri kancelláriarendelet) kidolgozásának megindítását. A rendeletek kidolgozását az osztrák Igazságügyminisztériumra bízta.
- 3) Megállapodtak a tárgyalások módozataiban, miszerint a magyar igazságügy-miniszter sürgősen megnevez egy minisztériumi képviselőt, és rendelkezik a kiküldéséről (Szilágyi Dezső az értekezésekre Lányi Bertalan táblabíróit jelölte);²³
- 4) Szintén egyetértés jött létre a létesítendő Konstantinápolyi Konzuli Főtörvényszék és az ottani konzulátus viszonyáról;
- 5) A konzuli felsőbbíróság elnökét és bírósági tanácsosát is a küldő állam finanszírozza, így ezen kiadások kívül esnek a közös költségvetésen;
- 6) Végül a pótbírák kiküldésének módjáról.

3. 3. Az igazságügyminisztériumi képviselők tárgyalásai (1893–1894)

A rendeletek tervezeteit a miniszterek megállapodásának értelmében az osztrák Igazságügyminisztérium dolgozta ki. Elsőként az osztrák referens alapos összehasonlí-

tó elemzést készített az osztrák és a magyar törvényről, amelyeket azok tartalmi egyezése szerint bekezdésenként négy kategóriába rendszerezett (*conform/congruent/vergleich/fehlt*).²⁵ Ezt követően félhivatalos érintkezésekre, majd a magyar delegált, Lányi Bertalan és az osztrák delegált meghallgatásaira került sor felváltva Bécsben és Budapesten.

3. 4. Közös (tárcaközi) értekezlet (1895)

A közös értekezletre a Külügyminisztérium épületében került sor, 1895. május 20–21-én, amelyen a külügyminisztériumi osztályvezető mellett részt vett az Igazságügyminisztériumok egy-egy küldöttje és az országos Pénzügyminisztériumok egy-egy küldöttje is. Az értekezlet a törvény kivitele kapcsán tárgyalás alá vette a konzuli bíróságok és az illetéktarifa reformjának viszonyát, egyúttal a további érintkezési módozatokat is. A felek egyeztek abban, hogy az átláthatóság érdekében a további egyeztetéseket megkönnyítendő az osztrák és a magyar közegek a Külügyminisztériumon keresztül érintkeznek a jövőben.

3. 5. További kormányközi érintkezések

Az értekezletet követően a közös Külügyminisztérium közvetítésével zajlottak a további egyeztetések. A közös külügyminiszter koordináló szerepét a magyar Igazságügyminisztérium még jelentősebbnek mondta. Plósz Sándor úgy fogalmazott:

„[az ügyet] azzal a megkereséssel tettem át a közös külügyminiszter úrhoz, hogy most már ő vegye át az ügynek további vezetését és kezdeményezze mindazok-

nak a további intézkedéseknek megtételét, a melyek a törvény hatályba léptetéséhez és végrehajtásához szükségesek”.²⁷

A magyar fél alapvetően a jogi kikötések és garanciák, a kondicionalitás, időleges intézmények, teljes paritás, az önrendelkezés megerősítését várta a konzuli bírászkodás reformjától. Ezzel együtt a magyar kormány a fellebbviteli rendszer reformját és igazságügyi szuverenitásának biztosítását igyekezett megvalósítani, ami további egyeztetéseket eredményezett a nyelvhasználat és a pótbírák ki nevezésének kérdésében.

Az osztrák kormány ellenben az új szabályozásban az 1854–1855. évi rendeletek revízióját, a konzuli bírászkodás rendszerének átfogó reformját és a modern szükségletekhez igazítását látja, amely a levantei területen kívüli konzuli bíróságok életbeléptetése és az osztrák–magyar alattvalók fokozottabb érdekvédelme miatt, egyúttal a külügyi szolgálat pénzügyi fenntarthatóságának megteremtése miatt is kritikus fontosságú. Ez utóbbi kérdés megoldását mind a Külügyminisztérium, mind az osztrák kormány a konzuli illetéktarifá párhuzamosan zajló reformtárgyalásaitól reméli.

A szervezeti kérdések rendezését követően a reform hatálybaléptetését leginkább a konzuli illetéktarifához kapcsolódó viszony és a rendeletek életbeléptetésének módját érintő kérdések késleltették. Az osztrák álláspont szerint először az illetéktarifáról szóló törvényeket kell kidolgozni és életbe léptetni, aztán a konzuli bírászkodás reformjáról szóló tervezeteket kiadni. Ezzel szemben a magyar kormány az alkotmányos elvek védelmére hivatkozva kategorikusan elzárkózott bármiféle „bianco-megoldástól”, és kijelentette, hogy a rendeletek kiadását nem hajlandó a *Reichsrat* más ügyben függőben álló törvényhozási munkálataitól függővé tenni. Vagyis először szükséges a konzuli bírászkodás reformjáról szóló rendeletek életbe léptetése, és ezt követheti az illetéktarifá reformjának alkotmányos tárgyalása az Országgyűlés és a *Reichsrat* előtt. Ezen álláspontját a minisztertanács határozatban (1893. július 15.) is rögzítette,²⁸ és mindvégig mereven és következetesen ragaszkodott hozzá.

Az igazságügy-miniszter a tervezeteket végül az 1897. július 14-i minisztertanácsi ülésen mutatta be, miután bejelentette, hogy az osztrák kormánnyal megállapodás jött létre, amelynek értelmében a konzuli bírászkodásról szóló törvény 1898. január 1-jén lépett életbe.²⁹

4. Közjogi kérdések a tárgyalások során

A törvényjavaslatok kidolgozását megelőző kormányközi egyezkedések legfontosabb tárgyát a konzuli bírászkodás jogi természete képezte, amely tekintetben a magyar kormány a Pragmatica Sanctióból és az 1867. évi XII. tc.-ből levezetett hosszas elemzésben arra az elvi álláspontra helyezkedett, hogy a konzuli bírászkodás nem képezheti a közös ügyek részét, mivel azt az említett törvénycikk

ilyenként nem ismeri el.³⁰ Az Igazságügyminisztérium érvelésében az 1867. évi XII. tc. 8. §-ára hivatkozva kijelentette, hogy a közös ügyek részét csak a külügyek célszerű vitele képezheti a Pragmatica Sanctióból eredő (mindkét államot érintő) közös és kölcsönös védelem céljából. Az osztrák, decemberi alkotmányra reflektálva az elemzésben a magyar fél kifejtette, hogy a magyar kormányzat csak a magyar alaptörvényekre helyezhet hangsúlyt, és magát nem érzi felhatalmazva, hogy az osztrák alaptörvények alapján vizsgálja, hogy az ezekben meghatározottakon kívül bármely más közös ügy létezhet-e, indokolja is azt bármilyen gyakorlat, vagy szükséglet. Ezekről az 1867. évi törvényhozás végérvényesen döntött.³¹

A magyar fél kijelentette, hogy sem a külföldön gyakorolt bírászkodásnak szerződésekből vagy öröklött jogból származó nemzetközi karakteréből, sem a Monarchia külfölddel szembeni egységes állásából, sem a közös fejedelemből a konzuli bírászkodás közösségét el nem ismeri. Egyúttal a magyar kormány a tendenciózus osztrák irányzat által gyakran felemlített analógiák megvitatásától sem riadt vissza, éppen ellenkezőleg, ezeket a maga érvelésébe is beépítette. Így például a magyar átirat kifejtette, hogy a hadbíróóságok működése sem jelenti a legfőbb bírói felségjogok, így az osztrák és a magyar igazságügyi szuverenitás összeolvadását, hanem a közös fejedelem ezen kettős igazságügyi hatalmat közös szervek révén gyakorolja.³²

A végrehajtási rendeletek kidolgozása során az Igazságügyminisztérium a fent ismertetett módozatok során megfogalmazott elvi alapvetéseit igyekezett a szervezeti és működési szabályokba épített kondíciókkal kidomborítani. A tárgyalások során a stilisztikai tárgyú egyeztetések is rámutattak, hogy olykor nem sok választotta el egy-egy szabatos jogszabályszerkesztés jegyében eszközölt teljesen rutinszerű nyelvhelyességi korrekciót a magyar szuverenitás védelmét célzó közjogi harcoktól. Az elsőfokú konzuli bíróságok és a főtörvényszék megnevezése mellett a magyar Igazságügyminisztérium a közjogi szimbólumok részleteit is alaposan megfontolta, így például a címer vázlatához is megjegyzést fűzött: „Paritásnak jobban megfelel, mint az eredeti, hol a magyar felirat alárendelt”.

A rendeletek tartalmát érintő 1895. évi tárgyalások során a magyar államérdek szempontjából győzelemmel ért fel a pénzügyi kérdések körüli indokolás. A főtörvényszék finanszírozási módozatait illető jogalapok vizsgálatakor ugyanis – mivel a magyar kormányt az ügynek nem sikerült megnyerni – az osztrák kormányzat maga mondta ki egyedi megállapodás szükségességét, kifejezetten hivatkozva arra, hogy a konzuli bírászkodás kívül esik a közös ügyek körén.³³

5. Összegzés

A tárgyalások folyamán az osztrák közegeket és a közös Külügyminisztériumot általában a proaktivitás, a pragmatizmus, valamint a finanszírozás kérdése iránti affinitás jellemezte, míg a kidolgozott tervezeteket a magyar fél inkább véleményezte, elvekkkel, kikötésekkel látta el.

A kérdéskör szerződéses természetéből fakadóan – hasonlóan a vám- és kereskedelmi szövetség megújításának tárgyalásaihoz – és közös egyetértéssel történő intézésének köszönhetően a magyar kormányzat hozzájárulása nélkül nem valósulhatott meg az új szabályozás. A kikötések és feltételek következetes fenntartásával a magyar fél a legtöbb kérdésben képes volt érvényesíteni az akaratát. A Pragmatica Sanctio és a kiegyezési törvény biztosította diszkréció mellett a kormányközi tárgyalásokon hivatkozási alapként találkozhatunk a képviselőházi tárgyalások vitáin elhangzottakkal, de arra is sor került, hogy egy korábbi szóbeli megállapodást a magyar kormány minisztertanácsai határozattal írt felül.

A magyar kormányzat érdekérvényesítő képességét tömören demonstrálja egy keserű hangvételű osztrák átirat a tárgyalássorozat utolsó fázisából, amelyben az osztrák referens a konzuli illetékrendszer életbe léptetésének elodázása miatt panaszkodik a közös Külügyminisztériumnak. A referens a hosszas jogi és politikai érvelések után kiemeli, hogy a törvénytervezet formája, a rendeletek előkészítése, majd a nyelvi kérdés megoldása tárgyában mind az osztrák szívélyesség alapján született megállapodás, és legalább egyszer a magyar fél is engedékeny lehetne:³⁴

„[...] dass oesterreichischerseits das ganze Gesetz über die Consulargerichtsbarkeit, dann wieder die Vorbereitung der Verordnungen und endlich die Aufnahme

der Sprachenbestimmung im §18 des Verordg^sentwurfes auf Entgegenkom^{en} u. Nachgeben zurückzuführen sind, und wenigstens in Einem Punkte auch einmal ungarischerseits ein Entgegenkommen der Schrift geschehen sollte.”

A reformtárgyalások nyomán és a végrehajtási rendeletek kibocsátásával mind a magyar, mind az osztrák kormányzat és törvényhozás kiterjesztette alkotmányos befolyását a konzuli bírászkodás intézményére, amely egyúttal minden kétséget kizáróan kiszakadt a vám- és kereskedelmi szövetség szerződéseinek tárgyából. A konzuli bírászkodás külön törvényes rendezése a dualizmus rendszerének egy több évtizedes közjogi dilemmáját zárta le, amellyel szinte teljes mértékben a magyar fél akarata érvényesült.

A következő időszakban doktori témámhoz kapcsolódva olyan ügyek és ügycsoportok kutatását, illetve bemutatását tervezem, amelyek intézése szerződéses természetük révén az Osztrák–Magyar Monarchia mindkét birodalomfelének hozzájárulását igényelték. Kiemelten vizsgálom a vám- és kereskedelmi szövetség osztrák–magyar szerződéseiben meghatározott ügyekben lefolytatott kormányközi tárgyalásokat és a felmerülő közjogi kérdéseket. Emellett igyekszem feldolgozni egyes ágensekkel kapcsolatos ügyvitelt, amelyekben az osztrák és a magyar szakminisztériumok közvetlen befolyást gyakoroltak a közös Külügyminisztérium eljárására.

SZABÓ, MÁTYÁS

Modalitäten und staatsrechtlichen Fragen in den Reformverhandlungen betreffend der Konsulargerichtsbarkeit von Österreich–Ungarn, 1891–1897

(Zusammenfassung)

Die Konsulargerichtsbarkeit war eine spezielle Institution nicht nur bloß im Raum der internationalen Beziehungen, sondern auch in dem vertrackten Rechtssystem der dualistischen Österreichisch–Ungarischen Monarchie. Obwohl mit den Ausgleichsgesetzen von 1867 die gemeinsamen und dualistischen Angelegenheiten zwischen Österreich und Ungarn grundsätzlich einstimmig geregelt worden sind, ist eine gesetzliche Regelung für die Konsulargerichtsbarkeit nicht stattgefunden. Die tatsächlich bestehende Praxis hat erst mit der Reform von 1891 eine gesetzliche Lösung gefunden, und die Apellfunktionen hat eine in Konstantinopel errichtete Konsularobergericht von

den österreichischen Landesgerichten übernommen. Von ungarischer Seite waren die Reformverhandlungen hoch von Bedeutung da die Frage der Konsulargerichtsbarkeit in einer Verbindung sowohl mit dem gemeinsamen auswärtigen Organismus als auch der Justizsouverenität war. Der Aufsatz erzielt die Verhandlungsmodalitäten und staatsrechtlichen Fragen zwischen den österreichischen und ungarischen Ministerien im Zeitraum 1891 und 1898 zu behandeln. Daneben ein Fokus richtet sich auf die Frage wie die ungarische Regierung seine Interessen in einer Frage realisieren konnte, die zwischen den Reichshälften vertragsartig geregelt werden musste.

Jegyzetek

* Az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-3-II-NKE-153 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

¹ A m. kir igazságügyminiszter 1885. évi 3503. sz. rendeletét idézi Lers Vilmos. LERS Vilmos: *A konzuli bírászkodás intézménye*. Budapest, 1904. Wodianer F. és fia, 25. p.

² LERS 1904. 189–190. p.

³ DEUSCH, Engelbert: *Die effektiven Konsuln Österreich(-Ungarns) von 1825–1918*. Köln–Weimar–Wien, 2017. Böhlau Verlag, 80. p.

⁴ PISKUR, Joseph: *Oesterreichs Consularwesen*. Wien, 1862. Druck und Verlag von Carl Gerold's Sohn, 118–119. p.

⁵ LERS 1904. 177–178. p.

⁶ „A delegatiók külügyi albizottsága visszariadván a consulsági bírászkodásnál eleitől fogva máig fennálló összes állapotoktól, figyelmeztette a külügyminister urat, hogy már elég hosszú idő telt el a kiegyezés óta és még most is osztrák törvények alapján történik a

- magyar honpolgárokkal szemben a consuli bíraskodás és a felebbezés másodfokólag a trieszti, harmadfokólag pedig a bécsi bíróság elé megy. Kereskedelmi köreinkben megújultak folyton a panaszok és eljárás ellen. Örömmel kell azért figyelembe vennem a külügyminister ur azon nyilatkozatát, hogy ő hajlandó e bajon segíteni, [...]”. Thaly Kálmán felszólalása a Képviselőház 1884. december 9-i ülésén. *Képviselőházi napló*, 1884. II. kötet, 1884. december 4.–1885. január 14. Ülésnapok 1884–33, 92. p.
- ⁷ Gesetz vom 30. August 1891, womit Bestimmungen über die Ausübung der Consulargerichtsbarkeit getroffen werden. *Reichsgesetzblatt (RGL)* 136/1891. 342–345. p.
- ⁸ Az országgyűlési vitát és az 1891. évi XXXI. tc. elfogadását átfogóan mutatta be Antal Tamás és Teschmayer Gábor. ANTAL Tamás: A konzuli bíraskodás a dualizmus korában. Az 1891. évi XXXI. tc. létrejötte. *Acta Universitatis Szegediensis*. 2004. 1–15. p.; TESCHMAYER Gábor: Valódi vihar vagy felesleges hullámkeltés? Gondolatok a konzuli bíraskodás szabályozásáról szóló 1891. évi XXXI. tc. képviselőházi vitájáról. In STIPTA István (szerk.): *Studia iurisprudentiae doctorandorum Miskolciensium. Miskolci doktoranduszok jogtudományi tanulmányai*. Tomus 12. 2013. 393–422. p.
- ⁹ A konzuli bíraskodás reformjáról a korabeli magyar jogi munkák közül kiemelkedik Lers Vilmos átfogó, monografikus műve. A törvényt, az életbeléptető rendeleteket a későbbi eljárásjogi miniszteri rendeletekkel kiegészítve közli Gaár Vilmos budapesti királyi törvényszéki bíró. GAÁR Vilmos: *Igazságügyi szervezet. Perenkívüli eljárások*. Budapest, 1907. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 260–280. p. A reformot szintén alaposan mutatja be Márkus Dezső, aki a közös érdekű ügyek között részletesen és magyarázatokkal el látva ismerteti a konzuli bíraskodást és a konzuli illetékrendszert szabályozó normákat. MÁRKUS Dezső: *Magyar közjog*. Budapest, 1907. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 909–936. p. A konzuli bíraskodásról továbbá lásd FERDINANDY Gejza: *Magyarország közjogi viszonya Ausztriához és annak történelmi fejlődése*. Budapest, 1892. Pallas Részvénytársaság Nyomdája, 185–187. p.; SZÁNTÓ Mihály: *Nemzetközi magánjog különös tekintettel hazai viszonyainkra*. Budapest, 1893. Nagy Sándor Könyvnyomdája, 374–382. p. Az osztrák közjogi irodalomból az államjogi monográfiák, tankönyvek és kézikönyvek mellett inkább jogtudományi folyóiratok tanulmányai számoltak be a reformokról. PANN, Arnold: Das neue Consular-Obergericht der österreichisch-ungarischen Monarchie in Constantinopel. *Juristische Blätter*, Nr. 32 v. 1891, 1–4. p.; Sz. N.: Das Consularobergericht in Constantinopel. *Juristische Blätter*, Nr. 36 v. 1897. 377–379. p.; MALFATTI DI MONTE TRETTO, Josef: *Handbuch des österreichischen Konsularwesens. Bd. I*. Wien, 1904. Manz'sche k. u. k. Hof-Verlags- und Universitäts-Buchhandlung, 474–481. p.; STRISOWER, Leo: *Konsular-Gerichtsbarkeit*. Wien, 1895. Alfred Hölder, 15–24. p.
- ¹⁰ SAMSINGER, Elmar: *Die Consulargerichtsbarkeit ist selbst eine große Anomalie. Das kaiserlich königlich österreichische und königlich ungarische Consular-Obergericht in Constantinopel 1898–1918*. In Ders. (Hg.): *Österreich in Istanbul III.: K. (u.) K. Präsenz im Osmanischen Reich*. Wien, 2018. LIT Verlag, 179–199. p.
- ¹¹ AVA Justiz Mallg 1214. 38. Prs. 12.02.1885. 489 1/2 Justizministerium.
- ¹² ANTAL 2004. 10–11. p.
- ¹³ Uo. 19. p.
- ¹⁴ MALFATTI DI MONTE TRETTO, Bd. 2. 1904. 500–520. p.
- ¹⁵ A m. kir. ministerium 1897. évi 12.970. M. E. számú rendelete, a consuli bíraskodásról szóló 1891:XXXI. t.-cz. hatályba léptetése tárgyában. https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1897/?pg=1030&layout=s.
- ¹⁶ A m. kir. igazságügyminister 1897. évi 43.504. I. M. számú rendelete, a consuli bíraskodásról szóló 1891:XXXI. t.-czikk hatályba léptetésére és a consuli bíróságok szervezési és ügyviteli szabályainak megállapítására vonatkozó rendelet kihirdetése tárgyában. https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1897/?pg=1081&layout=s.
- ¹⁷ MNL OL K26 418. cs. VIII/725. 851./ME 1894, Lukács László kereskedelemügyi miniszter átirata Wekerle Sándornak, 1894. április 15. László Zsigmond miniszteri tanácsos (az igazságügyminiszter helyett) Wekerle Sándornak 1894. július 5-én.
- ¹⁸ MATSCH, Erwin: *Der Auswärtige Dienst von Österreich(-Ungarn) 1720–1920*. Wien, 1986. Böhlau Verlag, 110. p.
- ¹⁹ GOLDINGER, Walter: Rechtlich-organisatorische und soziale Rahmenbedingungen. In WANDRUSZKA, Adam – URBANITSCH, Peter (Hg.): *Die Habsburgermonarchie 1848–1918, VI/1. Die Habsburgermonarchie im System der Internationalen Beziehungen I*. Wien, 1989. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 77. p.
- ²⁰ MNL OL K26 418.cs. VIII/725. 851./ME 1894, Lukács László kereskedelemügyi miniszter átirata Wekerle Sándornak, 1894. április 15. László Zsigmond miniszteri tanácsos (az igazságügyminiszter helyett) Wekerle Sándornak 1894. július 5-én.
- ²¹ <https://mek.oszk.hu/01900/01905/html/cd8/kepek/c4181mov1297.jpg>.
- ²² AVA JustizM Allg 1332. No. 4. No 23545/4067.
- ²³ AVA JustizM Allg 1332. No. 5.
- ²⁴ https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/c7/Adèle_Graf_Schönborn.jpg.
- ²⁵ AVA JustizM Allg. 1332. No. 4. No 23545/4067. *Ungarische Gesetz über Regelung der Consulargerichtsbarkeit*.
- ²⁶ *Vasárnapi Ujság*, 1905. (június 25.) 26. sz. 417. p.
- ²⁷ MNL OL K26 30549/897 IM. IV.
- ²⁸ MNL OL W12 1893.07.15. 21/M.T.
- ²⁹ MNL OL W12 1897.07.14. 28/M.T. VIII.6.1897.
- ³⁰ AVA Justiz 1214. 25216/7 ad N 478Prs/J.M. 1886. A Külügyminisztérium jelentésben közli az osztrák kormánnyal a magyar igazságügyminisztérium álláspontjának leiratát.
- ³¹ Uo.
- ³² Uo.
- ³³ AVA Justiz Allg 1332. J.M. Zl. 13706 ex 1895. *Bemerkungen zu den Verordnungsentwürfen, betreffend den Vollzug des österreichischen und des ungarischen Gesetzes über die Ausübung der Consulargerichtsbarkeit*. 24. p.
- ³⁴ AVA Justiz Allg 1332. J.M. Zl. 13706.

Tanulmányunk szervesen kapcsolódik a *Jogtörténeti Szemle* korábbi lapszámában megjelent íráshoz, amely a hazai biztosításfelügyelet történetét dolgozta fel a 19. századtól a rendszerváltozásig. A teljes vizsgált időtáv, az elmúlt több mint száz év, hat, egymástól jól elhatárolható korszakra osztható. Az előző tanulmány az első három korszakot tárgyalta, jelen írás 1990-től folytatódik. A korszakolás alapját, itt is a biztosítási piac és a biztosításfelügyeletben bekövetkezett nagyobb változások adják. A megközelítés továbbra is arra fókuszál, hogy miként változott, elsősorban bővült és függetlenedett a magyar biztosításfelügyelet és annak feladatai, azok terjedelme, típusai, jogosítványai. Utalás szintjén jelezzük a felügyeleti modelleket, amelyek közül ebben a korszakban indulásként még a szektorális felfogás érvényesült, majd 2000-tól az ún. elkülönült integrációval valamenynyí ágazatra kiterjedő közös felügyeleti szerv jött létre, végezetül a jegybanki beolvasással a pénzügyi szektorok mindegyikének mikro- és makroprudenciális felügyelete a központi bankon belül kap helyet.

1. Kiépül a piaccgazdaság, tovább él a felügyelet (1990–1999)

A szocialista előzmények számos eleme megmarad, az Állami Biztosításfelügyelet hatásköre sem változott. Ennek ellenére, a piaccgazdaság kiépülésének az 1990-es évek eleje adta az igazi lendületet. A biztosítási piacon kialakult versenyhelyzet eredményeként 1992 végére már 13 biztosító működött Magyarországon.¹ A sikeres fejlődésnek, a biztosítók számszerűen is gyors növekedésének egyik magyarázata a laza és általános szabályozás volt, amire jó példa, hogy az akkor még mindig hatályos 56/1986 (XII. 10.) MT rendelet szerint csak egy teljes üzletág állományátruházásához volt szükség felügyeleti engedélyre. Ugyanakkor a rendelet nagyon magas piacra lépési összeget határozott meg, de az egymilliárd forintos biztonsági tőkekövetelmény megfelelő küszöbértéknek bizonyult a stabil hazai biztosítási piac kialakításához. Nem volt korlátozás a külföldi tulajdoni hányadra, viszont tilalom vonatkozott a külföldi viszontbiztosításra, és magyar állampolgár csak magyarországi székhelyű biztosítóval köthetett szerződést.² A jogszabályi tilalom ellenére a magyar fizetőszközbe vetett bizalom megrendülése miatt, mégis közel 100 ezer kalózbiztosítás, ún. schillinges életbiztosítás jött létre osztrák biztosítókkal. Ezek értékesítését a felügyelet külön megtiltotta, majd megtörtént kötelező forintosításuk.³ A közös érdekek együttes érvényesítése és védelme, a szakmai színvonal és a pénzügyi kultúra emelése érdekében 1990-ben alapította meg nyolc biztosítótársaság a Magyar Biztosítók Szövetségét (MABISZ), amely a felügyeleti kérdésekben is egyeztetett.

Az 19/1991. (VII. 31.) PM rendelet az állami biztosításfelügyelet egyes kérdéseiről szóló 14/1987. (IV. 13.) PM rendelet módosításáról megőrizte a korábbi tradicionális, ágazati biztosításfelügyeletet, és csak kisebb módosításokat hozott a díjvisszatérítési tartalékkal és a bizton-

Széplaki Valéria – Vértesy László

A biztosításfelügyelet története Magyarországon a rendszerváltozástól napjainkig

ságtechnikai feleslegekkel kapcsolatban. A 27/1992. (XII. 2.) PM rendelet az állami biztosításfelügyelet egyes kérdéseiről szóló 14/1987. (IV. 13.) PM rendelet módosításáról felemelte a biztosításfelügyeleti eljárási, szakértői, információs és tudományos szolgáltatások igénybevételéért fizetendő igazgatási szolgáltatási díj mértékét az éves díjbevétele 2 ezrelékére. A 4/1993. (II. 4.) PM rendelet az állami biztosításfelügyelet egyes kérdéseiről szóló 14/1987. (IV. 13.) PM rendelet módosításáról pedig pontosította a 14 biztosítástechnikai tartalék képzési szabályait, amelyet a saját végső kockázatvállalású és a viszontbiztosításba vett üzletekre külön-külön kellett kimutatni.

Az 1995. évi XCVI. törvény a biztosítóintézetekről és a biztosítási tevékenységről (Bit.) kodifikálta az új viszonyoknak is megfelelő, korszerű biztosítási közjogot. Valamennyi korábbi rendelet hatályon kívül helyezésével egységes szabályozás jött létre. A három éven át húzódó egyeztetése alatt összesen 113 verziója készült el, ami kiemelkedő szám még a rendszerváltozás időszakában is. A törvény végső verziójának magas, nemzetközileg is helytálló színvonalát igazolja, hogy apróbb módosításokkal valósult meg az uniós jogharmonizáció a 2000-es években. A Bit. preambuluma is hangsúlyozta a biztosítási rendszer megbízható működését szolgáló egységes állami biztosításfelügyeleti rendszer továbbfejlesztését. Az alapok részben változatlanok maradtak, továbbra is ketős (alapítási és működési) engedélyezésre volt szükség, a formai zárttság keretében biztosító kizárólag részvénytársaságként, szövetkezetként vagy egyesületként, fióktelepként működhetett. Már ekkor megjelent az ún. kompozit biztosítók tilalma, azaz biztosító élet- és nem-életbiztosítási ág együttes művelésére nem volt alapítható, azonban a korábban így alapított biztosítók tovább működhettek.

A Bit. nyolcadik része – hosszabb terjedelemben (103–139. §) – részletesen szabályozta az *Állami Biztosításfelügyeletet* (ÁBf.), amely a pénzügyminiszter felügyelete alatt álló, önálló központi hivatalként működő, elsőfokú államigazgatási szerv volt.⁴ A felügyelet elnökét a pénzügyminiszter javaslatára a miniszterelnök nevezte ki, 6 évre. A rendelkezések főbb tárgykörei a következők voltak: a felügyelet jogállása, működése, tevékenysége; a felügyeleti ellenőrzés rendszere; a dolgozókra vonatkozó összeférhetetlenségi és titoktartási szabályok; az eljárások és intézkedések; a Biztosításfelügyeleti Bizottság; a versenyszabályok, illetve a biztosítók bejelentési kötelezettsége.⁵ A felügyelet hatásköre és igazgatási feladatai

jelentősen kibővültek: engedélykötelessé vált a biztosításközvetítői tevékenység, a biztosítási módozatok művelése, az állományátruházás, az átalakulás, a biztosítástechnikai tartalékok befektetése, a külföldi vagy befolyásoló részesedésszerzés is.⁶ A biztosítókat érintő ellenőrzések eszközei a következők voltak: a folyamatos ellenőrzés; az átfogó ellenőrzés; rendkívüli ellenőrzés; felügyeleti biztos kirendelése. A felügyelet folyamatos volt és kiterjedt valamennyi biztosítási intézményi szereplőre, a szerződésekre, a jogszabályokban és egyedi felügyeleti határozatokban foglalt előírások teljesülésére, az engedélyezésre és nyilvántartások vezetésre, valamint a prudens és szolvens ügymenet garanciáira is. Ezen szempontok mentén vizsgálták és értékelték a biztosító pénzügyi helyzetét, mindenkori fizetőképességét (szolvencia); a szavatoló és biztonsági tőkét, a biztosítástechnikai tartalékokat; a személyi és tárgyi feltételeket; a módozattervek, a díjkalkuláció és a biztosítási szerződések jogszerűségét; a biztosítottak (szerződők, kedvezményezettek) biztosító általi pontos, közérthető és időbeni tájékoztatását; a szanalási és pénzügyi tervet, továbbá a befektetési szabályokat. Az ABf. meghatározott eltérésekkel az államigazgatási eljárás általános szabályairól szóló 1957. évi IV. törvény (Áe.) szerint járt el. Az intézkedési kötelezettsége körében a következő határozatokat hozhatta: kötelezhette a biztosítót a jogszabályok és/vagy a felügyelet által meghatározott feltételeknek való megfelelésre; szanalási terv, pénzügyi terv benyújtására; felügyeleti bírságot⁷ szabhatott ki; egyes biztosítási módozatok terjesztését megtilthatta; korlátozhatta a biztosítástechnikai tartalékok és a minimális szavatoló tőke feletti szabad rendelkezési jogot; a biztosítási tevékenység folytatását egészben vagy részben felfüggeszthette, végezetül meg is tilthatta. Ezen felül a biztosító szövetkezet és egyesület biztonságos működése érdekében részleges viszontbiztosításba adási kötelezettséget írhatott elő. A biztosító által fizetett felügyeleti díj mértéke a biztosító éves díjbevételenek 2 ezreléke volt.

A felügyelet mellett 6 évre kinevezett hétagú, *Biztosítási felügyeleti Bizottság* működött, amely előzetes véleményezési feladatokat látott el az egyedi kérelmek elutasításakor (hatósági jogalkalmazási feladatkör), illetve jogszabálytervezetekhez kapcsolódóan (jogalkotáshoz kapcsolódó feladatkör). Szintén a Bit. hozta létre 1996-ban a *Magyar Biztosítási Tanácsot*, amelynek feladata volt a biztosításügyre vonatkozó koncepcionális és stratégiai ügyekben való állásfoglalás, a hazai biztosítási kultúra hagyományainak ápolása, a biztosítási tevékenység megújításának szolgálata, a biztosítói üzletmenet európai normákhoz való harmonizálódásának alapkérdéseire vonatkozó véleményalkotás.

2. Nyugat-európai és transzatlanti felügyeleti hatások (2000–2010)

A 2000-es években a nyugat-európai és transzatlanti demokráciák tendenciáiból (kivülről) táplálkozó információs-technológiai csatorna egyre növekvő túlsúlya, a

globalizáció és az uniós harmonizáció témája hatotta át nemcsak a biztosítási piac fejlődését, hanem a modernizáló és fejlesztő állam aktoraként⁸ eljáró törvényhozás és a közigazgatási főszereplő, a pénzügyi felügyelet, illetve ehhez kapcsolódóan az adatvédelmi hatóság és a versenyhivatal munkáját is. A nemzetközi és globalizációs hatások, az Európai Unióhoz való csatlakozási követelmények eredményeként a gazdasági, kereskedelmi szektor kezdte elveszíteni nemzeti karakterét valamennyi kelet-közép-európai országban. A hazai államigazgatási (szabályozói és felügyeleti) szereplőknek újra és újra a reaktív külföldi szabályozói és felügyeleti folyamatokra kellett reagálniuk és a magyar viszonyokra értelmezniük, azzal együtt, hogy az állami szerepvállalás és jelenlét sok tekintetben megmaradt a színlelt kapitalizmus keretein belül.⁹ Erre például ráerősít az a tény is, hogy Kelet-Közép-Európa országaiban nem mutatható ki jelentős korreláció a nemzeti alkotmányos rendelkezések és a gazdasági teljesítmény között.¹⁰

A felügyeleti rendszert érintő jelentős változást az 1999. évi CXXIV. törvény a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyeletéről (PSZÁF) jelentette, amely egybeolvasztotta az Állami Pénz- és Tőkepiaci Felügyeletet, az Állami Biztosítási felügyeletet és az Állami Pénztárfelügyeletet. Így az ún. elkülönült integrációs modell jött létre.¹¹ Jogállása pedig a Kormány irányítása alatt működő országos hatáskörű közigazgatási szervre változott, amelynek felügyeletét a pénzügyminiszter látta el. A Felügyelet elnökét a miniszterelnök javaslatára az Országgyűlés választotta meg 6 évre és hívhatta vissza. Az integráció eredményeként a PSZÁF tevékenysége valamennyi pénzügyi szektorra (klasszikus banki és elszámolóházi, befektetési és tőzsdéi, biztosítási és pénztári, de a közraktárakra is) kiterjedt. A folyamatos felügyelet célja volt a tisztességes, átlátható, zavartalan, eredményes pénz- és tőkepiaci verseny biztosítása; ügyfél- és fogyasztóvédelem; a biztosító intézmények prudens működésének ellenőrzése, a tulajdonosaik gondos joggyakorlásának vizsgálata.¹² A nyilvánosság biztosítása érdekében – a biztosítók és biztosítottak érdekében is – jogosult volt határozatait részben vagy egészben a *Pénzügyi Közlönyben* és az általa célszerűnek tartott más módon közzétenni. A szabályozás keretjellegű volt, az egyes pénzügyi szektorok felügyeletére vonatkozó különös rendelkezéseket az ágazati törvények tartalmazták.

Ilyen hatások között és elsősorban az uniós *acquis communautaire*-rel való jogharmonizáció érdekében fogadták el a 2003. évi LX. törvényt a biztosítókról és a biztosítási tevékenységről (Bit.). Ennek eredményeként számos biztosító restrukturálása és megmentése volt sikeres, amelynek fő iránya a nagyobb biztosítókból való beolvasztás (állományátruházás) volt.¹³ Továbbra is a törvény nyolcadik része tartalmazta a biztosítási rendszer felügyeletére vonatkozó szabályokat (168–215. §). A feladatok annyiban bővültek az 1995-ös Bit.-hez képest, hogy – a szolgáltatások és tőke szabad áramlása érdekében – a felügyeletnek eleget kellett tennie a fióktelep létesítésével és a határon átnyúló tevékenység végzésével kapcsolatos értékelési és tájékoztatási kötelezettségének, illetve az Európai Bizottság felé fennálló tájékoztatási kötelezettségének. Emellett

jogosult volt rendszeresen – helyszínen, illetve helyszínen kívül – ellenőrizni a biztosítók és közvetítők alapítására, engedélyezésére, működésére; a biztosítottak érdekeinek védelmére; a tulajdonosi jog eredményes, megbízható és a nemkívánatos befolyástól mentes gyakorlására vonatkozó jogi szabályok, valamint határozatok megtartását.¹⁴ A fokozottabb felügyelés érdekében a PSZAF – a vizsgálati terv és vizsgálati munkaprogram szerint – a biztosítókat a tevékenységükre jellemző kockázatok figyelembevételével legalább 2 évenként átfogóan is ellenőrizte.¹⁵ Szintén újításként jelentkezett a cégesoportok, pénzügyi konglomerátumok összevont alapú felügyelete. Ennek keretében fontos szempont volt, hogy csoportszintű korrigált szavatoló tőke fedezetet nyújt-e a teljes szavatolótőke-szükségletére. Az intézkedések köre is jelentősen bővült, a korábbi a)–f) pontokhoz képest már t) pontig tartott a felsorolás, amelyek közül – a bírságösszegek felemelése¹⁶ mellett – a következőket érdemes kiemelni: meghatározott napi-renddel közgyűlés összehívására kötelezés; az esedékes osztalék kifizetésének felfüggesztése; a vezető állású személyek, vezetők felmentésének, felelősségre vonásának kezdeményezése; a biztosításközvetítő nyilvántartásból való törlése. Kivételesen kötelezhette a biztosítót biztosítási állományának átruházására; valamint megtilthatta a tevékenység kiszervezését. A felügyeleti díj továbbra is az éves díjbevétel 2 ezreléke maradt. A fogyasztóvédelem megerősítése céljából 2004-ben indult el a biztosításközvetítők nyilvános internetes felülete.¹⁷

Az EU csatlakozás évében fogadta el az Európai Unió Bizottsága a 2004/6/EK bizottsági határozatot, amely létrehozta a *Biztosítás és a Foglalkoztatói Nyugdíjak Európai Felügyeleti Bizottságát*. Feladatává vált, hogy a megfontolás, a véleménycsere, valamint az Európai Közösségek Bizottsága számára a biztosítás, viszontbiztosítás terén a tanácsadás független szerveként szolgáljon, illetve hozzájáruljon a közösségi jogszabályok tagállamokban történő egységes és minőségi végrehajtásához a nemzeti felügyeleti hatóságok közötti hatékonyabb együttműködés, bevált felügyeleti gyakorlatok támogatásával.¹⁸ Összetételét illetően minden tagállam kijelölte az illetékes hatóságaitól azon magas szintű képviselőket, akik részt vettek a bizottság ülésein.

A 2007. évi CXXXV. törvény a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyeletéről jelentősen módosította a felügyeleti keretrendszert. A törvény terjedelme a korábbi 14 §-ról 60 §-ra növekedett. A PSZAF jogállása kormányhivatallá változott, de elnökét továbbra is az Országgyűlés választotta 6 évre. Felépítése is átalakult, két szervezeti egység jelent meg: a Felügyeleti Tanács és a hivatal. A Felügyeleti Tanács irányította a szakmai munkát, meghatározta a szervezeti felépítést, illetve a stratégiai döntéseket (például felügyeleti díj felülvizsgálata, ajánlások, ellenőrzési stratégia kidolgozása) fóruma lett. A Felügyelet hivatala élén a – miniszterelnök által kinevezett – főigazgató állt két helyettessel, akikhez tartoztak az igazgatási, ellenőrzési, felügyelési feladatok. A PSZAF tagja lett az uniós Biztosítás és a Foglalkoztatói Nyugdíjak Európai Felügyeleti Bizottságának. Fontos változás volt, hogy valamennyi pénzügyi ágazatra közös eljárási rendet tartalmazott, így a

törvény hatálya alá tartozó hatósági eljárásra a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvényt (Ket.) csak meghatározott eltérésekkel kellett alkalmazni. A felügyeleti ellenőrzés a rendszeres adatszolgáltatáson, az utólagos ellenőrzési eljáráson vagy adatszolgáltatáson alapult. Garanciális elemként került be a szabályozásba, hogy az ellenőrzési eljárás időtartama legfeljebb 6 hónap lehetett. Az intézkedéseket viszont továbbra is az ágazati jogszabály, jelesül a Bit. tartalmazta.¹⁹ A pénzügyi fogyasztóvédelmi hatósági feladatok is a PSZAF-hoz tartoztak, és a panaszokat, ha az közvetlen intézkedést nem igényelt, az érintett pénzügyi szervezetnek vagy személynek észrevételezésre és kivizsgálásra továbbította.

A 2009. évi LXII. törvény a kötelező gépjármű-felelősségbiztosításról átalakította a kártalanítási alap és számla rendszerét, felügyeleti szempontból ennek jelentősége, hogy a PSZAF látta el ezek ellenőrzését. A 2000-es évek végén a biztosítótársaságok száma 24-re változott, és ezek közül csak egy állt kizárólagos magyar tulajdonban, az OTP Garancia Biztosító.²⁰

3. Felügyelet a válság után, rendeletalkotási hatáskör (2010-től)

A 2008-as globális pénzügyi válság a biztosítási szektort is – különösen a bankbiztosítási modellt, a hitel- és hitelbiztosítéki biztosítás, illetve a befektetések miatt – jelentős mértékben érintette, amely a korábbihoz képest szigorúbb felügyeleti gyakorlatot hozott Európa-szerte. Hazánkban például ehhez köthető, hogy a pénzügyi felügyelet esetenként nemcsak a jogszabályok alapján bírságot, hanem normatívként nem kategorizálható ajánlásokba és vezetői körlevelekbe foglalt útmutatásainak (jó gyakorlat) be nem tartása miatt is. Rövid távon ez a fogyasztók javát szolgálta, ugyanakkor a piaci szereplők szemszögéből a jogbiztonság körvonalainak relativizálódásával járt, és ezzel hosszú távon mindenképpen össztársadalmi költségeket okozott.²¹ Ennek hatósági olvasata (és ezzel a szankció etikai, de nem jogi! alapja) ellenben az volt, hogy a felügyeleti ajánlásban rögzített ágazati jó gyakorlattól vagy legjobb gyakorlattól való eltérés, a biztosítási szolgáltatást nyújtó önkéntes és endogén önszabályozás elmaradása amúgy is bedőléshez vezetne, mivel a piac kidobja magából ezeket a szereplőket.²²

Az események és következményeik nemcsak a nemzeti, de az Európai Unió pénzügyi felügyeletének is számos hiányosságára hívta fel a figyelmet, ennek következtében átrendeződött a felügyeleti szervezet, és új intézmény jött létre. A frankfurti székhelyű *Európai Biztosítás- és Foglalkoztatóinyugdíj-hatóságot* az 1094/2010/EU rendelet hozta létre a biztosítási ágazat destabilizálódása kockázatának megelőzése céljából, amely felváltotta a korábbi Biztosítás és a Foglalkoztatói Nyugdíjak Európai Felügyeleti Bizottságát. Az új uniós szerv a nemzeti hatóságok közötti együttműködést támogatja, és a biztosítás ágazatra is vonatkozó uniós jogszabályok következetes alkalmazását

biztosítja az uniós országokban, emellett – mint szupranacionális intézmény – jogában áll a nemzeti pénzügyi felügyeleti hatóságok által elkövetett jogszabálysértéseket is kivizsgálni.²³

Ezzel párhuzamosan fogadták el a 2010. évi CLVIII. törvényt a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyeletéről, amely jogállását tekintve önálló szabályozó szervnek minősült,²⁴ így csak a törvénynek volt alárendelve. Elnökét rendeletalkotási jogkörrel ruházták fel: törvényben meghatározott feladatkörében, törvényben kapott felhatalmazás alapján rendeletet bocsáthatott ki, amely törvénnyel, kormányrendelettel és a Magyar Nemzeti Bank elnökének rendeletével nem lehetett ellentétes. 2011. január 1-jei hatállyal pedig alkotmányos státuszt is kapott: az Alkotmány VIII/A. Fejezete A Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete címet viselte. A felügyelet vezetőjének országgyűlési megválasztása is átalakult, ugyanis elnökét a köztársasági elnök nevezte ki 6 évre, alelnökeit a miniszterelnök nevezte ki 6 évre.

A PSZÁF-törvény terjedelme az előzőhöz képest több mint kétszeresére nőtt, 137 §-ra. Új szervezeti egységként – a konszolidáló felügyeleti hatósági feladatokra figyelemmel – az összevont alapú felügyeleti feladatok összehangolása, a válsághelyzetek kezelésében történő és a harmadik országok pénzügyi felügyeleteivel való együttműködés érdekében *felügyeleti kollégiumot* hoztak létre. A *Pénzügyi Stabilitási Tanács* célja volt, hogy összehangot teremtsen egyrészt a pénzügyi közvetítő rendszerben működő intézmények egyedi kockázatait felügyelő, mikroprudenciális felügyelet, másrészt a pénzügyi rendszer egészét veszélyeztető rendszerkockázatok figyelemmel követése, a makroprudenciális felügyelet között. A legnagyobb változást a *Pénzügyi Békéltető Testület* jelentette (78–111. §), amely hatáskörébe tartozott a fogyasztó és pénzügyi piaci szereplők között létrejött pénzügyi szolgáltatási szerződés megkötésével és teljesítésével kapcsolatos vitás ügy (pénzügyi fogyasztói jogvita) bírósági eljárásán kívüli rendezése, az egyezség létrehozásának megkísérlése.²⁵ Ezt megelőzően ugyanis nem volt pénzügyi békéltetés Magyarországon.²⁶ Valamennyi PSZÁF eljárásra továbbra is a Ket. vonatkozott számos eltéréssel; a PSZÁF-törvényben a részletszabályok a következő eljárásokat érintették: engedélyezési eljárás, ellenőrzési eljárás, fogyasztóvédelmi ellenőrzés, piacfelügyeleti eljárás, felügyeleti biztos. Az egyes intézményeket érintő átfogó ellenőrzésre 3 évenként kellett sort keríteni. A felügyeleti bírság határait is felemelték.²⁷

Magyarország Alaptörvénye 2012. január 1-jén lépett hatályba, ennek 42. cikke sommásan rögzítette, hogy a pénzügyi közvetítőrendszer felügyeletét ellátó szervre vonatkozó szabályokat sarkalatos törvény határozza meg. Bár az Alaptörvény nem határozza meg a hazai piacgazdaság formáját, de a tisztességes gazdasági verseny feltételeinek biztosítása, az erőfölénnyel való visszaéléssel szembeni fellépés és a fogyasztók jogainak védelme (M. cikk), a vállalkozás szabadságának (XII. cikk), illetve a szociális biztonság felé törekvés elvébe (XIX. cikk) tömörítve jelzi annak irányultságát. Ezen elvek alapján fogadták el a társadalmi közös kiadások fedezete, valamint a

biztosításokkal összefüggő közterhek számának csökkentése érdekében a 2012. évi CII. törvényt a biztosítási adóról (a jogszabály jelenleg, 2022-ben is hatályos).

2013-ban az Alaptörvény ötödik módosítása a felügyeletet érintően nagy változást hozott. A 41. cikk (2) bekezdése úgy változott meg, hogy a Magyar Nemzeti Bank látja el a pénzügyi közvetítőrendszer felügyeletét is. Természetesen a 42. cikket hatályon kívül helyezték, és ezzel megszűnt a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete. Ezzel – részben a Bank of England példáját követve – a jegybanki integrációs modell vette kezdetét. Az MNB háttér tanulmánya szerint a pénzügyi válság hatására egyértelműen a központi bankba integrált felügyeleti modell mint legjobb gyakorlat kezd dominánssá válni a fejlett pénzügyi rendszerrel rendelkező országok között.²⁸ A trend két fő érveléssel magyarázható: egyrészt a különálló felügyelet és a jegybank között sok esetben elégtelen volt az együttműködés; másrészt felértékelődött nemzetközi szinten a makroprudenciális felügyelés, ugyanis az egyedi intézményekre fókuszáló mikroprudencia nem volt képes időben feltárni és kezelni a rendszerszintű kockázatokat.²⁹ A feladatok bővüléséből következik, hogy az MNB elnöke – törvényi felhatalmazás alapján – rendeletet alkot a pénzügyi közvetítőrendszer felügyeletére vonatkozóan is, amely csak törvénnyel nem lehet ellentétes.³⁰ Emellett az Országgyűlés előtti évenkénti beszámolási kötelezettsége a pénzügyi közvetítőrendszer felügyeletével kapcsolatos tevékenységre is kiterjed. A felügyelet vezetőjének kinevezése olyan értelemben nem változott, hogy a Magyar Nemzeti Bank elnökét is a köztársasági elnök nevezi ki hat évre.

A 2013. évi CXXXIX. törvény a Magyar Nemzeti Bankról a felügyeleti keretszabályokat is tartalmazza. Az MNB a Pénzügyi Felügyeletnek Európai Rendszerében betöltött tagságára tekintettel ellátja az Európai Biztosítás- és Foglalkoztatáspolitikai Hatóság és az Európai Rendszerkockázati Testület hatásköréből eredő, MNB-re háruló feladatokat. A jegybank elsődleges célja az árstabilitás elérése és fenntartása, de ennek veszélyeztetése nélkül támogatja a pénzügyi közvetítőrendszer stabilitásának fenntartását, ellenálló képességének növelését is. A pénzügyi felügyelet fejlődésének oldaláról nézve az ellenőrzési jogkör tovább bővült, ugyanis a jegybank nemcsak pénzügyi közvetítőrendszer felügyeletét látja el, hanem (klasszikus jegybanki feladatként) felvigyázza a fizetési és értékpapír-elszámolási rendszereket, továbbá (nem klasszikus jegybanki feladatként) szanálási hatóságként is eljár, kialakítja a makroprudenciális politikát. A pénzügyi közvetítőrendszer felügyeletének a célja a zavartalan, átlátható és hatékony piaci működés biztosítása; a prudens működés elősegítése és a tulajdonosi gondos joggyakorlás; a kockázatok feltárása, csökkentése vagy megszüntetése, megelőző intézkedések alkalmazása; a szolgáltatásokat igénybe vevők érdekeinek védelme, a közbizalom erősítése. Szervezetileg érdemes kiemelni a *Pénzügyi Stabilitási Tanácsot*, amelynek feladata, hogy figyelemmel kíséresse a pénzügyi piacok stabilitását; azonosítsa a kockázati tényezőket, megtárgyalja a stratégiai, szabályozási, kockázati kérdéseket; kötelező erővel nem rendelkező ajánlást ad-

jon ki; és évente határozza meg az ellenőrzés kiemelt célterületeit.³¹ Az igazgatóság felelős a Monetáris Tanács és a Pénzügyi Stabilitási Tanács döntéseinek végrehajtásáért, valamint az MNB működésének irányításáért. Az MNB a pénzügyi fogyasztóvédelem központja is lett, a Pénzügyi Békéltető Testület útján látja el a fogyasztó és a pénzügyi intézmények közötti jogviszony létrejöttével és teljesítésével kapcsolatos vitás ügy bírósági eljárásán kívüli rendezését.³² 2017. január 1-től bevezették a kötelező jogszabályi alávetés intézményét, amely előírja, hogy a Testület kötelezést tartalmazó döntést hoz, ha nincs a felek között egyezség, a pénzügyi szolgáltató nem tett alávetést, a szolgáltatói jogsértés és/vagy szerződésszegés egyértelműen azonosítható és a fogyasztó igénye az egymillió forintos összeghatárt nem haladja meg.

A központi bank egyebekben a korábbi felügyeleti feladatokat látja el: kérelmek elbírálása; nyilvántartások vezetése; információszolgáltatási rendszerek, az adat-szolgáltatás, a hazai és uniós jog betartásának ellenőrzése; a pénzügyi piacok működésének felügyelése; piacfelügyeleti eljárások; külföldi pénzügyi felügyelettel való együttműködés; a Kártalanítási Számla ellenőrzése; valamint a pénzügyi konglomerátumok kiegészítő felügyelete. Az eljárást teljes egészében az MNB-törvény tartalmazza, ugyanis a 2016. évi CL. törvény az általános közigazgatási rendtartásról (Ákr.) hatálya nem terjed ki a jegybanki hatósági eljárásokra. A törvényben ugyanakkor nem egy, hanem több helyen is található a felügyeletre vonatkozó rendelkezések: az V. Fejezet a Felügyeleti feladatok (39–44. §), de Harmadik Rész (59–95/A. §) az MNB Eljárásai között is számos vonatkozó előírás található, ugyanis a központi bank a folyamatos felügyelet gyakorlása részeként engedélyezést, ellenőrzést, fogyasztóvédelmi ellenőrzést, piacfelügyeleti eljárást és felügyeleti ellenőrzést folytat le. Ezek közül érdemes kiemelni, hogy az ellenőrzési eljárás lehet átfogó vizsgálat, célvizsgálat, témavizsgálat, rendkívüli célvizsgálat és utóvizsgálat is. Az alkalmazható intézkedések körét elsősorban az ágazati jogszabály tartalmazza, de ezek mellett kivételes intézkedés alkalmazására, illetve bírságkiszabására is sor kerülhet.³³ Újdonság az intézkedési terv kidolgozására és végrehajtására kötelezés; a fegyelmi, szabálysértési, büntető-, polgári vagy egyéb eljárás kezdeményezése.

A biztosítási piac felügyeletét érintő részletes szabályokat a 2014. évi LXXXVIII. törvény a biztosítási tevékenységről állapítja meg. Ez már teljes mértékben összhangban áll a 2009/138/EK irányelvvel a biztosítási és viszontbiztosítási üzleti tevékenység megkezdéséről és gyakorlásáról (Szolvencia II). A jogszabály szerkezeti érdekessége, hogy négy könyvre tagolódik. A Hetedik rész (237–327. §) a biztosítók és viszontbiztosítók felügyelete, amelynek legfontosabb fejezetei a következőkre vonatkoznak: engedélyezési szabályok, a felügyelettel kapcsolatos ellenőrzési, bejelentési és tájékoztatási szabályok, a felügyelet intézkedései és adatkezelése, a felügyeleti díj és a csoportfelügyelet (327. §). A megnövekedett normamennyiség lényegesen nem változtat a korábbi szabályokon, inkább az egyértelműsítés, a kiszámíthatóbb jogalkalmazás és jogkövetkezmények előmozdítása a cél. A rövidebb határidők

lehetőséget adnak, hogy az MNB időben tudjon reagálni egy esetleges krízishelyzetre, ezzel is erősítve a biztosítók felé irányuló társadalmi bizalmat. Az egységes belső (biztosítási) piaci jogharmonizáció keretében, az esetleges fertőzések áttérjedésének megelőzése érdekében hangsúlyosak az értesítések és az együttműködési fórumok a határon átnyúló tevékenységek esetében.³⁴ Az intézkedések köre a *t)* ponthoz képest már *w)*-ig tart, számos alponttal. Így a biztosítási prudencia és szolvencia megfelelése érdekében számos kötelezést írhat elő a biztosító számára: belső szabályzat kidolgozása; alkalmazottak (vezetők) szakmai továbbképzése; az okozott kárért való felelősség megállapítása; a vállalatirányítási és kockázatkezelési rendszerek, illetve a saját kockázat- és szolvenciaértékelési módszerek megerősítése; működési költségek csökkentése, a biztosítástechnikai tartalék képzése, helyreállítási terv elkészítése; továbbá többlettőke-követelményt határozhat meg. Emellett hangsúlyos a biztosítási alapú befektetési termékek, a befektetési egységekhez kötött (*unit-linked*) termékek tőkepiaci szempontú felügyelete is.

A felügyelet legújabb dimenziója az információs önrendelkezési jog és az adatvédelem, amelynek alapja a 2018-ban hatályba lépett uniós 2016/679 rendelet a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről.³⁵ Ez egy kiszámítható és kiegyensúlyozott szabályozási háttérrel biztosít, a Schrems III ítélet pedig tovább erősítette a transzatlanti szolgáltatókkal szembeni uniós-konform, magas szintű adatvédelmi és adatbiztonsági követelményeket.³⁶ A határozott állami fellépés itt kiemelten jelentős, ugyanis a polgári demokráciát egyébként erősen jellemző, magas önvédelmi és önérvényesítési potenciállal jellemezhető civil szféra ebben a folyamatban a tőkeerős vállalatokkal szemben történelmileg több alkalommal vereséget szenvedett, elbukott.³⁷ A további kihívások közé tartozik a kommunikációs forradalom hatása, az új termékek és értékesítési csatornák megjelenése, a big data, a blockchain technológia, a fokozott optimalizáció és prudencia, az új és globális kockázatok kezelése (ökológiai és egészségügyi katasztrófák, kiberkockázatok, terrorizmus), a pénzügyi konglomerátumok megnövekedett érdekérvényesítő képessége, illetve a nemzeti állami vagy szupranacionális szabályozói szerepvállalás, vagy például a fenntartható finanszírozás kérdésköre.³⁸

4. Összefoglalás, következtetések

A rendszerváltozást követő kezdeti piacgazdaság számos területén még aktívan érvényesültek a szocialista rendszer elemei, ilyen a biztosítási piac is, amelyet továbbra is az 1986-ban alapított Állami Biztosításfelügyelet ellenőrzött a szabályozás szükséges módosításaival. Az első jelentősebb fordulópontra 1995, amikor az első egységes biztosítási törvény kodifikálta az új viszonyoknak is megfelelő, korszerű biztosítási közjogot. A joganyag magas, nemzetközileg is helytálló színvonalát igazolja, hogy csak apróbb módosítások voltak szükségesek az

uniós jogharmonizáció során. 2000-ben az elkülönült integrációs modell bevezetésével hozták létre a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyeletét, amely magába olvasztotta a korábbi, ágazati pénzügyi felügyeleti hatóságokat. Közben a feladatok is bővültek, a felügyeleti eljárások egyre újabb dimenziói jelentek meg: piacfelügyelet, fogyasztóvédelem, makroprudencia stb. A pénzügyi világválság tovább erősítette a felügyeleti hatóság szerepét, és mint önálló szabályozó szerv, a kormánytól függetlenné vált; elnökét pedig a pénzügyi válságot követően rendeletalkotási jogkörrel ruházták fel. Az Alaptörvény ötödik módosításával, 2013-tól a teljes integráció eredményeként a monetáris feladatok mellett a Magyar Nemzeti Bank látja el valamennyi pénzügyi szektor, így a biztosítási piac makro- és mikroprudenciális felügyeletét is. A fejlődés eredményeként a felügyeleti eszköztár jelentősen és folyamatosan bővült, az engedélyezési és jogi ellenőrzési lehetőségek mellett – a piac biztonsága és a fogyasztók védelme érdekében – akár a mindennapi

működésre is kiterjedhet a beavatkozás (legfőbb szerv összehívása, vezetők felmentésének kezdeményezése, osztalékfizetés korlátozása, nyitvatartási útmutató pandémia idején). A szabályozás azonban sosem volt egységes olyan értelemben, hogy a felügyeletre vonatkozó jogszabály mellett a biztosítási törvény is tartalmaz(ott) számos ellenőrzési részletkérdést. A felügyeleti eljárás szabályozása kezdetben az államigazgatási, közigazgatási eljárás általános szabályait követte, vagy ahhoz képest tartalmazott eltéréseket; 2013-tól kezdődően azonban teljesen önálló eljárásrend érvényesül. Napjainkban elsősorban a fióktelepek és a határon átnyúló szolgáltatás európai szabályozása és felügyelete igényelne, mivel a fiókká alakulás oka leggyakrabban a szabályozási arbitrázs. Egységes minőségi szintű nemzeti felügyelet szükséges az Európai Unióban, továbbá meg kell erősíteni a formális és informális válságkezelési mechanizmusokat, valamint a termékek standardizálhatósága mentén törekedni a hatályos szabályozás megújítására.

SZÉPLAKI, VALÉRIA – VÉRTESY, LÁSZLÓ

Die Geschichte der Versicherungsaufsicht in Ungarn vom Regimewechsel bis zum heutigen Tag (Zusammenfassung)

Im Rahmen unserer Untersuchung werden die Geschichte der ungarischen Versicherungsaufsicht, ihre Funktionen, ihr Umfang, ihre Arten und die Palette der möglichen Maßnahmen vom Regimewechsel bis zum heutigen Tag erörtert. Nachdem Regimewechsel (1990), im Jahr 1999 wurde das separate Integrationsmodell eingeführt und die Ungarische Finanzaufsichtsbehörde eingerichtet. In der Zwischenzeit (1990–2000) wurden ihre Aufgaben erweitert. Die Weltfinanzkrise hat die Rolle der Aufsichtsbehörde weiter gestärkt, und als autonome Regulierungsbehörde wurde sie von der Regierung unabhängig; ihr Vorsitzender erhielt die Befugnis, Verordnungen zu erlassen. Nach der fünften Änderung des Grundgesetzes ist die *Magyar Nemzeti Bank* (Ungarische Nationalbank) seit 2013 im Zuge der vollstän-

digen Integration neben ihren geldpolitischen Aufgaben auch für die makro- und mikroprudenzielle Aufsicht über alle Finanzbranchen, einschließlich des Versicherungsmarktes, zuständig. Heutzutage müssen insbesondere die europäische Regulierung und Beaufsichtigung von Zweigniederlassungen und grenzüberschreitenden Dienstleistungen überdacht werden, da Regulierungsarbitrage die häufigste Ursache für Zweigniederlassungen ist. Es ist notwendig, ein gemeinsames Qualitätsniveau der nationalen Aufsicht in der EU zu schaffen (die ungarische integrierte Aufsichtsstruktur könnte in dieser Hinsicht ein Vorbild sein), die formellen und informellen Krisenmanagementmechanismen zu stärken und eine Reform der bestehenden Regulierung im Interesse der Produktstandardisierung anzustreben.

Jegyzetek

- ¹ DORFMAN, Mark – ENNSFELLNER, Karl: The Taxonomy of Transition from Communism to Market-Based Insurance Transactions: A Case Study of Poland, the Czech Republic and Hungary. *Proceedings of the 37th Annual Seminar of the International Insurance Society*, New York, 2001. International Insurance Society, 111–134. p.
- ² COOPER, Robert – DORFMAN, Mark: Business and Professional Ethics in Transitional Economies and Beyond: Considerations for the Insurance Industries of Poland, the Czech Republic and Hungary. *Journal of Business Ethics*, No. 47, 2003. 381–392. p.
- ³ GILYÉN Ágnes: Az elmúlt harminc év hazai biztosításügye. Kerekasztal-beszélgetés Asztalos Lászlóval, Kepecs Gáborral és Trunkó Barnabással. *Biztosítás és Kockázat*, 2011. 4. sz. 6–11. p.
- ⁴ ÉBLI Györgyné – MÁRKUS Judit – ZAVODNYIK József: *A biztosítás jogi és gazdaságtani alapjai*. Budapest, 1988. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, 59. p.
- ⁵ BOGNÁR Károly: *Felügyeletvezetői nézőpontok. A hazai pénzügyi felügyelet tizenhat éve*. Budapest, 2003. Tas Kiadó, 22. p.
- ⁶ ZAVODNYIK József: *A biztosítási szerződés*. Budapest, 2000. KJK–KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó, 235. p.
- ⁷ Bit. (1995) 129. § (2) A biztosító, a biztosítási alkusz és a biztosítási szaktanácsadó terhére kiszabható bírság összege ötszázezer forinttól tízmillió forintig terjedhet. (3) A biztosító első számú vezetőjének, a biztosítási alkuszi és a biztosítási szaktanácsadói tevékenység irányítójának a terhére kiszabható bírság összege százezer forinttól egymillió forintig terjedhet.
- ⁸ TAKÁCS Péter: *Államtan, a modern állam és elmélete*. Budapest, 2011. Nemzeti Közszerzői Egyetem, 128. p.
- ⁹ LEOPOLD Lajos: Színlelt kapitalizmus. *Medvetánc*, 1988. 3. sz. 321–355. p.
- ¹⁰ VÉRTESY, László: Constitutional Bases of Public Finances in the Central and Eastern European Countries. In *Network of Institutes*

- and Schools of Public Administration in Central and Eastern Europe, 25th Annual Conference*. 2017. https://mpr.ub.uni-muenchen.de/88185/1/MPRA_paper_88185.pdf.
- ¹¹ KÁLMÁN János: A pénzügyi felügyelet szervezeti megoldásai, különös tekintettel az USA-ra és Kínára. *Diskurzus: Batthyány Lajos Szakkollégium Tudományos Folyóirata*, 2011. 2. sz. 38–45. p.
- ¹² SCHNEIDER Klára: *A biztosítás gazdaságtana*. Szeged, 2001. JATE Press, 76–79. p.
- ¹³ International Monetary Fund: Hungary: Financial Stability Assessment Follow-up, including Reports on the Observance of Standards and Codes on the following topics: Monetary and Financial Policy Transparency, Banking Supervision, Securities Regulation, Insurance Regulation, and Payment Systems. *IMF Country Report*, No. 02/112. International Monetary Fund. June 2002. 45. p.
- ¹⁴ A biztosítóról és a biztosítási tevékenységekről szóló 2003. évi LX. törvény magyarázata. *Magyar Közlöny I–II*. Budapest, 2004. Magyar Közlönykiadó.
- ¹⁵ KOVÁCS Zsolt: *Biztosítási közjog. Kézikönyv a gyakorlat számára*. Budapest, 2006. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 387. p.
- ¹⁶ Bit. (2003) 197. § (2) A biztosító terhére kiszabható bírság összege 100 ezer forinttól 20 millió forintig terjedhet.
- ¹⁷ BANYÁR József – TURI Petra: A biztosítási fogyasztóvédelmi szemlélet evolúciója Magyarországon. *Pénzügyi Szemle*, 2019. 2. sz. 191–209. p.
- ¹⁸ ZSOLNAI Alíz: A pénzügyi szektorbeli felügyelet kérdései az Európai Unió tükrében. *Hitelintézet Szemle*, 2009. 5. sz. 460–475. p.
- ¹⁹ ZAVODNYIK József: *A biztosítókról és a biztosítási tevékenységről szóló 2003. évi LX. törvény kommentárja*. Budapest, 2009. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó (Hivatalos Jogszabálytár CD 2009).
- ²⁰ TÓTH Gábor: *Biztosítási ismeretek – Vállalkozások biztosítása*. Budapest, 2007. Óbudai Egyetem, 11–12. p.
- ²¹ A piaci szereplőknél végzett vizsgálatok lezárását követően, a felügyeleti határozatból derül ki a szigor mértéke, a bírság alkalmazásának ténye és összege. Lásd a MNB 9/2020. (VII. 14.) számú ajánlása.
- ²² VARGA Csaba: A PSZÁF új feladatai az uniós integrációban. *PSZÁF hírlevél*, 2008. február; KAPOSY Zsuzsa: MNB–PSZÁF közös ajánlás a (japán jen) devizahitelezéssel kapcsolatban. *PSZÁF hírlevél*, 2008. február; www.mnb.hu/letoltes/pszafhu-hirlev-08febrvegl.pdf.
- ²³ GLAVANITS Judit: A pénzügyi piac szabályozásának és felügyeletének új irányai. In KÁLMÁN János (szerk.): *A pénzügyi piac szabályozásának és felügyeletének aktuális kérdései*. Budapest, 2015. Batthyány Lajos Szakkollégiumért Alapítvány, 98–131. p.
- ²⁴ KÁLMÁN János: A pénzügyi közvetítőrendszer felügyeletét ellátó hatóság helye és függetlensége a magyar központi közigazgatásban. *Új Magyar Közigazgatás*, 2014. 3. sz. 15–20. p.
- ²⁵ BARAN Alexandra – BARANOVSKY György – KRAJCSIK Szilvia: *Fogyasztói panaszok, békéltető testületi eljárás*. Budapest, 2007. Fogyasztóvédelmi Egyesületek Országos Szövetsége, 125. p.
- ²⁶ A Pénzügyi Békéltető Testület. A Testület története. www.mnb.hu/bekeltetes/bemutakozas/a-pbt-tortenete.
- ²⁷ PSZÁF-törvény 62. § (1) Az ellenőrzött szervezetekkel és személyekkel szemben kiszabható bírság összege százezer forinttól kétmilliárd forintig terjedhet.
- ²⁸ *Az MNB pénzügyi felügyeleti funkcióinak megerősítése*. Budapest, 2013. MNB, 11. p. www.mnb.hu/letoltes/felugyelet-hu.pdf.
- ²⁹ NAGY Zoltán: A pénzügyi felügyeleti tevékenység reformja az Európai Unióban és Magyarországon. In BIKFALVI Péter (szerk.): *XXV. International Scientific Conference, O. Section*. Miskolc, 2011. Miskolci Egyetem, 7–15. p.
- ³⁰ Indokolás Magyarország Alaptörvényének ötödik módosításához.
- ³¹ ČERTICKÝ, Mária: A biztosítási szektor felügyelete és kockázatai. *Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Juridica et Politica*, Tomus XXXVII/1 2019. 390–406. p.
- ³² FEHÉR Júlia – VERES Zoltán: Gondolatok a hazai pénzügyi felügyeleti integráció margójára – különös tekintettel a fogyasztóvédelemmel összefüggő igazgatási szempontokra. *Pázmány Law Working Papers*, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2014. 8. sz. 1–13. p.
- ³³ MNB törvény 76. § (1) Az ellenőrzött személlyel és szervezettel szemben kiszabható bírság összege százezer forinttól kétmilliárd forintig terjedhet.
- ³⁴ KOVÁCS Zsolt: *Kommentár a biztosítási tevékenységről szóló 2014. évi LXXXVIII. törvényhez*. Budapest, 2018. Wolters Kluwer, 265. p.
- ³⁵ CUNHA, Mario Viola de Azevedo: *Market Integration Through Data Protection: An Analysis of the Insurance and Financial Industries in the EU*. Heidelberg, 2013. Springer International Publishing, 114. p. DOI: 10.1007/978-94-007-6085-1.
- ³⁶ KIS-KELEMEN Bence – HOHMANN Balázs: A Schrems ítélet hatásai az európai uniós és a magyar adattovábbítási gyakorlatra. *Infokommunikáció és Jog*, 2016. 16. sz. 64–70. p.
- ³⁷ ERDŐSOVÁ, Andrea: The Right to Informational Self-Determination in the Context of Selected Judicial Decisions and Practical Background. *Public Governance, Administration and Finances*, No. 4, 2020. 16–29. p. DOI: 10.53116/pgaftr.2019.2.2.
- ³⁸ PINTÉR Judit: Kihívások a magyar biztosítási szektor felügyeletében a 21. század elején. *Hitelintézet Szemle*, 2008. 7. sz. 179–198. p.; KADOCSA Ferenc: A blockchain technológia hatása a biztosítási piacra. *Biztosítás és Kockázat*, 2018. 2. sz. 82–91. p. DOI: 1018530/BK.2018.2.82; ESKO Kivisaar: Big data is coming – are you ready? Insurance principle and actuaries in the age of fintech. *Biztosítás és Kockázat*, 2018. 2. sz. 60–62. p. DOI: 1018530/BK.2018.2.60; CSICSMAN József: Van új a Big Data alatt? Napjaink legnépszerűbb IT-s hívószava csak egy lehetőség arra, hogy az informatikusok eladják magukat, vagy valódi újdonság? *Biztosítás és Kockázat*, 2018. 2. sz. 64–81. p. DOI: 1018530/BK.2018.2.64; EIOPA welcomes Solvency II proposals from the European Commission on sustainability, 18 October 2021. www.eiopa.europa.eu/media/news/eiopa-welcomes-solvency-ii-proposals-european-commission-sustainability.

KÖNYVEKRŐL

Nagy Janka Teodóra

A jogi kultúra világa

Takács Péter (szerk.): *A jog megjelenítése, épített környezete és szimbólumai. A jogi kultúra látható világa*
Budapest, 2020. Gondolat Kiadó, 840 p.
ISBN 978 963 556 070 7

Egy kötet esetében a recenzens választhatja az érdeklődés felkeltése érdekében a tárgyyszerű ismertetést, vagy vállalkozhat a tudományterületi kutatási eredmények rövid áttekintésével a megjelent kiadványt egy szélesebb kontextusba helyező, értékelő bemutatásra. A Takács Péter szerkesztette *A jog megjelenítése, épített környezete és szimbólumai. A jogi kultúra látható világa* című tanulmánykötet esetében mind a szerzők és tanulmányok száma (27 szerző 31 tanulmánya), mind a könyv terjedelme (840 oldal, 1367 kép) az első szempontú felsorolást indokolná. Az alábbiakban azonban a munka tudománytörténeti hatását is hangsúlyozva, egy szélesebb kitekintéssel, a jogi kultúra elsősorban hazai kutatástörténeti összefüggéseit vizsgáló ismertetés során ajánljuk a jogtudomány és a jogász hivatást gyakorlók figyelmébe.

A tanulmánykötet fogalmi és tematikai szervező elve *a jogi kultúra*, amely az elmúlt évtizedekben elsősorban az egyetemi oktatás, a kutatás tudományközi megközelítéseinek volt a tárgya. Varga Csaba a jogelmélet, jogfilozófia szempontjából a jogi kultúra mint egyszerű képszerű kifejezés részének tekintette a jogi kultúrhistoriát, illetve a jogi kultúrtörténetet éppúgy, mint a jog kiteljesedését, a jogi kulturáltságot. A jog állapotát az adott jogrendszer alkotóelemeiként, szociológiai indikátorként vagy a jog eszközához fordulás mögött rejlő rendszermény kifejeződéseként történő értelmezésen túl a jogi hagyományokhoz viszonyulás kérdését is felvetette – éppen ezeken keresztül bizonyítva a jogikultúra-fogalom sokszínűségét, összetettségét, kiterjedtségét, valamint a kapcsolódó definíciós nehézségeket, dilemmákat számosságát.

A jogi kultúra fogalmát a jogelmélet, a tételes jog és a jogász hivatásrendek szempontjából tovább differenciáló értelmezési kísérletek részletezésétől itt és most eltekintve mindössze a pécsi egyetemen folyó kutatásokra utalok. Kajtár István, Visegrády Antal és Kengyel Miklós már az 1980-as évektől megjelenő, a jogi kultúrtörténethez, a joghatékonysághoz, a joggyakorlat és jogi kultúra jelen idejű vizsgálatához kapcsolódó publikációira, illetve a témában később írott, már a recenzálandó kötet irányába mutató monografikus feldolgozásokra.

Kajtár István hívta fel a figyelmet a jogi kultúrtörténet mint *kisdiszciplína* 19–21. századi végleges kialakulását megelőző, például már a *Szász Tükörben* is felismerhető szemléleti, ikonográfiai elemekre. Publikációiban kiemelt jelentőséget tulajdonított az általa *a jog kulturális holdudvarának* nevezett, a különböző történeti korszakokban a jogi-hatalmi kultúra szerves részének tekintett, mégis mindvégig viszonylagos önállósággal rendelkező kulturális környezet vizsgálatának. A Pécsi Jogi Kultúrtörténeti Műhely szervezeti keretei között végzett, később a grazi egyetemmel közösen folytatott jogi ikonográfiai és jogi kultúrtörténeti kutatások eredményeire alapozva jelent meg hazai jogi kultúrtörténeti alapvetése (Kajtár István: *Bevezetés a jogi kultúrtörténetbe*. Pécs, 2004), amelyet a következő évek kutatási eredményei a jogtörténet diszciplináris keretei között, illetve azt túllépve folyamatosan gazdagítottak. Kajtár István a témában a Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport kiadványsorozatában megjelent összegző tanulmányában [Kajtár István: *Áttekintő értékelés a jogi kultúrtörténet forrásairól, módszertani és elméleti kérdéseiről, eredményeiről*. In Nagy Janka Teodóra (szerk.): *A jogtörténet új forrásai. Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi*

rajzi Digitális Adattár (New sources of legal history research: Digital Database of Folk Law). Szekszárd, 2018. 205–250. p.] értékelt a terület nemzetközi és hazai kutatói és kutatási eredményeit. Ahogyan később a jogi kultúrtörténet magyar kutatástörténeti összefoglaló munkájában Stipta István, ő is külön kiemelte Mezey Barna, az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának jogtörténész professzora tudománysszervezői, publikációs és szerkesztői tevékenységét. *A szimbólumok üzenete. A jogi kultúra jelképei: eljárások, szokások, formák és tárgyak* című kötet [Mezey Barna (szerk.), Budapest, 2011] 38 szerzőjének igen változatos tematikájú tanulmányát áttekintve Kajtár István arra is felhívta a

figyelmet, hogy az eltérő nemzedékekhez tartozó, a jogtörténészek, a jogi kultúrtörténetet kutatási területüknek tekintő szerzők mellett nagy számban publikáltak a kötetben a tételes jog elméleti és gyakorlati művelői is. Ahogyan a diszciplínák közötti együttműködés eredményességére jó példa a *Jogi néprajz – jogi kultúrtörténet. Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből* című kötet [Mezey Barna – Nagy Janka Teodóra (szerk.), Budapest, 2009].

A Takács Péter professzor által szerkesztett *A jog megjelenítése, épített környezete és szimbólumai. A jogi kultúra látható világa* című tanulmánykötet nemcsak a jogi kultúra fogalmának és világának jelen idejű átfogó értelmezésére és strukturálására vállalkozik a Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Karán a 2019/2020. tanévben folytatott kutatások eredményeinek közreadásával, hanem a jogi kultúra időben és térben rendkívül dinamikus és részletgazdag tablójának megrajzolását is célként fogalmazza meg. A komplex jelenségként felfogott jog kulturális (az állam- és jogelméletet művelő, jogfilozófus szerkesztő által hangsúlyozottan társadalmi jellegű és tradicionális kötődésű) elemeinek bemutatását vállalja. A jog megjelenítésének, épített környezetének és szimbólumainak áttekintését és értelmezését elsősorban a „bíróságok és igazságügyi paloták, tárgyalótermek, talárok és pecsétek, parlamentek, elnöki paloták és kormányzati negyedek, városházák, minisztériumok és börtönök, emblémák, logók és különböző műalkotások” vizsgálatán keresztül valósítja meg.

Az előzetes lehatárolásokat követően is rendkívül szerteágazó témakörben született tanulmányok többségének fókuszában a bíróság áll mint a jogérvényesülés legfontosabb intézménye. A szerkesztő által választott Francis Bacon idézet: „A törvénykezés helye szent hely.” – megfogalmazza a bíróságok térhasználatát mint kiemelt kutatási irányt, és egyben az olvasót is orientálja. Ezen túl azonban a jogi kultúra mint kutatási téma folyamatosságára is felhívja a figyelmet. Itt említhetjük meg Kengyel Miklós a bíróságok, bírák, ügyfelek körében a nyolcvanas évek végén végzett jogi kultúrakutatásait, például bírósági épületek, tárgyalótermek, dolgozószobák, polgári tárgyalások, bírósági illetan, öltözködés, megszólítás, testtartás (Kengyel Miklós: *Perkultúra*. Pécs, 1993). Később ennek kibővített tematikájú, nemzetközi kitekintésű, képekkel gazdagon illusztrált (624 fotó) összegzése is megjelent (Kengyel Miklós: *Perkultúra. A bíróságok világa. A világ bíróságai*. Budapest–Pécs, 2011) Mezey Barna a szimbólumok, hatalmi jelképek, igazságügyi épületek jogi kultúrtörténeti szerepét ismertető előszavával.

A 2020-ban kiadott, a jogi kultúra legújabb kutatási eredményeinek összegzésére vállalkozó *A jog megjelenítése, épített környezete és szimbólumai. A jogi kultúra látható világa* című könyv műfaja a szerkesztő meghatározása szerint *illusztrált tanulmánygyűjtemény*. Nem

a jogi kultúra, a jogi szimbolika képeskönyve kíván lenni, a rendkívül gazdag képanyag elsődleges funkciója a szemléltetés, a bizonyítás, a téma vizuális sokszínűségének bemutatása. A 27 szerző többsége a győri Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Karának oktatója, illetve társegyletemek jogtörténésze, a jogi kultúrtörténet témakörében publikáló oktatója, kutatója, PhD-hallgatója. Nagyon fontos, hogy a megszületett tanulmányok szerzői között gyakorló jogászokkal (bíróval, ügyvéddel, ügyésszel, közjegyzővel), illetve más tudományterületek képviselőivel (építészmérnökkel, műemléki szakmérnökkel, teológussal, bölcsésszel) is találkozhatunk.

A kötet I. fejezete a jog megjelenítését tárgyalja: a bevezetőben a jog szimbolikus és allegorikus megjelenítését, majd az igazságosság szimbolikus Justitia ábrázolásait (Takács Péter: *A jog szimbolikus és allegorikus megjelenítése*; Uő: *Az igazságosság megjelenítése. Justitia-ábrázolások a képzőművészetben és a bíróságok díszeként*; Uő: *Magyarországi Justitiák. Az igazságosság megjelenítése magyar köztereken, középületeken és közgyűjteményekben*).

A II. fejezet a jog épített környezetét, tereit és szimbólumait veszi sorra. Kajtár István rendkívül gazdag publikációs hagyatékából válogatva a szerkesztő az architektúráról írott tanulmányát illesztette a kötetbe (Kajtár István: *Architektúra a jogi kultúrtörténetben*). Az igazságszolgáltatás, jogszolgáltatás altémakörében nemzetközi kitekintéssel kerül sor a bírászkodás épített tereinek, tárgyi környezetének és a bírászkodási folyamat szimbólumainak ismertetésére a szerzők változatos tematikájú tanulmányaiban (Megyeri-Pálffy Zoltán: *Bírósági épületek Magyarországon és külföldön*; Paksy Máté: *Egy kocka, ami el van vetve... Le Corbusier chandigarhi Igazságügyi Palotája*; Bódiné Beliznai Kinga: *A bírósági tárgyalótermek szimbolikája*; Takács Péter: *A feliratok mint a bírósági épületek újabb díszei*; Pödör Lea: *A bírósági terek és a „falak nélküli” igazságszolgáltatás*; Szigeti Péter: *Legalitás és legitimitása: az igazságszolgáltatás társadalmi reprezentációja*; Lezsóvits Gergely – Varga Piroska: *A bírósági épületek értékelésének építészeti és környezetpszichológiai szempontjai*; Bors Szilvia: *Az ülnökök szerepe és megjelenése az igazságszolgáltatásban*; Bódiné Beliznai Kinga: *A bírói viselet múltja és jelene*; Bóka Zsolt: *Az ügyvédek talárviselése*; Rokolya Gábor: *A közjegyzői hivatás szimbólumai a polgári korban*; Mezey Barna: *A modern büntetés-végrehajtás építészeti kezdetei és szimbólumrendszerének kialakulása*; Kelemen Roland: *A pallosjog magyarországi történetéhez és szimbolikájához*).

A törvényhozás, kormányzás, közigazgatás altémakörében is elsősorban építészeti és szimbólumokkal, illetve speciális kérdésekkel foglalkozó tanulmányok olvashatóak (Smuk Péter: *A parlamentek terei*; Erdős Csaba – Váczi Péter: *Az államfői hatalom láthatóvá tétele – elnöki szimbólumok*; Deli Gergely: *A magyar Alkotmánybíróság logóinak változásai, 1999–2018*; Paksy Máté: *Két ódon bútor darab a francia alkotmányosság*

szolgáltatásban: a „bíróági ágy” és az „alkotmányos esküdtszék”; Magyar Zsóka: *A kormányzati épületek és a „kormányzati negyed”*; Megyeri-Pálfi Zoltán: *A közigazgatási szervek épületei Magyarországon és külföldön*; Herédi Erika – Veöreös András: *Az örökségvédelem és a jog viszonyáról*. Az európai és nemzetközi intézmények kapcsán pedig a béke szimbólumainak differenciáltságát és a térszimbolika jellemzőit elemzik az egyes tanulmányok (Ganczer Mónika – Kecskés Gábor: *A béke szimbólumai az Egyesült Nemzetek Szervezetében*; Horváthy Balázs – Knapp László: *A jogalkotás és igazságszolgáltatás szimbolikus terei az Európai Unióban*; Milassin László: *A bécsi magyar Testőrpalota (a Trautson-palota)*).

A III. fejezet a jogi kultúra a láthatón túli, „hallható” világát: az ünnepélyes deklarációkat, az esküt és a zenei ábrázolást veszi górcső alá. (Egresi Katalin: *Az ünnepélyes deklarációk szerepe a jogban*; Maróti Gábor: *Az eskü vallás- és jogtörténeti kérdései. Az eskü műfajelméleti és modellváltozati fejlődésének témarepertoár-bővülése az archaikus és szakrális jogrendek igazságszolgáltatási stratégiájának szimbólumértelmezési megközelítésében*; Pödör Lea: *„Jog és opera”. Az igazságszolgáltatás szatirikus ábrázolása egy viktoriánus vígoperában*).

Az illusztrált tanulmánygyűjtemény függelékében Takács Péter zárótanulmány keretei között foglalja össze a vizuális jogi kultúra elsősorban a képzőművészethez fűződő kapcsolódásait (Takács Péter: *A jogtudomány ábrázolása a képzőművészetben*). A függelékben kaptak helyet a szerzői affiliációk és az 1367 színes és fekete-fehér kép forrásjegyzéke, adatolása.

Recenzióink a Takács Péter által szerkesztett tanulmánykötet a jogi kultúra elsősorban hazai kutatástörténeti előzményeibe és összefüggéseibe helyező ismertetését ígérte. Annak megfogalmazását, hogy a kiadvány egyik legnagyobb értéke, hogy miközben a szerteágazó kutatási terület legújabb ismeretanyagának jelen idejű összefoglalására és egy dinamikus, részletgazdag tabló felrajzolására vállalkozik, a kutatói és szerzői autonómia tartalmi és következetesen operacionalizált formai keretei között lehetőség ad az új kutatási eredmények differenciált és több-rétegű kifejtésére. A kötet impozáns fotóanyaga a vizuális kultúra 21. századi átértelmeződésével párhuzamosan egyre hangsúlyosabbá váló vizuális jogi kultúra tartalmi és módszertani lehetőségét hangsúlyozza – és közvetíti a kötet filozófiai alap gondolatát, üzenetét is.

Azt a felismerést, hogy fel kell kelteni az „elméleti szakemberek, vizuális jogi kultúra kutatói, bírósági architektúra elkötelezettjei, jogi szimbolika elemzői, gyakorlati jogászok (bírók, ügyvédek, ügyészek, közjegyzők, jogtanácsosok)” érdeklődését, meg kell erősíteni elköteleződésüket a jogi kultúra, a jogi szimbólumok és a jog rendkívül gazdag változatosságú épített környezete iránt. De ami legalább ilyen fontos (ahogyan az *Első Magyar Jogi Könyvszalonnán* könyvbemutatóján, 2021. szeptember 18-án a szerkesztő fogalmazott), hogy a kötet küldetése a joghallgatók figyelmének és érdeklődésének felkeltése. Aktív közreműködésre, kutatásra, közös gondolkodásra bírni őket, akik a jövő jogászaiként néhány év múlva már maguk is tevékeny részesei, alakítói és őrzői lesznek a magyar jogi kultúrának.

Eldon Garnet: *Equal before the Law* (2011)

2020. november 12-én védte meg Stipta István, a Károli Gáspár Református Egyetem egyetemi tanára a magyar közigazgatási bírászkodás kialakulását tárgyaló disszertációját a Magyar Tudományos Akadémián a Vörös Imre akadémikus vezette bíráló bizottság előtt, online nyilvánosság mellett.

A bizottság tagjai Homoki Nagy Mária tanszékvezető egyetemi tanár (SZTE ÁJTK), Peres Zsuzsanna egyetemi docens (NKE ÁNTK), Badó Attila egyetemi tanár (SZTE ÁJTK), Jakab András egyetemi tanár (Paris Lodron Universität Salzburg), Korinek László prof. emeritus (PTE ÁJK), Pap András László egyetemi tanár (ELTE GTK) és Szabadfalvi József egyetemi tanár (DE ÁJK) voltak.

A szerző a közigazgatási bírászkodás kezdeteitől az 1896. évi XXVI. törvénycikk elfogadásáig követte végig az állampolgári jogvédelem történetét, és igazolta, hogy a közigazgatási bírászkodás első hazai intézménye a jogállami garanciák terén áttörést jelentő pénzügyi közigazgatási bíróság volt. Az 1848–1849-es előzményektől vázolta a kiegyezés utáni kísérletek, majd a kompromisszumos megoldások politikai históriáját a fordulatig, Szilágyi Dezső igazságügy-miniszteri kinevezéséig. Stipta István a Pénzügyi Közigazgatási Bíróság létrehozásának három kritériumát adta meg: az államhatalmi ágak szétválasztását, a bírói függetlenség megteremtését és az állampolgári érdek előtérbe helyezését az államérdekkel szemben. Ennek bemutatására szakavatottan elemezte azt a törvényhozási utat, amely az 1869. évi IV. tc. megalkotásától az 1883. évi XLIII. tc. elfogadásáig vezetett. Szemléletesen ismertette a közigazgatásban az 1880-as években uralkodó körülményeket, a közigazgatási jogvédelem állapotát Magyarországon.

Stipta István bemutatta a közigazgatási jogviták elbírálásának rendszerét, a közigazgatási bírászkodásról szóló tudományos vitákat 1883-ig. Szemléltette egyrészt a pénzügyi közigazgatási bíróság felállításával kapcsolatos kormányzati szándékot, melynek során nemcsak a törvényalkotásban részt vevő szereplők véleményét ismertette, de kiváló portrékat is festett róluk. Ezek közül is kiemelkedett Tisza Kálmán politikai szerepvállalásának bemutatása. Nagy figyelmet szentelt Tisza szerepének a közigazgatási bírászkodás sorsában, Tisza elvi álláspontváltozásainak az ellenzéki politikusi pozíciótól a kormányfői szempontok érvényesítéséig. Lépésről lépésre mutatta be a kormányzati előkészületeket, a közigazgatási ankétot, a pénzügyi közigazgatási bíróságról szóló tervezetek sorsát, a törvényjavaslat országgyűlési vitáját, a politikai és alkotmányjogi érveket a képviselőházi vitában. A bíráló bizottság fontosnak tartotta szerző azon megállapítását, hogy a törvény megalkotása során a képviselőházi viták szakmapolitikai mederben maradtak. A polémiák keretén belül szerző az előszentesítés iratait is felhasználva, hozzájárult a jogintézmény tartalmi szerepének bemutatásához is.

Stipta István külön fejezetet szentelt az 1883. évi XLIII. törvénycikk tartalmi ismertetésének, a magyar pénzügyi közigazgatási bírászkodás jellegét illető értelmezéseknek, a felállítani rendelt bíróság szervezetének és a

Mezey Barna

A Pénzügyi Közigazgatási Bíróság létrejötte és tevékenysége (1884–1896)

Stipta István nyilvános védeése a Magyar Tudományos Akadémián

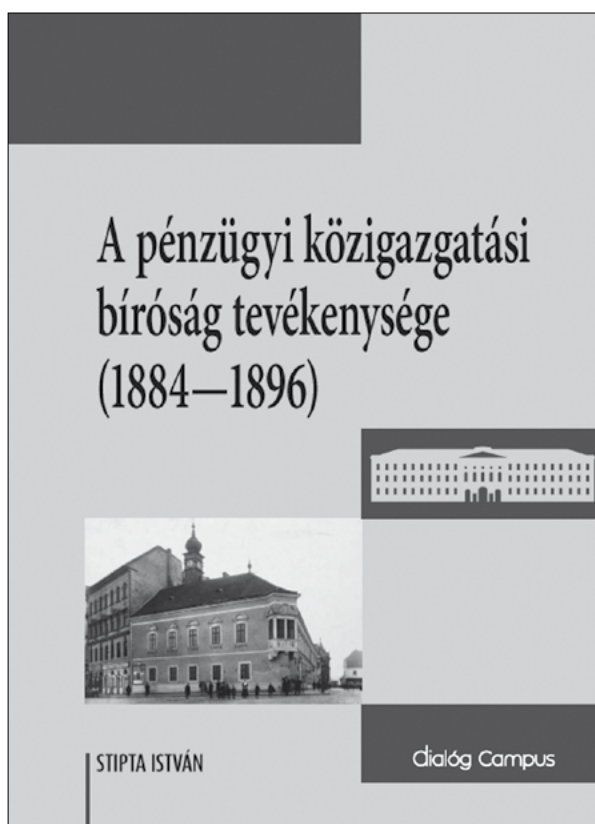
bírák jogállása ismertetésének. Szólt a törvény hatásköri rendelkezéseiről és az ítékezés eljárási rendjéről. A bírálóbizottság értékelése szerint Stipta István a Pénzügyi Közigazgatási Bíróság hiteles történetét tárta fel, hitelesen bemutatva létrehozatalának előzményeit és feltételeit, a testület megalkotására vonatkozó kodifikációs folyamatokat. A mű tudományos eredménye a polgári Magyarország közigazgatási bírászkodásának mint jogvédelmi garanciális intézményrendszeri elem konfliktusokkal terhes történetének megvilágítása. Fontos értéke a műnek, hogy a kodifikációs előtörténet és az 1883. évi XLIII. törvénycikk rendelkezéseibe ágyazottan részletesen elemezte a bíróság gyakorlatát, működését is. Vázolta a bírói kvalifikáció törvényi feltételeit, összegezte az ítélezők létszámára vonatkozó adatokat, áttekintette a bírák korábbi szakmai karrierjét, értékelt pénzügyi-szakmai jártasságukat. A bírálóbizottság álláspontja szerint értékes része az értekezésnek a Pénzügyi Közigazgatási Bíróság kinevezett bírái életrajzának, szakmai, tudományos tevékenységének bemutatása (archontológiája). A különbírósághoz kinevezett bírák többsége a Pénzügyminisztérium állományából érkezett, megalapozott szakmai hozzáállással az állampolgárok érdekét képviselték az államérdekkel szemben. Figyelemre méltó a bíróság pártatlanságának és szakmaiságának igazolása. Az olvasó tájékozódhat a bírák életkoráról, vallási háttérükről, politikai-közéleti szerepvállalásukról, társadalmi kapcsolataikról. A szerző kitért a bírói testület tagjainak hatalmi pozícionáltságára, szakirodalmi, tudományos tevékenységére. Elemezte a bíróság elnökeinek vezetői attitűdjeit, Madarassy Pál és Ludvig János elnökségét. A bírálóbizottság megállapította, hogy a disszertáció újdonsága az elsődleges levéltári forrásoknak a témához kapcsolódó fondjainak, különösen a megmaradt pénzügyminisztériumi iratoknak kimerítő feltárása, amelyet jelentős mértékben kiegészített a szerző az egyes megyei levéltárakban megtalálható törvényhatósági bizottságok iratanyagaival. Kutatómunkája eredményeként a Pénzügyi Közigazgatási Bíróság tevékenységét a működés statisztikai adataival illusztrálta, a pénzügyi vitás ügyek általános adataitól az elnöki ügyeken át az ítélező

bírák munkaterhelési mutatói összefoglalásáig. Ismertette az elintézett közigazgatási jogvitás ügyek körét, a tanácsülésben ítélettel elintézett vitás ügyeket, az adó- és illetékügyeket. Külön értékes részének tartotta a bizottsági értékelés az ügyiratforgalmi statisztika rekonstruálását és annak szakavatott elemzését.

Izgalmas kérdést járt körül szerző a Pénzügyi Közigazgatási Bíróság jogfejlesztő tevékenységét számba véve (a bíróság döntvényei és elvi határozatai, a közigazgatási bíróság döntési formái, a bíróság eljárását érintő elvi döntései, a bíróság saját gyakorlatára irányadó döntései, a tételes jogot értelmező és normapótló szerepvállalása, a joggyakorlat irányítása, a pénzügyi jogélet fejlesztése és a bírói jogfejlesztő tevékenység publicitása). A bírálóbizott-

ság a szerző nyomán bizonyítottan látta, hogy a Pénzügyminisztérium állományába tartozó pénzügyi szakemberek bírói kinevezése a bíróság szakmai munkáját egyáltalán nem hátráltatta, sőt ítéleteivel, döntvényeivel, megfogalmazott elvi határozataival kifejezetten hatékony jogfejlesztő tevékenységet végzett. Igazolta a bíróság ítélkező tevékenységének bemutatásával azt a jogfejlesztő hatást, amivel hozzájárult a pénzügyi dogmatika és jogalkalmazási kultúra fejlődéséhez.

A bírálóbizottság a nyilvános vitát követően javasolta az MTA Doktori Tanácsa az MTA doktora tudományos cím odaítélését.

Stipta István 2019-ben megjelent kismonográfiája a közigazgatási szervek döntéseit felülvizsgáló első független bírói fórum, az 1884-től működő pénzügyi közigazgatási bíróság tevékenységét mutatja be. A korabeli törvényhozás egyszintű, de az ügyeket végső fokon és érdemben eldöntő közigazgatási szakbíróságot hozott létre. A magyar pénzügyi közigazgatási bíróság nem csupán a törvényességet (jogszerűséget) felügyelő szerv, hanem az adót, illetéket kiszámító és összecszerően megállapító

legfelső szintű fórum is volt. Igaz, a testület hatásköre résszerű volt, működésének tizenhárom éve alatt csak a legtöbb konfliktust okozó egyenes adó- és illetékügyekben járt el. Mégis fontos gyakorlati jelentőségre tett szert, mert csökkentette az állami szervekkel szembeni tartós bizalmatlanságot, és döntéseivel megteremtette a korszerű pénzügyi anyagi jog alapjait. A bíróság működése fontos tapasztalatokkal szolgál napjaink törvényhozási számára is.

2021. október 20-án került sor arra a tudományos tanácskozársra, amely az 1861. január 23-án összeült Országbírói Értekezletre és annak a magyar jogfejlődésre gyakorolt hatására fókuszált.

Az esemény az MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport (ELKH) konferenciáinak sorozatába illeszkedve, az MTA IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya Jogtörténeti Albizottsága, a Magyar Jogász Egylet Jogtörténeti, Római Jogi és Egyházjogi Szakosztálya és az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszékének társszervezésében valósult meg. A konferenciának az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának Tanácssterme adott otthont, annak időpontjával a szervezők szimbolikusan az októberi diploma kibocsátásának 161. évfordulóját választották.

Az Osztrák Császárság átszervezését célul kitűző alap törvény kihirdetésével egyidejűleg kerültek kiadásra azok a legfelsőbb császári kéziratok, amelyekben az uralkodó az alkotmányos átmenettel összefüggő kérdéseket rendezte hazánk vonatkozásában. A magyar udvari kancellárrá kinevezett báró Vay Miklósnak címzett levelekben több helyen is találkozhatunk az igazságszolgáltatást érintő döntésekkel. Az ekkor még törvényesen meg nem koronázott uralkodó egyfelől rögzítette, hogy szándékában áll Magyarország összes törvénykezési ügyét visszahelyezni az ország határai közé, és ezzel összefüggésben megbízta az országbírókat, hogy a királyi Curia tagjaival és „más alkalmas egyéniségek közbejöttével” tanácskozzon „a magyar igazságszolgáltatásnak szervezése felett”. Az uralkodói szándék azonban csak részlegesen valósulhatott meg: miután az országbíróvá kinevezett gróf Cziráky János lemondott hivataláról, az „októberi államférfiak” Apponyi Györgyöt kérték fel e pozíció elvállalására, aki azonban csak 1861 januárjában tett eleget ezen kérésnek – így az országbírói „tanácskozmány” összehívása jelentős késedelmet szenvedett. Ezzel párhuzamosan az újjászerveződött vármegyék egymást követve vindikálták magukénak az igazságszolgáltatás gyakorlásának jogát, a kéziratokban megfogalmazott uralkodói tilalom ellenére. Hovatovább deklarálták, hogy a hazai bíróságoknak a régi magyar törvények szerint kell ítélniük. E körülmények közepette kezdte meg üléseit az Országbírói Értekezlet, amely végül másfél hónap alatt készítette el az Ideiglenes Törvénykezési Szabályokat.

A tudományos konferencia fókuszában, amelyet Sonnevend Pál, az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának dékánja és Varga Zs. András, a Kúria elnöke nyitott meg, e két kérdéskör állt: az Országbírói Értekezlet összehívásának okai, körülményei; illetve az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok általános jellemzése, valamint egyes rendelkezéseinek tartalmi vizsgálata. Ennek megfelelően az előadások három, tematikusan bontott szekcióban hangzódtak el.

Az első szekcióban az Országbírói Értekezlet összehívásának körülményeit mutatta be Balogh Elemér tanszékvezető egyetemi tanár (SZTE ÁJTK Európai Jogtörténeti Tanszék), aki az októberi diploma által teremtett új alkotmányos helyzetet elemezte. Őt követte Beke-Martos Judit

Képesy Imre

160 éve ült össze az Országbírói Értekezlet

tudományos munkatárs (MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport ELKH), aki arra a kérdésre kereste a választ, hogy mely felségjogok illették meg 1860–1861 fordulóján Ferenc Józsefet, aki ez idő tájt még mindig nem volt törvényesen megkoronázott államfője Magyarországnak. Az első szekció zárásaként Nagy Noémi tudományos munkatárs (MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport ELKH) ismertette a magyar jogéletben az 1850-es években bekövetkezett változásokat, illetve kitért a jogi nyelv változásaira az osztrák törvények hatálybalépésének tükrében.

A második szekciót Képesy Imre tudományos segédmunkatárs (MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport ELKH) előadása nyitotta meg, aki az Országbírói Értekezlet résztvevőinek véleményét, a kortársak visszaemlékezéseit, az osztrák minisztertanácsi jegyzőkönyveket, illetve a későbbi szakirodalom álláspontját is figyelembe véve vizsgálta azt a kérdést, miként lehet az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok jogforrási jellegét meghatározni. Megyeri-Pálffy Zoltán tudományos munkatárs (MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport ELKH) egy, az értekezlettel kapcsolatban „nem emlegetett tényre” – egészen pontosan helyszínének felkutatására fókuszált. Előadásának apropóját az adta, hogy sem a korabeli tudósításokban, sem a később íródott visszaemlékezésekben nem szoktak kitérni arra, hogy hol zajlottak e testület tanácskozásai; a kérdés megválaszolásán túl az előadó a régi Curia épületének történetéről is szólt. Stipta István egyetemi tanár, az MTA doktora (KRE ÁJK Jogtörténeti, Jogelméleti és Egyházjogi Tanszék) előadásában az 1861. évi „kis egyezésre” fókuszált, és a régi bírósági szervezetrendszer visszaállításának példáján keresztül mutatta be azokat a körülményeket, amelyek az Országbírói Értekezlet döntéseiben meghatározó szerepet játszottak.

A harmadik szekció főként az Ideiglenes Törvénykezési Szabályokban rendezett egyes jogterületekre fókuszált. Homoki-Nagy Mária tanszékvezető egyetemi tanár (SZTE ÁJTK Magyar Jogtörténeti Tanszék) az 1848 előtti öröklési jogi szabályok és az ABGB vonatkozó rendelkezéseinek összevetésén keresztül mutatta be azokat a dilemmákat, amelyekkel az Országbírói Értekezlet tagjainak szembe kellett nézniük. Őt követte Mezey Barna tanszékvezető egyetemi tanár, kutatócsoport-vezető (ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék, MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport ELKH), aki a büntetőjogi alválasztmánynak az 1843. évi javaslat életbe léptetését célzó javaslata feletti vitát elemezte; bemutatva azt a folyamatot, amelynek eredményeként sor került a régi magyar büntetőtörvények visszaállítására. Bódiné Beliznai Kinga egyetemi docens (ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék) a váltójogi szabályok feletti

vitát helyezte vizsgálódásának középpontjába, rámutatva, hogy ennek kérdése nem csak 1861-ben bírt jelentőséggel, majd Rigó Balázs egyetemi adjunktus (ELTE ÁJK Római Jogi és Összehasonlító Jogtörténeti Tanszék) következett, aki az 1860–1861. évben lezajlott alkotmányos reformok által hozott változások hatásait ismertette a pesti jogi kar életében.

Az előadások feletti vitát követően a konferenciát Darák Péter, a Kúria korábbi elnöke zárta le, aki egyúttal megosztotta a tanácskozás résztvevőivel gondolatait arra nézve is, hogy meglátása szerint milyen szerep hárul a bírói karra a jogrendszer fejlesztésében – amely nemcsak 1861-ben, hanem napjainkban is releváns kérdés.

Hosszú idő után végre ismét jelenléti jogtörténeti értekezés nyilvános vitájára került sor az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Kari Tanácsstermében, amelyhez azonban a koronavírus-járvány kevés pozitív fejleményeként online módon is csatlakozhattak azok, akik az utazás logisztikai problémáit nehezebben tudták volna megoldani.

A 2021. november 12-én tartott nyilvános vitát így közel három tucat résztvevő hallgathatta, amire kizárólag jelenléti védésen kevés esély mutatkozott volna. A vitára Frey Dóra *Jogi eszközök a kényszermigráció megvalósításában Tolna vármegyében 1944 és 1948 között* című doktori értekezése szolgáltatott alkalmat. A jelölt témavezetője Mezey Barna tanszékvezető egyetemi tanár (ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék) volt.

Jóllehet a jelölt a hely-, az esemény- és a politikatörténetírás által már kellően feltárt terület, az 1944 és 1948 közötti Tolna megyei népeségmozgás vizsgálatára vállalkozott, annak jogtörténeti oldalról való megközelítése eddig fehér foltot képezett a kutatásban.¹ A téma jelentősége és érzékenysége a rendszerváltást követő fokozott érdeklődés után sem vesztett erejéből. A jelölt munkájával így a korábbi évtizedes, a politika által tabusított téma társadalmi feldolgozásához is hozzájárul. Értekezése hézagpótló, a múlt feltárását és megértését segíti elő. A tág értelemben vett szociálpszichológiai hatásokon és a helytörténeti, eseménytörténeti aspektusokon kívül a munka mind a nemzetközi jogi, mind az országos, végül mind a helyi joggyakorlat szintjét és azok egymásra hatását kellő alaposítással tárta fel. A három normatív szint a disszertációban kiegészül a helyben, a lakosság szintjén megvalósuló igazgatási és jogalkalmazási gyakorlat részletes feltárásával. Így jóllehet a szerző bevallottan nem bocsátkozik mikrotörténeti fejtegetésekbe, mégis – kívánnivalót nem hagyva maga után – feltárta a helyi szinten működő államigazgatást, abban az időszakban, amikor valójában az állam léte is kétséges. Ezáltal betekintést nyújt egy olyan komplex viszonyrendszerbe, amely során a jog csak utó-

Rigó Balázs

Jog és erőszak között? Népeségmozgások kikényszerítése

Beszámoló Frey Dóra *Jogi eszközök a kényszermigráció megvalósításában Tolna vármegyében 1944 és 1948 között* című doktori értekezésének nyilvános vitájáról

lagos legitimáló funkciót tölthet be az események folyása mögött.

Megfontolandó kérdésként merül fel, hogy a lakosság-cserék, telepítések jogi rendezésében az alacsony szintű jogi normák és a pseudonormák sokasága közül, vagy akár a formális jogi normák hiányának felismerésében valójában milyen norma vagy még pontosabban kikényszerítő erő adja a lakosság magatartásának az alapját. Sőt, mindezek következtében beszélhetünk-e egyáltalán jogról a kitelepítések kapcsán, vagy csak a jog mögött álló pusztán kikényszerítő erőről lehet szó a jelenség megértésékor? Rövidebben megfogalmazva, a kitelepítésekkel összefüggő közigazgatási aktusok mennyiben tekinthetők egyáltalán jogi normáknak? Végeredményben mi a jog és miért viselkednek az emberek adott körülmények között bizonyos módon, főleg, ha ezek a körülmények anarchia közeli állapotokat jelentenek?

A fenti három normatív szint vizsgálata mellett szintén az értekezés erényei közé tartozik, hogy a három egy-

Kitelepített magyarok útban Csehszlovákiából, 1947
(Fortepan / Csorba Dániel)

mással összefüggő eseménysort, azaz a bukovinai székelyek betelepítését, a Tolna megyei németek ki- és a csehszlovákiai magyarok betelepítését egy rendszerben kezelte a jelölt, így az események súlyát és azok okozatiságát a maguk komplexitásából nem szakítja ki, hanem a valós kölcsönhatásukat elemezve jut a múlt mélyebb megértéséhez. Mind Horváth Attila tanszékvezető egyetemi tanár (NKR ÁNTK Állam- és Jogtörténelmi Tanszék) és Szabó István tanszékvezető egyetemi tanár (PPKE JÁK Jogtörténelmi Tanszék) opponensi véleményében, mind a vita során a jogi rendezés mikéntje, annak jellegzetességei és a tágabb értelemben vett eseménytörténelmi kontextus kaptak hangsúlyt, amellet, hogy Nagy Janka Teodóra tanszékvezető egyetemi tanár (PTE KPVK Szociális Tanulmányok Tanszék) a jogi néprajz és a helytörténet összefüggéseire hívta fel a figyelmet. Végül a jelölt a hallgatóság észrevételeire és a bizottság kérdé-

seire viszontválaszában a hasonlóságok és különbözőségek részletezésével kifejtette azokat a jogforrási, normabeli mintázatokat, amelyek felfedezhetők a magyarországi németek kitelepítése, másfelől a csehszlovák-magyar lakosságcsere megvalósulásában. Utalt továbbá azokra a narratívákra, amelyekkel az akkori magyar po-

litikai vezetés a németek kitelepítését, illetve a magyarok Csehszlovákiából való idetelepítését kezelte. Ezek után a bizottság értékelésében megállapította, hogy a jelölt az opponensi véleményekben foglalt észrevételekre és a vitában feltejtett kérdésekre színvonalas választ adott, és javasolta az Egyetemi Doktori Tanácsnak, hogy a doktori fokozatot *summa cum laude* minősítéssel ítélje oda a jelölt számára. A bíráló bizottság a dicsérő szavak mellett javasolta továbbá a mű könyv alakban történő megjelentetését. A munkához ezúton is gratulálunk!

A németek kitelepítésének emléktáblája a Tolna megyei Gyöngön (Lönhard Ferenc felvétele)

Jegyzetek

¹ A jelölt kezdeti publikációi közül, amelyből végül a disszertáció született, ki kell emelnünk az alábbiakat. FREY Dóra: Állampolgársági kérdések a bukovinai székelyek Magyarországra telepítése kapcsán. In NAGY Marianna (szerk.): *Jogi tanulmányok 2010. Ünnepi konferencia az ELTE megalakulásának 375. évfordulója alkalmából. II.* Budapest, 2010. 33–47. p. Uő: Völkerrechtliche Vorgaben und ihre Verwirklichung. Zur Vollziehung des Bevölkerungsaustausches im Mitteleuropäischen Raum nach dem zweiten Weltkrieg – mit besonderer Berücksichtigung von Ungarn. In HORNÁK, Szabolcs – JUHÁSZ, Botond – KORSÓSNÉ DELACASSE, Krisztina – PERES, Zsuzsanna (Hrsg.): *Turning Points and Breaklines. Yearbook of Young Legal History 4.* München, 2009. Verlagsbuchhandlung GmbH & Co. KG, 228–243. p. Míg az értekezés készítésének utolsó szakaszában születettek közül az alábbiak érdemelnek említést. FREY Dóra: Vom Nationalitätenministerium bis zur Vertreibung. Die rechtshistori-

sche Aufarbeitung der Ungarndeutschen in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts. *Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreichs (BRGÖ)*, Mittel- und osteuropäische Rechtshistorische Konferenz 2019. Nr. 2, 2020. 232–240. p. DOI: <http://dx.doi.org/10.1553/BRGO-E2020-2s232>. Uő: Kollektive Bestrafung und deren Aufarbeitung – juristische Fragen der Vertreibung der Ungarndeutschen vor 75 Jahren und heute. In HIRTE, Markus – KOCH, Arnd – MEZEY, Barina (Hrsg.): *Wendepunkte der Strafrechtsgeschichte – Deutsche und ungarische Perspektiven. Rothenburger Gespräche zur Strafrechtsgeschichte*, Band 8. Gießen, 2020. Psychosozial-Verlag, 231–248. p. DOI: <https://doi.org/10.30820/9783837977035>. Uő: From migrant to refugee: the history: the history of the Szekelys of Bukovina during and after the Second World War. *Vergentis. Revista de Investigación de la Cátedra Internacional Conjunta Inocencio III.* No. 9, 2019. 155–170. p.

A Nemzeti Közszolgálati Egyetem Állam- és Jogi történeti Tanszéke a Habsburg-dinasztia trónfosztását kimondó 1921. évi XLVII. törvénycikk elfogadásának évfordulója alkalmából rendezett konferencián az európai monarchikus államok és szűkebb fókusszal az Osztrák–Magyar Monarchia közjogi, politikai kihívásairól tanácskozott a Ludovika Zrínyi-termében 2021. december 10-én.

Az Osztrák–Magyar Monarchia válságai nemcsak az összeomláshoz vezető közjogi és történelmi okok tanulságai miatt érdemesek a vizsgálatra, hanem a folytonosság és diszkontinuitás, a birodalmi hatások örökké aktuális kérdései okán is.¹ Emellett az első világháborút követő rendezés, a föderalizmus és a nemzetközi kooperációk vizsgálatának szükségszerűsége is az állam- és jogtudományok fókuszába helyezte a felbomlott közép- és kelet-európai birodalmakat. Az Osztrák–Magyar Monarchiát érő kihívások súlyát plasztikusan szemlélteti a már idős Ferenc József császár és király gondolata Carl Jakob Burckhardt, későbbi svájci attaséhez: „*Ich bin mir seit Jahrzehnten bewußt, wie sehr wir in der heutigen Welt eine Anomalie sind.*”² Az európai monarchikus dinasztiák nemzetek feletti álló politikai, jogi intézményeinek és megoldásainak vizsgálata azonban a mai közös európai jogi térség³ kihívásai szempontjából sem érdektelen.

A konferenciát és annak első szekcióját Máthé Gábor professor emeritus (NKE ÁNTK Állam- és Jogi történeti Tanszék) nyitotta meg, aki a Német Szövetségi Köztársaság első elnökét, Theodor Heusst idézve vezette fel az államfő trónfosztás körüli helyzetét tárgyaló előadásokat: „*Három dombra épült Európa: az Akropoliszra, a Capitoliumra és a Golgotára.*”⁴ Máthé Gábor felidézte az 1527. esztendőt, amikor I. Ferdinánd királlyá koronázásával megszületett az újkori Közép-Európa.⁵ Horváth Attila tanszékvezető, egyetemi tanár (NKE ÁNTK Állam- és Jogi történeti Tanszék) előadásában azt a kérdést feszegette, hogy vajon hányadik köztársaságban élünk, egyúttal ismertette az őszirózsás forradalmat követő rezsimváltásokat és közjogi átalakulásokat.⁶ Tamás András professor emeritus (NKE ÁNTK Kormányzástani és Közpolitikai Tanszék) „*Az utolsó interregnum*” című előadásában az Isten, a haza és a király hármasság fogalomrendszeréből szemlélve osztotta meg gondolatait Európa történetéről. Ezt követően Képes György habil. egyetemi docens (ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogi történeti Tanszék) arról a kérdéssel érkezett, hogy utolsó uralkodónk meddig volt magyar király. „*Lemondás – trónfosztás – halál*” című előadásában Képes György arra az álláspontra helyezkedett, hogy IV. Károly egészen haláláig Magyarország királya volt.⁷ Tóth Noémi Nóra államtudományi mesterszakos hallgató (NKE ÁNTK) a Pragmatica Sanctio különböző értelmezéseit elemezte az 1921. évi XLVII. törvénycikk tükrében. A szekciót Halász Iván egyetemi tanár (NKE ÁNTK Alkotmányjogi és Összehasonlító Közjogi Tanszék) előadása zárta, aki a csehszlovák állam születésének⁸ körülményeiről érkezett.

A konferencia második szekcióját Bathó Gábor adjunktus (NKE ÁNTK Állam- és Jogi történeti Tanszék) nyitotta meg. A szekció előadói ezt követően az ókori monarchi-

Szabó Mátyás

„Trónfosztás 100 – A monarchia kihívásai”

Beszámoló a Nemzeti Közszolgálati Egyetemen tartott konferenciáról

kus államokhoz kapcsolódó kérdéseket tárgyaltak. Elsőként Deli Gergely dékán, egyetemi tanár (NKE ÁNTK Állam- és Jogi történeti Tanszék) Iulius Paulus *Decretorum Libri* című gyűjteményéből mutatott be egy földadásvételi aktust. A római jogeset dogmatikai elemzése „*Egy intellektuális trónfosztás. Avagy amikor Paulus ellentmondott a császárnak*” címmel hangzott el. Jakab Éva egyetemi tanár (NKE ÁNTK Állam- és Jogi történeti Tanszék) az ókori görög államelmélet⁹ monarchiaeszméjéről adott elő. Az ókori monarchikus államokat tárgyaló szekciót Kelemen Miklós egyetemi docens (NKE ÁNTK Állam- és Jogi történeti Tanszék) zárta, aki a késő római kormányzás történetéhez kapcsolódóan¹⁰ „*Egy birodalom válsága vagy egy birodalom újjászervezése? A hadrianopolisi fordulat jelentősége Római Birodalom hatalmi rendszerében*” címmel tartott előadást.

A konferencia harmadik szekcióját Kelemen Miklós egyetemi docens vezette, az előadások pedig a monarchia hazai kihívásait tárgyalták. Elsőként Barna Attila egyetemi docens (NKE ÁNTK Állam- és Jogi történeti Tanszék) büntetőjog-történeti fejtegetésében az államfő büntetőjogi védelmét vizsgálta a két világháború közötti király nélküli Magyar Királyságban.¹¹ Boda Mihály tanszékvezető, egyetemi docens (NKE HHK Hadtörténelmi, Filozófiai és Kultúrtörténeti Tanszék) a Szent Korona-eszme külpolitikai, geopolitikai értelmezését mutatta be Fodor Ferenc, Kalmár Gusztáv és Teleki Pál munkásságában.¹² Peres Zsuzsanna egyetemi docens (NKE ÁNTK Állam- és Jogi történeti Tanszék) a Habsburgok házassági szerződéseiről és dinasztikus házassági politikájáról mutatta be új, bécsi levéltári kutatási eredményeit. Drócsa Izabella tudományos munkatárs (VERITAS Történetkutató Intézet) a Horthy-korszak rendtörvényének jelentőségéről¹³ és a két világháború közötti bírói gyakorlatban megjelenő precedenseiről tartott előadást. Bathó Gábor adjunktus V. Ferdinánd lemondásának törvényesítéséről és annak törvényességéről tartott előadást. Végül a szekciót Kevevári István adjunktus (NKE ÁNTK Állam- és Jogi történeti Tanszék) zárta, aki a reformáció hatásaira koncentrálna a világi és spirituális hatalom viszonyának¹⁴ kérdéséhez kapcsolódva „*Zsarnokölés és királyi felelősség a francia vallásháborúk idején*” címmel adott elő.

A konferencia utolsó szekciója Peres Zsuzsanna vezetésével a monarchia külföldi kihívásait tárgyalta. Deák József adjunktus (NKE RTK Rendészettudományi és -történeti Tanszék) a közép- és kelet-európai monarchiák fel-

bomlásának következményeit a lengyel–szovjet háború kapcsán¹⁵ tárgyalta az „*Oszták–magyar, német, orosz monarchikus és birodalmi hatások Lengyelországban az 1919–1921-es lengyel–szovjet háború idején*” című előadásában. Szabó Máttyás tanársegéd (NKE ÁNTK Állam- és Jogtörténeti Tanszék) „*A külügyi szolgálat szervezésének kihívásai a dualizmusban (1898–1918)*” című előadásában Agenor Goluchowski és Alois Aehrenthal külügyminiszterek külügyi reformjait mutatta be, ki-

térve a konzuli igazgatás kihívásaira és a külügyi utánpótlásképzést érintő közjogi kérdésekre. A szekciót és a konferenciát Pókecz Kovács Attila egyetemi tanár (NKE ÁNTK Állam- és Jogtörténeti Tanszék) előadása zárta, aki a franciaországi monarchiák bukásának alkotmánytörténeti előzményeit és közjogi következményeit vizsgálta.

Az előadások írott változata a *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás* című folyóiratban jelennek meg.

Jegyzetek

- ¹ VOGLER, Jan: Imperial Rule, the Imposition of Bureaucratic Institutions, and Their Long-term Legacies. *World Politics*, No. 4, 2019. 806–863. p.
- ² BURCKHARDT, Carl Jacob: *Begegnungen*. Zürich, 1958. Manesse Verlag, 57. p. Lásd WANDRUSZKA, Adam: „In der heutigen Welt eine Anomalie”. In WANDRUSZKA, Adam – URBANITSCH, Peter (Hg.): *Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Band VI. Die Habsburgermonarchie im System der Internationalen Beziehungen I*. Bécs, 1989. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, XI. p.
- ³ MÁTHÉ Gábor: *Közép-Európa újkori születése. A magyar közjog elemei forrásai, 16–20. század. Geburt Mitteleuropas in der Neuzeit. Elementare Quellen des ungarischen Staatsrechts vom 16. bis 20. Jahrhundert*. Jogtörténeti Értekezések 51. Budapest, 2021. Gondolat Kiadó, 13–14. p.
- ⁴ TEUFEL, Erwin: Projekt Europa. In FECHTRUP, Hermann – SCHULZE, Friedbert – STERNBERG, Thomas (Hg.): *Europa auf der Suche nach sich selbst*. Berlin, 2010. LIT Verlag, 37. p.
- ⁵ MÁTHÉ 2021. 9–11. p.
- ⁶ HORVÁTH Attila: A köztársaság az egyetlen lehetséges államforma. *Acta Humana*, 2017. 1. sz. 9. p.
- ⁷ KÉPES György: *Az utolsó magyar király halála. Meddig volt Magyarország államfője IV. Károly?* In JOG.történet. Az MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport (ELKH) blogja. 2022. április 4. <https://mtajogtortenet.elte.hu/blog/kepes-gyorgy-iv-karoly>.
- ⁸ HALÁSZ Iván: Az első csehszlovák köztársaság és a második lengyel köztársaság születése az első közjogi dokumentumok tükrében (1918–1919). *Állam- és Jogtudomány*, 2019. 3. sz. 33–49. p.
- ⁹ JAKAB Éva: *Állam és demokrácia. Törvényhozás és törvénykezés az ókori Athénban*. Budapest, 2021. L’Harmattan Kiadó.
- ¹⁰ KELEMEN Miklós: *A megmentett válság. Adalékok a késő római kormányzás és igazgatásfinanszírozás történetéhez*. Budapest, 2021. Menedzser Praxis.
- ¹¹ BARNA Attila: Az állami főhatalom védelmének változásai a két világháború közötti Magyarországon. In MOLNÁR Andrea – SZÉPLAKI László (szerk.): *Tanulmányok a győri felsőbíráskodás történetéből a XIX–XX. század fordulóján*. Győr, 2019. Győri Ítéletábra, 175–185. p.
- ¹² BODA Mihály: Egy magyar geopolitikai elmélet a két világháború között: a naturalizált szentkorona-eszme. *Hadtudományi Szemle*, 2021. 4. sz. 53–64. p.
- ¹³ DRÓCSA Izabella: Az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921:III. törvénycikk elhelyezése a XX. századi magyar büntetőjogi rendszerben. *Iustum Aequum Salutare*, 2017. 2. sz. 215–231. p.
- ¹⁴ KEVEVÁRI István: A világi és a spirituális hatalom kapcsolata a reformáció korában. *Polgári Szemle*, 2018. 1–3. sz. 77–89. p.
- ¹⁵ DEÁK József: Az 1919–1921. évi lengyel–szovjet háború, mint az európai béke és demokratikus hagyományok megmentője, valamint az akkori lengyel keleti határ kialakítója. In RAJCZYK, Robert (szerk.): *A lengyel–szovjet háború a lengyel–magyar kapcsolatokban. Wojna polsko-bolszewicka w świetle stosunków polsko-węgierskich*. Budapest, 2020. Lengyel Kutatóintézet, 85–98. p.

Az ELTE Bölcsészettudományi Karának Filozófiatudományi Doktori Iskolájában írt disszertációjában Puporka Lajos Gergely elsősorban azt vizsgálta, hogy a magyarországi médiaszíntéren a magyar médiatörvény szóhasználatában közösségnek nevezett média (angol szakkifejezéssel *community media*¹), ezen belül a közösségi televíziók milyen történeti helyzetben jöttek létre, és be tudták-e tölteni a médiatudományban tőlük „elvárt” szerepet. A jelölt jelentős kutatást folytatott a témában, így a történeti tapasztalatokat a jelen optikáján keresztül tudta vizsgálni. Kutatása bemutatta, hogy a helyi és a körzeti közösségi televíziók működésében jelentős eltérések tapasztalhatók a médiumok között. A médiatudományban eddig kevés figyelmet kapott a közösségi médiával kapcsolatban a vételkörzethez kapcsolódó felosztás, illetve csoportosítási lehetőség, a kutatás azonban rámutatott arra, hogy – bár történeti alapjaik hasonlóak – mennyire eltérően működnek a körzeti közösségi és a helyi közösségi televíziók. A helyi közösségi televíziók között a közösségi adók száma csak a negyede volt a kereskedelmi, a körzeti adók közt viszont már egyharmaddal több a közösségi, mint a kereskedelmi televízió. A jelölt disszertációjából kiderült, hogy alig tapasztalható erős kötődés a közösségi televíziók és az általuk megcélzott közösség között. Nem volt ez mindig így, hiszen a közösségi televíziózás kezdeti szakaszában, az 1990-es évek elején a pécsi és a gazdagréti televízió munkáját elemző kutatás² még arról számolt be, hogy az adásokat sokan nézték, és a célközönség aktívan részt vett a műsorfolyam gyártásában. Valószínűsíthető, hogy a megjelenő új internetes média jelentősen befolyásolhatta negatív irányba ezt a folyamatot.

Puporka Lajos Gergely *Közösségi televíziózás a magyarországi médiaszíntéren* című doktori értekezésének nyilvános vitáját – a pandémiás helyzetre tekintettel online formában – 2022. január 5-én rendezték meg. Az ülést Prof. dr. György Péter (DSc egyetemi tanár, ELTE BTK), a bírálóbizottság elnöke nyitotta meg. A bizottság tagjai: dr. Polyák Gábor (PhD habil. egyetemi docens, ELTE BTK), dr. Szőke Gergely László (PhD egyetemi adjunktus, PTE ÁJK), dr. Velics Gabriella (PhD egyetemi docens, ELTE PPK) és dr. Hammer Ferenc (PhD habil. egyetemi docens, ELTE BTK). A jelölt témavezetője dr. Gosztonyi Gergely (PhD egyetemi adjunktus, ELTE ÁJK) volt. Az ülés kezdetén a bizottság titkára röviden ismertette a jelölt szakmai életrajzát.

Az ELTE Bölcsészettudományi Karának szabályai alapján először az opponensi álláspontok bemutatása következett. A doktori értekezés egyik opponense, dr. Hargitai Henrik (PhD egyetemi adjunktus, ELTE BTK) szerint az értekezés témaválasztása egyedi, és egy kevésbé kutatott területet sikerült jobban „kifehéríteni”. Kiemelte, hogy a gyakorlati és az elméleti szakemberek által a közösségi televízió (és rádió³) megjelenésekor lelkesen fogadott új, a médiaszabályozás által lehetővé tett médiumtípus nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, ráadásul a televíziós közösségi csatornák a felmérés alapján a rádiónál is szegényesebben valósítják meg a közösségi-

Zanathy Anna

A közösségi televíziózás történeti és jelenkori aspektusai a magyarországi médiaszíntéren

Puporka Lajos Gergely doktori értekezésének vitájáról

média-ideált. Aláhúzta, hogy bár a jelölt felhívta arra a figyelmet, hogy általános igényű és nem romaszpecifikus munkát készített, a médiaelméleti kereteket vázoló fejezetekben számos roma példával illusztrálta a különféle elméleti munkák magyarországi alkalmazását. Az opponens szerint ez hasznos kontextust adott az értekezés egy konkrét esettanulmányának megértéséhez (Dikh TV vizsgálata), és véleménye szerint erősíti a szöveget. Kritikaként jegyezte meg ugyanakkor, hogy az elméleti keretek, illetve a kontextus ismertetései nem voltak kellő erővel becsatornázva a hipotézisek vizsgálatának módszertanába az értekezésben. Külön kiemelte a közösségi média kialakulásáról szóló történeti fejezetet, amit lehetnek lát arra, hogy egy provokatív diskurzust indítson el mind a gyakorlati, mind az elméleti szakemberek között. A jogi háttérrel kapcsolatban kiemelte, hogy az erősen támaszkodik a jelölt témavezetőjének munkásságához,⁴ de mivel az értekezést a Bölcsészettudományi Karon nyújtották be, így ez nem róható fel a terhére. Az opponens kiemelte a dolgozat 86. oldalán található kulcsmondatot, miszerint „A leírtak alapján indokolatlan közösségi státuszba helyezni olyan műsorszolgáltatókat, amelyek piaci körülmények közepette is megélnének”. Az értekezést egy olyan *wunderkammer*nek látta, amely későbbi kutatások alapján szolgálhat.

Az értekezés másik opponense, dr. Urbán Ágnes (PhD egyetemi docens, Budapesti Corvinus Egyetem) szerint a témaválasztás megfelelő és elfogadható, és az értekezés újdonságot jelent a teljes folyamat megismerése szempontjából. Kiemelte, hogy nemcsak tudományosan, hanem emberileg is nehéz volt olvasni a dolgozatot, amelynek végére a jelölt mintha elvesztette volna a hitét választott témájának megvalósulási lehetőségeiben. Kritikaként említette, hogy a jelölt sok témát igyekezett feldolgozni, de igazi mélyfúrást az elméletek síkján nem végzett, így a téma a korábbi mediakutatásokhoz csak kevés szálon kapcsolódik. Kiemelte, hogy a nemzetközi (EU, USA) környezet bemutatása és a magyarországi történet hozzákapcsolása fontos a mediakutatók számára. Az opponens az értekezés komoly erényének tartotta, hogy a jelölt jól rámutat a vonatkozó hatályos magyarországi

szabályozás abszurditásaira, hiszen az gyakorlatilag kiüresítette a vizsgálat tárgyát.⁵ Ez pedig a politikai befolyás növeléséhez⁶ és a közösség szerepének csökkenéséhez vezetett, ami éppen a közösségi televíziózás – történetileg kialakult – lényegét veszélyezteti. Az opponens a kritikák ellenére kiemelte, hogy hiánypótló dolgozatról van szó, amely érdemben gazdagítja a magyarországi médiahelyzet történetéről és jelen állapotáról meglévő tudást.

Az értekezés és a pályázó korábbi tudományos munkássága alapján mindkét opponens javasolta a PhD-fokozat odaítélését Puporka Lajos Gergely számára.

Az opponensi véleményekre reagálva a szerző elmondta, hogy a kutatóhelyi vita során szóban, majd írásban kifejtett vélemények tanulságait és javaslatait igyekezett a nyilvános vitára beadott változatba beépíteni. Kiemelte, hogy az opponensi javaslatokat megfogadva, az értekezés későbbi, javított változatában megkísérli a felmerült kritikákkal kapcsolatos részeket javítani. Az elkedvetlenedésével kapcsolatban kiemelte, hogy már az értekezés végén hangsúlyozta, hogy közösségi televíziók az eltelt évtizedek alatt a megváltozott médiakörnyezetben nem találták helyüket és szerepüket, de szerencsére van néhány olyan közösségi televízió a vizsgáltak közül, amelyek teljes mértékben betölti rendeltetését. Abban viszont teljes mértékben osztozza az opponens megállapítását, hogy az értekezés elkészítése közben valóban arra kellett rádőbennie, hogy a közösségi televíziózás kezdeti szakaszában keletkezett társadalmi és médiaelméletek nem teljesülnek Magyarországon sem a gyakorlatban, sem a szabályozási környezetben. A nemzetközi gyakorlat kapcsán az Amerikai Egyesült Államok szabályozására hívta fel a figyelmet, amely felosztásnak (PEG – Public, Education, Government) a magyar jogba történő (akár részleges) átültetése sokat javítana a magyarországi közösségi média helyzetén. Kiemelte, hogy a médiatípus megjelenésekor minden szerző arra hívta fel a figyelmet, hogy a közösségi televízió lehetőséget kínál majd az amatőr újságírás meg-

jelenésére, és a médiában háttérbe szoruló csoportok (így például a roma kisebbség) médiaképének kialakítására, ami azonban a jelenkorból visszatekintve idealisztikus elképzelésnek bizonyult. Az opponenciákban elhangzottak alapján egyértelműsítette álláspontját, miszerint nem tartja azt hátránynak, hogy egy közösségi televízióban profi szakemberek dolgoznak, de azt igen, ha semmi közük nincs az adott közösséghez. Ennek alátámasztására összefoglalóan elmondta, hogy az értekezésből és a kutatásból egyértelműen kitűnt, hogy egy közösségi televízió valóban nemcsak a küldetésben meghatározott célközönségnek szól, hanem lehetőséget biztosít az önreprezentációra, saját kép formálására, a többségi társadalom felé.

Az opponenciákat és a jelölt azokra adott válaszát élénk nyilvános vita követte. A bizottság elnöke hozzászólásában azt vetette fel, hogy lehet-e egyáltalán roma televízióról beszélni, mivel az identitás nem egyszerűsíthető le egyetlen általánosító csoportjellemzőre. A jelölt válaszában amellel állt ki, hogy mégis létezik roma identitás, amely összefoghatja egy televízió közönségét. Dr. Szőke Gergely László elmondta, hogy a jogi lehetőségei korlátozottak az identitásképzésben, az adatvédelem az a terület, amely biztosítja a privát teret az identitásoknak. Dr. Velics Gabriella azt emelte ki, hogy a közösségi médiumok üzemeltetői gyakran már a frekvenciapályázati eljárásban olyan vállalásokat tesznek, amelyeket később nem tudnak megvalósítani, például azért, mert a megcélzott közönség nem tart igényt a felkínált megszólalási lehetőségekre.

A jelölt válasza után a bizottság elnöke megkérdezte az értekezés opponenseit, hogy kívánnak-e élni a viszontválasz lehetőségével, illetve fenntartják-e pozitív értékelésüket. Az opponensek a viszontválasz lehetőségével nem kívántak élni, és a válasz után is fenntartották pozitív értékelésüket. A bizottság zárt ülésen Puporka Lajos Gergelynek a doktori fokozat *cum laude* minősítéssel való odaítélését javasolta az Egyetemi Doktori Tanács számára.

Jegyzetek

¹ GOSZTONYI Gergely: *Alternatív (?) média. A közösségi média jogi szabályozásának vetületei*. Budapest, 2014. ELTE Eötvös Kiadó, 28–30. p.
² SZEKFŰ András: *A cápa utolsó tangója. Médiaszociológiai tanulmányok a félkemény diktatúrában*. Budapest, 2008. Gondolat Kiadó, 158–163. p.
³ BENEDEK Gergő – GOSZTONYI Gergely – HARGITAI Henrik: Kisközösségi rádiók Magyarországon: az első 3 év. *Civil Szemle*, 2007. 3–4. sz. 123–144. p.

⁴ GOSZTONYI Gergely: A közösségi médiaszolgáltatók a hatályos magyar jogi szabályozásban. *Médiakutató*, 2011. 4. sz. 37–48. p.

⁵ Vö. HARGITAI Henrik: *A szabad rádiók helyzete Magyarországon 2010–2014*. Budapest, 2014. Szabad Rádiók Magyarországi Szervezete, 16. p.

⁶ HANN Endre – MEGYERI Klára – POLYÁK Gábor – URBÁN Ágnes: *Megfertőzött médiarendszer: A politikai tájékozódás forrásai Magyarországon 2020*. Budapest, 2020. Friedrich Ebert Stiftung, 55. p.

- **2022. február 16-án** *A magyar liberalizmus gyökerei és a rendszeres bizottsági munkálatok – Szuverenitáselemek az operátumokban* címmel szervezett tudományos konferenciát az MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport (ELKH) és az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszéke.

A konferencián megjelentek Mezey Barna tanszékvezető egyetemi tanár (ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék), a kutatócsoport vezetője köszöntötte. A nyitóelőadást Erdődy Gábor prof. emeritus (ELTE BTK Új- és Jelenkori Magyar Történeti Tanszék) tartotta, aki *a rendszeres országgyűlési bizottsági munkálatok hazai, valamint nemzetközi kontextusáról* beszélt. A tudományos tanácskozás két szekcióban folytatódott. A délelőtti szekció levezető elnöke Képes György habil. egyetemi docens (ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék) volt. A szekció első előadását Dobszay Tamás habil. egyetemi docens (ELTE BTK Új- és Jelenkori Magyar Történeti Tanszék) tartotta *Az operátumok hatása az országgyűlés munkájára (1790–1848)* címmel. Melkovics Tamás egyetemi adjunktus (ELTE BTK Új- és Jelenkori Magyar Történeti Tanszék) *Rendi vagy politikai érdek?* címmel a közpolitikai munkálat és a felsőtábla összefüggéseivel ismertette meg a hallgatókat. Karácsony András egyetemi tanár (ELTE ÁJK Jog- és Társadalomelméleti Tanszék, tudományos főmunkatárs, MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport ELKH) *Eötvös és centralisták*, Völgyesi Orsolya tudományos főmunkatárs (MTA Bölcsészettudományi Központ, Történettudományi Intézet, XIX. századi Témacsoport) pedig *A rendszeres bizottsági munkálatok az 1832/36. évi országgyűlés napirendjén* címmel tartott előadást.

A délutáni szekció levezető elnöke Máthé Gábor prof. emeritus (ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék) volt. A szekcióban a következő előadások hangzottak el: Mezey Barna: *Az 1843-as büntetőjogi javaslatok a folytonosság csomópontjában*; Barna Attila tanszékvezető egyetemi docens (SZE DF ÁJK Jogtörténeti Tanszék): *A hűtlenség tényállásának szabályozása a büntetőjogi tervezetekben*; Homoki-Nagy Mária tanszékvezető egyetemi tanár (SZTE ÁJTK Magyar Jogtörténeti Tanszék): *A rendszeres bizottsági munkákra adott megyei válaszok, különös tekintettel a magánjogi és az úrbéri operátumokra* és Heil Kristóf Mihály tudományos segédmunkatárs (MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport ELKH): *Az ún. folytonossági vita az operátumok tükrében*.

- **2022. február 22-én** a Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Karán nyilvános vita keretei között sikerrel védte meg *Kivételes hatalom elméleti és történeti rendszere, valamint gyakorlati megvalósulása az 1914 és 1922 közötti sajtószabályozás és sajtórendészet tükrében* című doktori értekezését Kelemen Roland egyetemi tanársegéd [témavezetői Kukorelli István egyetemi tanár (ELTE ÁJK Alkotmányjogi Tanszék) és Révész T. Mihály egyetemi tanár (SZE DF

ÁJK Jogtörténeti Tanszék)]. A disszertáció bírálói Farkas Ádám tudományos munkatárs (NKE HHK Honvédelmi Jogi és Igazgatási Tanszék) és Gosztonyi Gergely egyetemi adjunktus (ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék) voltak.

- **2022. február 25-én** került sor Szombathelyen a XXV. Vasi Jogásznapra, amelyen a város szülőtere, a 200 éve született Horvát Boldizsára emlékeztek. A szakmai, tudományos programot Trócsányi László, a Magyar Jogász Egylet elnöke, a Károli Gáspár Református Egyetem rektora, illetve Spitz János, a Magyar Jogász Egylet Vas Megyei Szervezetének elnöke nyitotta meg. Horvát Boldizsár munkásságát Mezey Barna tanszékvezető egyetemi tanár (ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék) méltatta. Czieger András tudományos főmunkatárs, osztályvezető (MTA Bölcsészettudományi Központ, Történettudományi Intézet) a *Jogtörténeti Értekezések* sorozatban megjelent *Horvát Boldizsár: Emléktörédek köz- és magánéletéből* című kötetet mutatta be. Máthé Gábor prof. emeritus (ELTE ÁJK, NKE ÁNTK) Horvát Boldizsár életének fontosabb fordulópontjaival ismertette meg a tanácskozás résztvevőit.

- **2022. február 25-én** *A helyi közigazgatás fejlődése napjainkig* címmel tartott konferenciát a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Jogtörténeti Tanszéke és a Bruckner Győző Tehetséggondozó Szakollégium.

A tanácskozást Paulovics Anita dékánhelyettes nyitotta meg. A délelőtti plenáris ülésen a következő előadások hangzottak el: Stipta István egyetemi tanár, az MTA doktora (KRE ÁJK): *Vármegyei önkormányzat vagy centralizáció? Az 1867-es „hevesi ügy” tanulságai*; Szabó István tanszékvezető egyetemi tanár (PPKE JÁK): *A helyi önkormányzatok finanszírozásának változásai a kiegyezés után*; Erik Štenpien PhD (Pavol Jozef Šafárik Egyetem): *A dualizmuskori vármegyei szervezet Abaújban – Kelet-Szlovákia világháború előtti közigazgatásának alapja*; Nagy Janka Teodóra tanszékvezető egyetemi tanár (PTE ÁJK): *Az állami szegényügyi igazgatás jogintézményi alapjai az első községi törvényben*; Varga Norbert habil. egyetemi docens (SZTE ÁJTK): *Kartellszerződések bemutatási kötelezettsége a két világháború közötti időszakban*; Balogh Judit habil. egyetemi docens (DE ÁJK): *Az önkormányzatiság és határai: az igazgatási szintek változásai a magyar államtörténetben*; Antal Tamás egyetemi tanár (SZTE ÁJTK): *Polgári haszonvételi jogok és önkormányzat Debrecen szabad királyi városban a kiegyezés időszakában*; Mélypataki Gábor adjunktus (ME ÁJK): *A hazai közszolgálati jogviszonyok karakterének változásai a felvilágosodástól napjainkig*.

A délutáni első szekcióban a következő előadásokat hallgathatták meg az érdeklődők: Pétervári Máté adjunktus (SZTE ÁJTK): *Az ügyvédség viszonya a csődön kívüli kényszeregyezséghez*; Frey Dóra (Andrássy Universitát): *A helyi közigazgatás és a kisebbségi nyelvek használata a dualizmus időszakában*; Bathó Gábor adjunktus (NKE ÁNTK): *A kormány bemutatkozásának gyakorlata a törvényhatóságok felé 1848-tól*; Nagy Szabolcs tanársegéd (SZE DF ÁJK): *A Tanácsköztársaság helyi közigazgatásának bemutatása Pápa példáján keresztül*; Kelemen Roland egyetemi tanársegéd (SZE DF ÁJK): *Győr és Győr vármegye közigazgatásának reorganizációja és stabilizációja (1919–1929)*; Petrasovszky Anna egyetemi docens (ME ÁJK): *Ius politicae – a közigazgatás elmélete a 18–19. századi természetjogi jogirodalomban*; Koncz Ibolya Katalin tanszékvezető egyetemi docens (ME ÁJK): *A helyi iparigazgatás kialakulása*.

A délutáni második szekció előadói és előadásai a következők voltak: Laczik Anna (ME Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola): *A helyi közigazgatás jelentősége a dualizmustól a második világháborúig*; Szabó Balázs egyetemi tanársegéd (ME ÁJK): *Gondolatok a Covid-világjárvány közigazgatási rendszerünkre gyakorolt hatásairól*; Menyhért Enikő (ME Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola): *Az elitéltek társadalmi reintegrációja, figyelemmel a helyi önkormányzatok szerepére*.

- **2022. március 9-én** a Magyar Tudományos Akadémia felolvasótermében került sor *A 800 éves Aranybulla jogtörténeti jelentősége* című tudományos kon-

ferenciára az MTA IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztályának Jogtörténeti Albizottsága, a Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet (MFI) és az MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport (ELKH) szervezésében.

Az egybegyűlteket Trócsányi László egyetemi tanár, az MFI tiszteletbeli elnöke, a Magyar Jogász Egylet elnöke, a Károli Gáspár Református Egyetem rektora köszöntötte. A tudományos tanácskozást Mezey Barna tanszékvezető egyetemi tanár (ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék) az MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport (ELKH) vezetője, az MTA IX. Osztály Jogtörténeti Albizottságának elnöke nyitotta meg. A konferencián a következő előadásokat hallgathatták meg az érdeklődők: Balogh Elemér tanszékvezető egyetemi tanár (SZTE ÁJTK Európai Jogtörténeti Tanszék): *Az európai jogtörténelem fősodrában: a magyar Aranybulla*; Blazovich László prof. emeritus (SZTE ÁJTK): *Pest és Buda városok egy és ugyanazon Aranybullája*; Homoki-Nagy Mária tanszékvezető egyetemi tanár (SZTE ÁJTK Magyar Jogtörténeti Tanszék): *II. András Aranybullájának magánjoga*; Horváth Attila tanszékvezető egyetemi tanár (NKE ÁNTK Állam- és Jogtörténeti Tanszék): *Az 1222. évi Aranybulla mint történeti alkotmányunk vívmánya*; Stipta István egyetemi tanár, az MTA doktora (KRE ÁJK Jogtörténeti, Jogelméleti és Egyházjogi Tanszék): *Az Aranybulla ellenállási záradéka és a nemesi vármegyék rendelet-félretételi (vis inertiae) jogosultsága*; Szabó Béla tanszékvezető egyetemi tanár (DE ÁJK Jogtörténeti Tanszék): *Az erdélyi szászok arany szabadságlevele (1224) és annak hatása a közösség hetedfélszázados történetére*; Szabó István tanszékvezető egyetemi tanár (PPKE JÁK

Jogtörténeti Tanszék): *A történeti alkotmány vívmányai és az Aranybulla*; Veress Emőd intézetigazgató egyetemi tanár (Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Jogtudományi Intézet, Kolozsvár): *Fejedelmválasztási feltételek Erdélyben*; Képes György habil. egyetemi docens (ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék): *A „Dán Aranybulla”: az V. Erik király által 1282. július 29-én aláírt hándfestning*. A tudományos tanácskozást Szilágyi János Ede intézeti tanszékvezető egyetemi tanár (ME ÁJK Civilisztikai Tudományok Intézete), az MFI vezetőjének összegzése zárta.

- **2022. március 11-én** a Croatian Institute for History és a Faculty of Law, University of Zagreb meghívására tartott előadást Bódiné Beliznai Kinga habil. egyetemi docens (ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék). Az online tanácskozásra a European Origins of Modern Croatia: Transfer of Ideas in Political and Cultural Fields in the 18th and 19th Centuries projekt és a Faculty of Law Erasmus+ „Women’s Right” kurzus keretében került sor *Women’s Legal History – Croatian Tradition and the European Context* címmel. Bódiné Beliznai Kinga a nők tanulási és munkalehetőségeit, valamint a női választójog mérföldköveit mutatta be a 19–20. századi Magyarországon („*Who reaches the peak of perfection when the world knows as little about her as possible*” – *Women and her rights in Hungary at the turn of the 20th century*). A bécsi Juridicum oktatója, Ph.D. Kamila Maria Staudigl–Ciechowicz LL.M. *Strides towards legal equality of women as the sun sets on the Habsburg Empire* című előadásában az osztrák nők 19–20. századi társadalmi és jogi státuszáról értekezett.
- **2022. március 29-én** tartotta habilitációs előadásait Gosztonyi Gergely adjunktus (ELTE ÁJK) az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán. Tantermi előadását Cenzúra Arisztotelésztől a Facebookig, míg tudományos előadását – angol nyelvű összefoglalóval – „A szűrés, a blokkolás és a hekkelés váltotta fel az ollót és fekete tintát.” Az internet-hozzáférés korlátozásának gyakorlata az Emberi Jogok Európai Bírósága előtt, avagy a politikai cenzúra új eszközei címmel tartotta. A szakmai bírálóbizottság elnöke Fleck Zoltán tanszékvezető egyetemi tanár (ELTE ÁJK), a bírálók Lap-

sánszky András habil. egyetemi docens (SZE DFÁJK) és Zódi Zsolt habil. egyetemi docens (NKE ITKI), a bizottság tagjai Aczél Petra egyetemi tanár (BCE KSZI) és Rozsnyai Krisztina egyetemi tanár (ELTE ÁJK) voltak. A szakmai bírálóbizottság javaslatot tett a habilitált doktori cím elnyerésére.

- **2022. március 31-én** a Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet a II. András király által 1222-ben kiadott Aranybulla 800. évfordulóján nemzetközi konferenciát szervezett a Magyar Tudományos Akadémián. A jeles eseményre Európa több országából érkeztek jogtörténészek.

A konferenciát Szilágyi Ede János egyetemi tanár (ME), a Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet vezetője nyitotta meg. A konferencia levezető elnöke Veress Emőd egyetemi tanár (Sapientia EMTE), a Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet főosztályvezetője volt. A konferencián a következő előadások hangzottak el: John Hamilton Baker egyetemi tanár (University of Cambridge, UK): *Magna Carta 1215, előtte és utána* (online angol nyelvű előadás); Aniceto Masferrer egyetemi tanár (Universidad Valencia, Spanyolország): *A királyi hatalom korlátozásának spanyol eredete a középkori nyugati világban: A Leóni Dekrétum 1188* (angol nyelvű előadás); Helle Vogt egyetemi tanár (University of Copenhagen, Dánia): *A király hatalmának meghatározása. Hatalmi harc és kompromisszum a 13. századi dán politikában* (angol nyelvű előadás); Bernd Kanno egyetemi tanár (Universität Bayreuth, Németország): *Az 1356. évi német Aranybulla* (angol nyelvű előadás); Christoph Chabrot egyetemi docens (Université Lumière Lyon 2, Franciaország): *A francia királyi hatalom paradox keretei* (online angol nyelvű előadás); Jan Kober LL.M. kutató (Cseh Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézete): *A szicíliai Aranybulla: tényyszerűség, emlékezet és értelmezés* (angol nyelvű előadás); Srđjan Šarkić egyetemi tanár (University of Novi Sad): *Alkotmányos normák a szerb középkori jogban* (angol nyelvű előadás); Homoki-Nagy Mária tanszékvezető egyetemi tanár (SZTE ÁJK Magyar Jogtörténeti Tanszék): *A magyar Aranybulla rendelkezései és magánjogi vonatkozásai*; Balogh Elemér tanszékvezető egyetemi tanár (SZTE ÁJK Európai Jogtörténeti Tanszék): *A magyar Aranybulla és európai megfelelői*.

E SZÁMUNK SZERZŐI

Balogh Elemér tanszékvezető egyetemi tanár, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Európai Jogtörténeti Tanszék; **Bató Szilvia** PhD, Szeged; **Biró Zsófia** PhD-hallgató, Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola; **Hollósi Gábor** PhD tudományos főmunkatárs, VERITAS Történetkutató Intézet; **Képegy Imre** egyetemi tanársegéd, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék; **Mezey Barna** tanszékvezető egyetemi tanár, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék; **Nagy Janka Teodóra** tanszékvezető egyetemi tanár, Pécsi Tudományegyetem, Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Szociális Tanulmányok Tanszék; **Rigó Balázs** PhD egyetemi adjunktus, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Római Jogi és Összehasonlító Jogtörténeti Tanszék; **Szabó Mátyás** egyetemi tanársegéd, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar, Állam- és Jogtörténeti Tanszék; **Széplaki Valéria** PhD-hallgató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar, Közigazgatás-tudományi Doktori Iskola; **Vértesy László** PhD habilitált egyetemi docens, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar, Lőrincz Lajos Közigazgatási Jogi Tanszék; **Zanathy Anna** PhD-hallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, ügyvédjelölt, De Brauw Blackstone Westbroek Law Firm (Amszterdam).

E számunk megjelenését a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara támogatta.

TISZTELT SZERZŐINK!

A Jogtörténeti Szemle Szerkesztőbizottsága a szerkesztés és a nyomdai előállítás megkönnyítése érdekében kéri, hogy írásait e-mail-en a beliznai.kinga@ajk.elte.hu címre küldjék el.

Kérjük, hogy nevük mellett közöljék jelenlegi beosztásuk és munkahelyük pontos és teljes megnevezését is, annak érdekében, hogy hiteles adatokat tudjunk közölni!

A szerkesztőség legfeljebb 1 éves (= 40 000 n) tanulmányokat fogad el.

A tanulmányokhoz szükséges egy 1000–1500 karakter terjedelmű német nyelvű összefoglaló csatolása.

A szerkesztőség kéri a következők szíves figyelembevételét:

- A szöveget Word programban, 12 pontos Times New Roman betűtípussal írva kérjük megküldeni.
- A szövegben – az egyedi szerzői kiemeléseken túl – kérjük a mű-, valamint a folyóiratcímek kurzíválását, továbbá a nevek, intézmények teljes nevének kiírását. A szövegben ezen túlmenően minden más formázás mellőzését kérjük.
- A szövegben kérjük a kiskötőjelek (például büntetés-végrehajtás), a nagyköötőjelek (például 1990–2020, 24–29. p., Osztrák–Magyar Monarchia, HVG–ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft.) és a gondolatjel – mondaton belüli közbeékelés esetén – megkülönböztetését.
- A jegyzeteket végjegyzet formájában kérjük elhelyezni.
- Az irodalomban említett szerző(k) teljes nevét és a mű pontos, teljes címét kérjük feltüntetni az alábbi módon:
 - Szerző(k) (kiskapitális), cím (kurzíválva), alcím (ha van, kurzíválva), (ha van, fordító), kiadás helye, ideje, kiadó, az egész kötet vagy a hivatkozott idézet oldalszáma, sorozatcím. Például KRIPPENDORFF, James: *Az új-guineai shelmikedmuk élete*. Ford. BARTOS Tibor. Budapest, 2002. Gondolat, 340. p.
 - Folyóiratban megjelent tanulmány esetében: szerző (kiskapitális), cím, a folyóirat címe (kurzíválva), kiadási év, hányadik szám (napilapoknál dátum), oldalszám. Például FEJTŐ Ferenc: Négyszáz éve született Descartes. *Jelenkor*, 1993. 1. sz. 17–250. p.
 - Ha gyűjteményes kötetben megjelent írásra utal: szerző, cím, „In” szócska (kettőspont nélkül), a gyűjteményes kötet szerzője vagy szerkesztője (kiskapitális), a gyűjteményes kötet címe, illetve alcíme (kurzíválva), kiadás helye, ideje, kiadó neve, oldalszám, sorozatcím. Például KOMORÓCZY Géza: A babilóni fogság. In KOVÁCS Géza (szerk.): *Hagyományok ütközése*. Budapest, 1998. Blanko, 56–99. p.
 - A végjegyzetekben már szereplő műre történő rövidített hivatkozás: szerző vezetékneve és a mű kiadásának évszáma, oldalszám. Például KOMORÓCZY 1998. 98. p.
 - Amennyiben a hivatkozott mű rendelkezik DOI-azonosítóval, kérjük annak feltüntetését is! Például OLECHOWSKI, Thomas: Die Diskussion um die Kompetenzverteilung bei der Entstehung des Bundes-Verfassungsgesetzes. *Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreichs (BRGÖ)*, 2021. 2. sz. 271–283. p. DOI: 10.1553/BRGOE2021-2s271.
- Az oldalszámot a magyar „o.” helyett „p.” (pagina) jelzéssel kérjük ellátni.

Kérjük a szerzőket, hogy a tanulmányokhoz szíveskedjenek illusztrációként képanyagot küldeni. Nyomdatechnikai okokból csak fekete-fehér fotók vagy vonalas ábrák közlésére van módunk. Az illusztrációkat digitalizált formában (min. 300 pixel/inch, 300 dpi felbontásban, TIFF vagy JPEG formátumban) kérjük megküldeni.

Kérjük a szerzőket, hogy a kézirat benyújtásakor tegyenek nyilatkozatot arról, hogy írásukat még nem ajánlották közlésre más kiadónak, és hogy az nem is jelent meg korábban (lényegileg hasonló formában).

Ha a megküldött tanulmányok a fenti követelményeknek nem felelnek meg, úgy azt a Szerzőhöz visszajuttatjuk.

E SZÁMUNK SZERZŐI

Balogh Elemér tanszékvezető egyetemi tanár, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Európai Jogtörténeti Tanszék; **Bató Szilvia** PhD, Szeged; **Bíró Zsófia** PhD-hallgató, Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola; **Hollósi Gábor** PhD tudományos főmunkatárs, VERITAS Történetkutató Intézet; **Képesy Imre** egyetemi tanársegéd, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék; **Mezey Barna** tanszékvezető egyetemi tanár, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék; **Nagy Janka Teodóra** tanszékvezető egyetemi tanár, Pécsi Tudományegyetem, Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Szociális Tanulmányok Tanszék; **Rigó Balázs** PhD egyetemi adjunktus, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Római Jogi és Összehasonlító Jogtörténeti Tanszék; **Szabó Mátyás** egyetemi tanársegéd, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar, Állam- és Jogtörténeti Tanszék; **Széplaki Valéria** PhD-hallgató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar, Közigazgatás-tudományi Doktori Iskola; **Vértesy László** PhD habilitált egyetemi docens, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar, Lőrincz Lajos Közigazgatási Jogi Tanszék; **Zanathy Anna** PhD-hallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, ügyvédjelölt, De Brauw Blackstone Westbroek Law Firm (Amszterdam).

E számunk megjelenését a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara támogatta.

TISZTELT SZERZŐINK!

A Jogtörténeti Szemle Szerkesztőbizottsága a szerkesztés és a nyomdai előállítás megkönnyítése érdekében kéri, hogy írásait e-mail-en a beliznai.kinga@ajk.elte.hu címre küldjék el.

Kérjük, hogy nevük mellett közöljék jelenlegi beosztásuk és munkahelyük pontos és teljes megnevezését is, annak érdekében, hogy hiteles adatokat tudjunk közölni!

A szerkesztőség legfeljebb 1 éves (= 40 000 n) tanulmányokat fogad el.

A tanulmányokhoz szükséges egy 1000–1500 karakter terjedelmű német nyelvű összefoglaló csatolása.

A szerkesztőség kéri a következők szíves figyelembevételét:

- A szöveget Word programban, 12 pontos Times New Roman betűtípussal írva kérjük megküldeni.
- A szövegben – az egyedi szerzői kiemeléseken túl – kérjük a mű-, valamint a folyóiratcímek kurzíválását, továbbá a nevek, intézmények teljes nevének kiírását. A szövegben ezen túlmenően minden más formázás mellőzését kérjük.
- A szövegben kérjük a kiskötőjelek (például büntetés-végrehajtás), a nagykötőjelek (például 1990–2020, 24–29. p., Osztrák–Magyar Monarchia, HVG–ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft.) és a gondolatjel – mondaton belüli közbeékelés esetén – megkülönböztetését.
- A jegyzeteket végjegyzet formájában kérjük elhelyezni.
- Az irodalomban említett szerző(k) teljes nevét és a mű pontos, teljes címét kérjük feltüntetni az alábbi módon:
 - Szerző(k) (kiskapitális), cím (kurzíválva), alcím (ha van, kurzíválva), (ha van, fordító), kiadás helye, ideje, kiadó, az egész kötet vagy a hivatkozott idézet oldalszáma, sorozatcím. Például KRIPPENDORFF, James: *Az új-guineai shelmikedmuk élete*. Ford. BARTOS Tibor. Budapest, 2002. Gondolat, 340. p.
 - Folyóiratban megjelent tanulmány esetében: szerző (kiskapitális), cím, a folyóirat címe (kurzíválva), kiadási év, hányadik szám (napilapoknál dátum), oldalszám. Például FEJTŐ Ferenc: Négyszáz éve született Descartes. *Jelenkor*, 1993. 1. sz. 17–250. p.
 - Ha gyűjteményes kötetben megjelent írásra utal: szerző, cím, „In” szócska (kettőspont nélkül), a gyűjteményes kötet szerzője vagy szerkesztője (kiskapitális), a gyűjteményes kötet címe, illetve alcíme (kurzíválva), kiadás helye, ideje, kiadó neve, oldalszám, sorozatcím. Például KOMORÓCZY Géza: A babilóni fogság. In Kovács Géza (szerk.): *Hagyományok ütközése*. Budapest, 1998. Blanko, 56–99. p.
 - A végjegyzetekben már szereplő műre történő rövidített hivatkozás: szerző vezetékneve és a mű kiadásának évszáma, oldalszám. Például KOMORÓCZY 1998. 98. p.
 - Amennyiben a hivatkozott mű rendelkezik DOI-azonosítóval, kérjük annak feltüntetését is! Például OLECHOWSKI, Thomas: Die Diskussion um die Kompetenzverteilung bei der Entstehung des Bundes-Verfassungsgesetzes. *Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreichs (BRGÖ)*, 2021. 2. sz. 271–283. p. DOI: 10.1553/BRGOE2021-2s271.
- Az oldalszámot a magyar „o.” helyett „p.” (pagina) jelzéssel kérjük ellátni.

Kérjük a szerzőket, hogy a tanulmányokhoz szíveskedjenek illusztrációként képanyagot küldeni. Nyomdatechnikai okokból csak fekete-fehér fotók vagy vonalas ábrák közlésére van módunk. Az illusztrációkat digitalizált formában (min. 300 pixel/inch, 300 dpi felbontásban, TIFF vagy JPEG formátumban) kérjük megküldeni.

Kérjük a szerzőket, hogy a kézirat benyújtásakor tegyenek nyilatkozatot arról, hogy írásukat még nem ajánlották közlésre más kiadónak, és hogy az nem is jelent meg korábban (lényegileg hasonló formában).

Ha a megküldött tanulmányok a fenti követelményeknek nem felelnek meg, úgy azt a Szerzőhöz visszajuttatjuk.

Köszönettel

a Szerkesztőbizottság

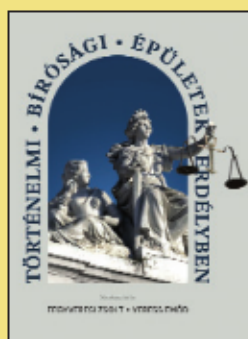
ÜNNEPI TANULMÁNYOK A 80 ÉVES MÁTHÉ GÁBOR TISZTELETÉRE LABOR EST ETIAM IPSE VOLUPTAS Peres Zsuzsanna – Bathó Gábor (szerk.)

Máthé Gábor a hazai jogtudomány egyik legkiemelkedőbb alakja, a magyar alkotmány- és jogtörténet területén kifejtett kutatói, oktatói munkássága joghallgatók, gyakorló jogászok, tudományos kutatók és érdeklődők számára egyaránt megkerülhetetlen. Elméleti és tanári munkáján felül többek között az Államigazgatási Főiskola és jogutódjai, a Károli Gáspár Református Egyetem, valamint a Budapesti Corvinus Egyetem tanszékvezetői, dékáni pozícióit is betöltötte, vezetőként elért eredményei szintén jelentős mértékben hozzájárultak a magyarországi jogász- és közigazgatásiskamember-képzés fejlődéséhez.

A kötet szerzői 84 tanulmánnyal tisztelegnek Máthé Gábor professzor előtt 80. születésnapja alkalmából.

ISBN 9789635315703, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021. 1090 p.

TÖRTÉNELMI BÍRÓSÁGI ÉPÜLETEK ERDÉLYBEN Fegyveresi Zsolt – Veress Emőd (szerk.)

Erdélyben a modern igazságszolgáltatás az 1867. évi osztrák–magyar kiegyezést követően alakult ki. Erdély ekkor újra Magyarország és így a magyar igazságszolgáltatás része lett. A gyors modernizációs folyamat keretei között az igazságszolgáltatást mint önálló hatalmi ágat szabályozták. A történelmi bírósági épületek, amelyeket e kötet megidéz, szintén ebben az időszakban épültek, de néhány esetben korábban emelt paloták nyertek ekkor igazságszolgáltatási funkciót. A fejlődés – ha nem is megtorpanásoktól mentes – korszaka az első világháborúig tartott. A háborút lezáró békerendszer Erdélyt Romániához csatolta, Erdély beépült a román igazságszolgáltatási térbe (kivéve a 1940 és 1944 közötti éveket, amikor Észak-Erdélyt visszacsatolták Magyarországhoz). Napjainkban az erdélyi bírósági épületek képe rendkívül változatos: a történelmi épületek mellett vannak modern, eleve igazságszolgáltatási rendeltetésű, illetve olyan épületek is, amelyeket ugyan más célokra terveztek, de a történelem során vagy akár ma is igazságszolgáltatási funkciót töltenek be. A kötet szerzőinek célja a „történelmi”, azaz az 1920 előtt emelt legjelentősebb bírósági épületek bemutatása.

ISBN 9786069061398, Forum Iuris Könykiadó, 2021. 233 p.

ÁBRÁZOLT ÉS ÉPÍTETT JOG Megyeri-Pálfi Zoltán (szerk.)

A felvilágosodástól a 20. századig ívelő állami modernizáció jelentősen átalakította a korabeli államok s közöttük Magyarország államszervezeti viszonyait. Az egymástól elválasztott államhatalmi tevékenységek gyakorlása a dologi feltételek biztosítását is megkövetelte, hiszen a jog(rendszer) hatékonyságának egyik elemi feltétele a megfelelő infrastrukturális háttér biztosítása. E folyamatnak köszönhetően speciális épülettipusok jelentek meg: törvényhozási, végrehajtási-közigazgatási és igazságügyi épületek. A számos minta és impulzus táplálta változások nyomán egy olyan sajátos jogrendszer és építészeti közeg jött létre, ami egyaránt tükrözi a magyar jellegzetességeket, és belesimul a közép-európai „térbe” is. A kötet tanulmányainak egy része ezekre a sajátosságokra és leginkább az igazságügyi infrastruktúra jellegzetességeire reflektál, s kapcsolja össze a jog és az építészet világát a maga szuverén módján. A sajátosságok felderítéséhez azonban érdemes lehet körbetekinteni – ahogy ezt a tanulmányok másik része teszi –, hiszen ekképp akár viszonyítási pontok is felfedezhetők, amelyek segíthetnek az (ön)értékelésben. E szélesebb látókörbe beletartozik mind a kitekintés a szűkebb földrajzi térségből az óceánokon túlra, mind pedig a multi-, illetve interdiszciplináris megközelítés. Ez utóbbi pedig elkalandozást jelent a jog ábrázolhatóságának irányába, ekképpen nemcsak az építészet, hanem a képzőművészet eszközeinek segítségével is érzékelhetővé válik a jog világa. (Jogtörténeti Értekezések 53.)

ISBN 9789635562039, Gondolat Kiadó, 2021. 175 p.

Az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat (ELKH) keretében működő MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport – amely a kontinens regionális fejlődésének tükrében a 19. századi Habsburg Birodalom és az Osztrák–Magyar Monarchia keretei között alkotmányos helyét kereső Magyarország jogalkotási, jogalkalmazási, jogtudományi önállóságát vizsgálja – folyamatosan megújuló tartalommal várja a jogtörténeti kutatások legújabb eredményei iránt érdeklődőket honlapján.

mtajogtortenet.elte.hu

